

СПИСАНИЕ

НА ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА

Главенъ редакторъ Д-ръ КОНСТ. ХР. СТОЯНОВЪ
Редактори: ЖЕЛ. Т. ПОПОВЪ и ЕМ. ТРИФОНОВЪ

ГОДИНА IV

1939

КНИГА 3

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. СТАТИИ:	стр.
Инж. Ат. Сейрековъ, кметъ на гр. Бургасъ—Електропроизводство и електроснабдяване на България и участието на градскитѣ общини въ него	217—246
Д-ръ К. Войновъ — Земното масло	247—259
Тодоръ Стояковъ, учителъ въ Сръдното търговско училище, Варна и експертъ-счетоводителъ — Счетоводно отчитане на комуналнитѣ стопанства	259—276
Иванъ Ст. Влаховъ, юристъ — Разпредѣляне дълговетѣ на една държава между държавитѣ, придобили части отъ нейната територия	276—282
II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ:	
Състояние на кооперативнитѣ сдружения презъ 1938 год., отъ Dr S.	282—283
Пощенска спестовна каса, отъ Dr S.	283—285
III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ:	
Военнитѣ разходи, като финансовъ и стопански проблемъ, отъ Д-ръ С. С.	285—293
Висшето стопанско образование въ чужбина и у насъ, отъ Д-ръ С.	293—296
IV. КНИГОПИСЪ: получени книги, списания и вестници въ редакцията	297—298

ZEITSCHRIFT DES VEREINS DER ABSOLVENTEN DER HANDELSHOCHSCHULE VARNA — BULGARIEN

VERANTWÖRTLICHER SCHRIFTFLEITER: DR. KONST. CHR. STOYANOFF
SCHRIFTFLEITER: GEL. T. POPOFF und EMIL K. TRIPHONOFF

INHALT DES DRITTEN HEFTES 1939.

I. ABHANDLUNGEN:	Seite
Инж. Ат. Сейрековъ, Bürgermeister der Stadt Burgas — Die Elektroerzeugung und die Elektroversorgung Bulgariens und die Teilnahme der Gemeindeverwaltungen	217—246
Dr K. Woynoff — Das Erdöl	247—259
Todor Stoyanoff, Lehrer an der Mittleren Handelsschule in Varna und Treuhändler — Buchhaltungsabrechnung der Kommunalbetriebe	259—276
Ivan St. Wlahoff, Jurist — Die Verteilung der Schulden eines Staates unter die Staaten, welche Teile seines Gebietes erlangt haben	276—282
II. INNERES WIRTSCHAFTSLEBEN:	
Zustand der Genossenschaftsgesellschaften im Jahre 1938, von Dr. S.	282—283
Postsparkasse, von Dr S.	283—285
III. AUßERES WIRTSCHAFTSLEBEN:	
Die Kriegsausgaben als Finanz- und Wirtschaftsproblem, von Dr S. S.	285—293
Die Wirtschaftshochschulbildung im Auslande und in Bulgarien, von Dr S.	293—296
IV. BIBLIOGRAPHIE: Neue Bücher, Zeitschriften u. z. w.	297—298

Die Zeitschrift des Vereins der Absolventen der Handelshochschule—Varna erscheint viermal jährlich im Umfang von je 6 Bogen. Zusendungen und Schriften für die Schriftleitung sind zu richten an Dr. Konst. Chr. Stoyanoff, Privatdozent an der Handelshochschule — Varna, Bulgarien.

СПИСАНИЕ

НА

ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА

Главенъ редакторъ Д-ръ КОНСТ. ХР. СТОЯНОВЪ

Редактори: ЖЕЛ. Т. ПОПОВЪ и ЕМ. ТРИФОНОВЪ

ЕЛЕКТРОПРОИЗВОДСТВО И ЕЛЕКТРО- СНАБДЯВАНЕ НА БЪЛГАРИЯ И УЧА- СТИЕТО НА ГРАДСКИТЪ ОБЩНИ ВЪ НЕГО

ОТЪ

ИНЖ. АТ. СЕЙРЕКОВЪ

Електропроизводството и електроснабдяването на населенитъ мѣста въ различнитъ страни на Европа започва приблизително отъ около преди 50 години. Около преди 25 години, обаче, проблемата за електрификацията, почти въ всички културни държави, се развива въ една форма на электроснабдяване отъ малки отдѣлни централи, която постепенно преминава въ по-голѣми градски централи и по-нататъкъ въ областни централи, отначало по-малки, а въ последствие по-голѣми. Постепенно, съ напредъка на техниката и особено съ приложението на високото напрежение при електропренасянето съ далекопроводи, развоятъ на малкитъ мѣстни централи значително намалява и вмѣсто тѣхъ все повече се развиватъ голѣмитъ, мѣстни или областни централи. При това технически по-спокойно опредѣлено развитие на голѣмитъ централи, обществено отговорнитъ власти сж се грижили по-малко за разрешаването на въпроса, кжде да бждатъ построени тия голѣми централи, а повече вниманието имъ е било отдѣляно, специално въ Германия, дали тия централи да бждатъ частни, обществени или смѣсени предприятия. Окончателно тоя въпросъ не е могълъ да бжде напълно разрешенъ. Явило се е, обаче, едно неофициално обществено техническо решение, ако би могло така да се нарече, въ смисълъ, за въ бждеще всички нови електропроизводни централи да се строятъ, по принципъ, близко до източника на енергията — каменовжглената мина или водната сила. Отъ тамъ, чрезъ далекопроводи съ високо напрежение, добитата електрическа енергия да се разнася по разнитъ консумативни обекти. Въпросътъ за съществуващитъ по-малки или по-голѣми отдѣлни мѣстни електрически централи е билъ оставенъ откритъ за разрешаване отъ времето. Едновременно съ това почва и една по-ефикасна намѣса на властта въ електропроизводството и электроснабдяването. Както е трѣбвало да се очаква, на първо време се е появила една доста силна реакция срещу вмѣшательството на официалнитъ власти и особено отъ страна на държавата. Тая реакция е била главно отъ страна на съществуващитъ частни предприятия, а сжщо тѣй и отъ страна на голѣмитъ градски централи. Въ Германия, напри-

мъръ, се е оформило едно схващане, изграждането на електроснабдяването въ страната, което тогава е било още въ своето начало и може би въ една форма, по-близко или по-далечъ, но горе-долу подобна, макаръ и въ свършено другъ масштабъ по голѣмина, на тая у насъ понастоящемъ, да стане въ връзка съ съществуващитѣ голѣми градски централи. Борбата между тия две тези — отъ една страна строенето на нови областни централи, отъ друга съществуващитѣ градски електрически централи — е оформила едно принципино обществено решение, по силата на което новитѣ голѣми областни централи да служатъ за електроснабдяване на цѣли области, съ тѣй наречения нормаленъ товаръ, а остатъкътъ, нареченъ върховъ товаръ, да се доставя отъ мѣстнитѣ градски и частни централи.

Въ полза на голѣмитѣ областни централи се явява и обстоятелството, че построени обикновено до самитѣ каменовжглени мини, тѣ употребяватъ най-долнокачественитѣ вжглища, които, безъ съществуването на тия централи, биха били единъ баластъ за самитѣ мини.

Презъ време на Свѣтовната война, поради липсата отъ една страна на вжглища, а отъ друга, поради мжчниятъ транспортъ до малкитѣ градски централи, последнитѣ сжщо така въ голѣма степенъ спиратъ своя развой и засилватъ схващането за строежъ на голѣми областни централи до самитѣ източници на сила — каменни вжглища или вода.

Въ западноевропейскитѣ държави ефикасно законодателство за електропроизводството и електроснабдяването на отдѣлнитѣ страни започва едва следъ Свѣтовната война. Предварителни приготовления, и главно събиране на материали въ тая областъ, сж започнати нѣкъде още преди и презъ време на войната, и то съ огледъ да се създадатъ предимно държавни и обществени електроснабдителни предприятия, както и да се създадатъ възможно по-опростени правилници и наредби за използване особено на електропроводитѣ. Първото по-сериозно законодателно уреждане на тая материя е станало въ Германия, съ законъ отъ 1 февруарий 1919 година, и то главно по отношение цената на електрическата енергия. Поради настѣпилото спадане на марката, обаче, тоя законъ не е могълъ да даде ефикасни резултати и въ последствие се е наложило той да бжде почти напълно неприложенъ.

Електроснабдяването, обаче, на неелектроснабденитѣ за онова време области е трѣбвало да става само възъ основа на новия законъ и неговитѣ постановления и именно тукъ се е наложила нуждата отъ специаленъ законъ за електрификацията. Такъвъ законъ е билъ гласуванъ по онова време и въ Англия. Едновременно съ това, обаче, животътъ е наложилъ своето: въпрѣки липсата на едно законно положение, всички по-малки градове сж били електроснабдявани отъ далечнитѣ областни централи, тѣй като сж получавали значително по-евтинъ токъ. Частнитѣ електропроизводни централи сж останали значително малко.

Отъ техническа гледна точка, въ западноевропейскитѣ страни бѣха поставени въ последното десетилѣтие следнитѣ въпроси за разрешаване: кои централи сж за предпочитане — областни или мѣстни градски; каква енергия да се употребява за производството — водна, парна или дизелова; да се улесни електропренасянето съ постройка на далекопроводи съ високо напрежение — отъ 220 и 380 хиляди волта (220,000—

Франция, 132,000 — Англия и 500,000—Русия), както и съединението на водните и парни централи за съвместна работа.

При разрешаването на тия въпроси, безспорно е, че на пръв план трябва да се имат пред вид чисто финансови съображения, обаче, все пак трябва да се признае, че решението въ полза на парните централи пред водните централи е наддължало. Възникнал е също тъй по-нататък въпросът, какъв вид вжглища сж най-изгодни при електро-снабдяването. Съ въвеждане, обаче, използването на най-долнокачествения вид — вжглищния прах, и тоя въпрос е добилъ своето разрешение. От друга страна, и голѣмият вложенъ капиталъ въ водните строежи сжщо е билъ въ тяхна вреда. Много пжти и чисто мѣстни причини сж играли роля при решаването на тия въпроси.

Следъ всички тия разсждения до тукъ, които сж по-скоро едно хронологическо припомняне въ груби черти на различните технико-обществени и стопански фази, презъ които въ последните нѣколко десетилѣтия е минало електропроизводството и електроснабдяването на западноевропейските страни, предъ насъ стои откритъ най-важниятъ отъ всички въпроси: каква е задачата на електропроизводството и електро-снабдяването на една страна, или на тъй нареченото електростопанство на страната?

Преди всичко, погрѣшно е да се третира този въпросъ като една съвършено отдѣленъ и въ рамките на единъ строго специаленъ и сухъ, билъ юридически или технически, законъ.

Електростопанството на една страна е една частъ отъ общото стопанство на страната, при това една отъ най-важните части въ днешно време на общото национално стопанство, може би не по-малко важно, отколкото желѣзопжтните съобщения, пжтищата, добиването на вжглища, горското стопанство и др. Следователно, целта на електроснабдяването е да се даде навсѣкжде, кждето има нужда отъ консумация, възможно най-евтина електрическа енергия, или, съ други думи, електроснабдяването е единъ чисто технико-стопански въпросъ. Щомъ като главната целъ на електроснабдяването е да се даде евтина енергия, при това възможно най-евтина и при една цена задоволителна за производителя и рентабилна за консуматора, като се включи и съответната печалба за производителя, явява се въпросътъ: кои сж главните елементи, отъ които ще се реши тоя най-важенъ отъ всички други въпроси — цената на електрическата енергия.

Тия главни елементи сж:

1. Разносикътъ по производството на енергията и нейното пренасяне до консуматора, включително и участието на капитала въ всички тия строежи и услуги;

2. Разносикътъ по електроснабдяването, електрическите мрежи, тяхното поддържане, загуби и др., включително и всички услуги на вложени капиталъ;

3. Разносикътъ по продажбата на енергията;

4. Всички други разноси, като данѣци, осигуровки и др.

По-старите закони сж се занимавали изключително съ първата точка отъ тия разноси, когато, безспорно е, че при опредѣлянето на една цена на електрическата енергия, и останалите разноси иматъ своето

голъмо значение и дълго тѣ сж чакали своето участие въ едно законно разрешение.

. При опредѣляне на тая цена на електрическата енергия трѣбва да се има предѣ видѣ, че почти всѣкога, особено при електроизграждането на една страна, се забелязватъ следнитѣ три сжществени недѣзи:

1. Дълго време се протака едно голѣмо разпокжсване на електропроизводителнитѣ централи, т. е. вмѣсто едно общо обединение въ едно голѣмо предприятие, всѣка отдѣлна малка централа се стреми да запази, макаръ и нерентабилно и стопански отречено, своето самостоятелно сжществуване.

2. Промеждутѣнитѣ инстанции, които въ формата на разни търговски интереси се явяватъ между производителя и консуматора, сж заскжпвали винаги енергията.

3. Фалшивата тарифна политика, която, особено при измѣнение на стопанскитѣ условия, винаги е била въ вреда на консуматора, е забавяла сжщо правилния развой на електрификацията.

Отстраняването на който и да било отъ тия по-главни, а и на редица други по-маловажни недостатѣци, присжщи на електроснабдяването, особено въ неговата фаза на електроизграждане, е оказвало много пжти значително по-голѣмо влияние за намаление цената на електрическата енергия, отколкото, напримѣръ, едно значително намаление на известни производствени разности.

Много пжти се случва, че една градска централа плаща значително по-скжпа енергия и продава въ центѣра на града сжщо тѣй значително по-скжпа енергия, защото по силата на единъ узаконенъ договоръ има една фалшива тарифна политика, докато предградията и особено индустрията въ периферията на града, понеже навремето не сж били засегнати отъ тоя договоръ, плащатъ значително по-евтина енергия. Особено характерно е това за индустрията, която, предѣ видѣ на това, че въ деня на сключването на известенъ договоръ може би и не е сжществувала, въ послѣствие, установена вънъ отъ населения пунктъ, добива евтина цена и по тоя начинъ всѣко ново индустриално предприятие разспива сжществуващото старо въ електрифицираната по договоръ централна частъ на града.

Това създаде една аномалия както въ самата индустрия, особено у насъ, кждѣто капиталитѣ сж малко и съ много ограничения, тѣй и въ развой и особено въ благоустройството на нашитѣ градове. Съзнателно подчертаваме важността на тоя трети недостатѣкъ — фалшивата тарифна политика, защото отстраняването на първитѣ два недостатѣка — разпокжсаностъта на централитѣ и изключването на промеждутѣнитѣ инстанции — е обикновено по-мжчно. То е свързано съ голѣми финансови срѣдства и приплетено съ много материални интереси, които въобще мжчно се разрешаватъ. Тарифната политика, обаче, не струва толкова много срѣдства. Напротивъ, нейното правилно разрешение е обикновено въ интересъ и на двѣтѣ страни: и на производителя, и на консуматора.

Тѣкмо днесъ много отъ нашитѣ общини сж предѣ отстраняване на този дефектъ и въ борба съ тия фалшиви тарифи, особено въ споровѣтѣ между частнитѣ предприятия и градовѣтѣ.

Разбира се, ние не можемъ да омаловажимъ и значението на останалитѣ два недостатѣка: разпокжсаностъта на централитѣ и промежду-

тъчните инстанции, но ние сме длъжни да изберем възможния най-лекъ за момента път, за да постигнем, макаръ и на отдѣлни етапи, едно възможно по-правилно разрешение на електрификационната проблема у насъ.

Следъ като до тукъ се споменаха повечето отъ ония по-главни организационни, технически и обществени, ако би могло така да се каже, предпоставки, за да се получи въ края на краищата възможната най-евтина цена на електрическата енергия, и то предпоставки, които сж само по отношение на електроснабдяването, т. е. на страната на която произвежда и продава електричеството, не може да не се спомене и другата страна, и нейното влияние за най-низката цена, т. е. страната на консуматора. Безспорно е, увеличението на консумацията и пълниятъ товаръ на една централа сж отъ извънредно, ако не и отъ най-голъмо, значение за цената на продаваната отъ нея електрическа енергия. Ето защо, увеличението консумацията на всѣки единъ населенъ пунктъ носи намаление въ цената на електрическата енергия.

Тукъ не може да става дума само за увеличение на електричеството за освѣтление, което въ една бедна страна, като България, далечъ не може да достигне нито по необходимостъ, нито по луксъ, границитъ въ европейскитъ държави, за да не кажемъ и Америка. По-скоро тукъ става дума за увеличение на консумацията на електрическата енергия за другитъ нужди на живота, като се почне отъ тъй наречената енергия за домакински нужди, енергия за занаятчийски работилници и индустриални предприятия въ градоветъ, и най-после да се стигне—което е не само желателно, но и необходимо—до увеличение на консумацията на енергията за земеделски нужди, въ една предимно земеделска страна, каквато е България.

Преди да пристѣпимъ конкретно къмъ разглеждане на проблемата за електропроизводството и електроснабдяването въ България, не е безинтересно да се хвърли единъ бѣгълъ погледъ върху разрешението на тоя голѣмъ технико-стопански въпросъ, както въ нѣкои по-културни западноевропейски държави, тъй и въ нѣкои отъ нашитъ съседи.

Развой и задачи на германското електроснабдяване.

Германия е била винаги сочена като образецъ, особено въ техническо отношение, затова ние ще се занимаемъ накратко съ електроснабдителната проблема тамъ, и то за единъ периодъ отъ около преди едно десетилѣтие, тъй като тоя стадий на развитие е близъкъ въ много отношения, ако и въ различенъ мащабъ, съ тоя у насъ.

Обществени и частни централи. За разлика отъ много други държави, въ Германия частнитъ централи къмъ голѣмитъ индустриални предприятия иматъ почти сжщото значение, което иматъ и общественитъ централи. До 1928 год. частнитъ централи сж произвеждали много повече енергия отъ общественитъ. Най-голѣмъ дѣлъ отъ тия частни централи заематъ желѣзодобивната и химическата индустрии. За развой на тия голѣми централи къмъ индустриалнитъ предприятия помага много натрупването на тъй нареченитъ отпадъчни продукти — специално свободнитъ газове при високитъ печи (Abgase) и свободна пара (Abdampf), която се употребява за добиване на енергия.

Развой. Развойтъ на общественитъ и частнитъ централи въ Гер-

мания, отъ 1900 до 1928 год., образува една крива линия, която показва известни смущения презъ време на войнитъ 1915—1918 г., както и презъ време на инфлацията презъ 1922 — 1923 г. Отъ 1900 год., когато е имало $\frac{1}{4}$ милиарда квч., въ 1925 год. електропроизводството е стигнало на срѣдно около 16 милиарда квч., т. е. за 25 години се е увеличило 65 пкти въ повече. Сжщо така, ако на 1 човѣкъ презъ 1925 год. се пада срѣдно годишно по 250 квч., то презъ 1900 г. на едно лице се е падало 4 квч. годишно. Включително и при частнитъ централи, презъ 1925 — 1930 г. на единъ човѣкъ въ Германия се падатъ около 500 квч. годишно, срещу около 1000 квч. на единъ жителъ по онова време въ С. А. С. Щати. Това сравнение на Германия съ Северна Америка — две страни съ почти еднаква стопанска структура — показва колко далечъ по онова време е била Германия отъ онова наситено състояние на електричеството, което би могло да се желае и постигне.

Таблица № 1. Електропроизводство на жителъ.

Година	Обществено електропр.		Частно електропроизв.		Общо	
	Милиарди квч.	На жит. квч.	Милиарди квч.	На жит. квч.	Милиарди квч.	На жит. квч.
1900	0.25	4	—	—	0.25	4
1910	1.60	25	—	—	1.60	25
1920	5.75	92	—	—	5.75	92
1925	9.76	156	10.41	167	20.17	323
1928	14.48	230	13.70	217	28.18	447

Особенъ интересъ представлява развитието на „темното“, т. е. на относителния годишенъ приръстъ на електропроизводството, което се вижда ясно отъ таблица 2, където сж показани последователно, за да може ясно да се забележи, годинитъ по десетилѣтия.

Таблица № 2.

Обществени централи		Частни централи	
Време	Год. приръстъ	Време	Год. приръстъ
1900/1909	20.6%	—	—
1910/1919	13.5%	—	—
1920/1929	12.9%	1925/1928	9.5%

Общиятъ годишенъ приръстъ презъ последнитъ години би могълъ да се смѣтне срѣдно около 10%, като при това частнитъ електроснабдителни предприятия стоятъ подъ него.

Следващата таблица ни дава въ проценти вида на силата на електроснабдяването.

Таблица № 3.

Година	Обществ. централи			Частни централи			Общо		
	Въглища %	Вода %	Газъ и масло %	Въглища %	Вода %	Газъ и масло %	Въглища %	Вода %	Газъ и масло %
1925	83.3	16.2	0.5	68.4	10.2	21.4	75.0	14.0	11.0
1926	81.7	17.8	0.5	65.1	12.1	22.8	72.0	15.6	12.4
1927	81.8	17.8	0.4	65.0	11.2	23.8	72.0	15.0	13.0
1928	83.1	15.7	0.5	69.3	9.8	20.9	76.0	12.8	11.2

От горната таблица е ясно, че почти $\frac{3}{4}$ от електропроизводството, както или обществено, е от въглища. Това е обяснимо за частните централи, които са построени обикновено до самите мини. За отбелязване е, обаче, също обстоятелство, че обществените централи също тъй са употребявали най-много въглища, които от 1900 год. се движат в един процент от 82 до 89%. За отбелязване още е, че през последните години има едно понижение и на водните централи от около 15 — 18%. По-малко е участието в електрооснабдяването на дизеловите централи, около 12%, като, при това, представляват само 0.5% в общественото електрооснабдяване.

Инсталирана мощност. Инсталираната мощност през 1928 год. в обществените централи в Германия представлява 650,000 киловата, а в частните централи — само 200,000 киловата, т. е. едва около $\frac{1}{3}$ от обществените централи. Забелязва се, при това, че развитието на обществените централи, индустрията отблъсква да влага своите капитали в електропроизводителни централи, а се стреми да ги освободи, за да може да ги вложи в своето пръко индустриално предназначение.

Към края на 1928 год., от всичките 11.1 милиона кв. инсталирани машини, 56%, т. е. 6.2 мил. кв., са получавали енергия от обществени централи.

Таблица № 4, за числото и мощността на централите

Година	Централи	Брой	Мощност мил. кв.	Сред. товар мил. кв.
1925	Обществени	1370	4460	3260
	Частни	6122	4290	716
	Общо	7492	8750	11080
1926	Обществени	1408	5170	3680
	Частни	6057	4384	723
	Общо	7465	9554	1208
1927	Обществени	1399	5728	4100
	Частни	6015	4515	750
	Общо	7414	10234	1380
1928	Обществени	1417	6297	4450
	Частни	5800	4805	830
	Общо	7217	11102	1540

От тази таблица могат да се направят характерни заключения. На първо място, че старите обществени централи мъчно се приспособяват към новите технически постижения — те остават като резервни и като централи за върховите натоварвания. Намалва се, обаче, значително броят на частните електрооснабдителни предприятия, като, както се вижда, приблизително около 100 централи спират ежегодно работата си. Въвроятното предположение е, че техните производствени разходи сигурно са по-големи от цената на произвежданата от тях енергия, в сравнение с тази от обществените централи.

Тук трябва да се прибави, че в Германия играят голяма роля

големитъ електропроизводителни централи, надъ 10000 кв., които, за нашия случай, не сж взети подъ внимание. Обществени централи съ повече отъ 10000 кв. по онова време сж били сръдно 10% отъ всички обществени централи и сж давали 90% отъ своето електропроизводство, или около 140 централи сж давали 100 мил. квч.

Върховъ товаръ. Отъ извънредно голъмо значение, особено за тѣй нареченото изравнение на товара, е върховото натоварване. То е особено важно по отношение на инсталираната мощностъ въ машини и вложения капиталъ въ него.

Общо, сумата на върховия товаръ се разпредѣля:

за обществени централи	—	4.5 мил. кв.
за частни централи	—	2.7 " "
Общо	—	7.2 мил. кв.

Пренасяне на енергията. Както по-рано се изтъкна, съ постоянното увеличение на напрежението, пренасянето на енергията добива все по-голъмо значение за електроснабдяването на една страна.

Следващата таблица ни дава дължината на проводниците и напрежението на пренасянето:

Година	НАПРЕЖЕНИЕ		
	40—60 кв.	110 кв.	220 кв.
1910	88 клм.	—	—
1920	3071 "	1020 клм.	—
1930	8180 "	6350 "	1512 клм.

Самитъ далекопроводи сж включени въ съответнитъ електрически мрежи, въ зависимостъ отъ редъ други условия.

Организационна и търговска форма на общественитъ централи. Електроразпредѣлителнитъ предприятия могатъ да се разпредѣлятъ въ три главни групи:

1. Обществени централи, къмъ които спадатъ всички държавни централи, централитъ на отдѣлнитъ области и провинции, и общинскитъ централи;

2. Смѣсени търговски предприятия, въ които участвува общественъ и частенъ капиталъ, и

3. Частни дружества.

Следната таблица дава ясна картина за тия три вида централи:

Число на предприятия	1900 год.		1913 год.		1928 год.	
	абсол.	%	абсол.	%	абсол.	%
Обществ. предприятия	29	37	115	55	341	56
Смѣсени "	—	—	11	5	103	17
Частни "	50	63	82	40	167	27
Общо	79	100	208	100	611	100
Производство:						
Обществ. предприятия	23%		41.1%		56.6%	
Смѣсени "	—		17.0%		28.8%	
Частни "	77%		42.9%		14.6%	
Общо	100%		100 %		100 %	

Къмъ 1900 год. въ Германия е имало частни дружества, 63% отъ всичкитъ електроснабдителни предприятия, които сж произвеждали 77% отъ цѣлата енергия за страната. Това показва извънредно ясно, че електроснабдяването на Германия е почнало благодарение на частната инициатива.

Смѣсенитѣ обществени предприятия представляват етапитѣ, презъ които частнитѣ електроснабдителни предприятия сж минавали къмъ общественитѣ. Въ последното десетилѣтие, обаче, общественото електроснабдяване се развива извънредно много и, както се вижда отъ таблицата, то достига близо 60% и продължава да се развива въ тая насока. Тая ясна картина може да ни даде изводитѣ за бъдещето електроснабдяване на всѣка една страна. А тѣ сж много ясни. Докато електропроизводството и електроснабдяването сж въ своето начало, тѣ сж още въ ржцетѣ на частния капиталъ. Колкото по-необходима става електрическата енергия за всестраннитѣ културни, стопански и други нужди на единъ народъ, толкова повече електропроизводството и електроснабдяването трѣбва да излѣзатъ—и неминуемо тѣ ще излѣзатъ—отъ ржцетѣ на частния капиталъ, където единствениятъ стимулъ, който движи тѣхниятъ прогресъ, е само личната печалба на предприятието, и ще премине къмъ общественото, било то държавно, областно или общинско, където това електропроизводство и електроснабдяване ще се развива и ще прогресира не за печалба, а като една социално справедлива обществена услуга, която новата съвременна държава, било сама чрезъ себе си или чрезъ общинитѣ, ще даде на всички, тѣй както се дава водоснабдяването, строежа на пжтища, строежа на желѣзници и др. подобни.

Електроснабдяването на Англия.

Не е безинтересно, следъ като проучихме въ груби черти електроснабдяването на Германия, да видимъ какво е било, приблизително по сжщото време, и електроснабдяването на Англия. Споредъ даннитѣ на Electricity Commisioners, къмъ 1932 г. електропроизводството и електроснабдяването на Англия е въ пълно действие.

Къмъ тази година, отъ всичко 474 електрически централи, 243 сж били притежание на частни предприятия, а 231 притежание на обществени предприятия. Освенъ това, имало е и 35 ж. п. централи и 12 индустриални централи, които сж давали енергия на други предприятия, или общо 521 електропроизводителни предприятия.

Организацията на електроснабдителната индустрия, по отношение продажбата на електрическата енергия, както и отношенията между производители и консуматори, които сж урегулирани съ специаленъ законъ отъ 1926 год., представлява 8 смѣсени предприятия—нѣщо като съюзи, 376 обществени предприятия и 265 частни предприятия. Презъ течение на 1932 година частнитѣ предприятия сж намалѣли съ 10.

Ржководството на електроснабдяването е въ ржцетѣ на Министра на транспортитѣ, който упражнява своитѣ права чрезъ службата по електрификацията.

При разрешаването на особени въпроси, като напримѣръ електрификацията на желѣзницитѣ, на земедѣлието, на електричеството за домашни нужди и пр., споредъ случая, се назначаватъ специални комитети, действията на които, въ зависимостъ отъ случая, могатъ да траятъ и по нѣколко години.

Електропроизводството е изключително въ връзка съ въглищната индустрия и главното гориво въ електрическитѣ централи съ въглищата и дериватитѣ отъ тѣхъ. Отъ всички 521 електропроизводителни централи, 281 се движатъ съ въглища или коксъ, 153 съ тежки масла, 38 съ водна

сила, 28 съ гасъ, 21 съ отпадъци и отпадъчни газове. Срѣдното годишно увеличение е 6·6%.

Мощностъ на централитѣ. Общото годишно производство презъ 1932 година възлиза: отъ обществени централи — на 8 мил. кв., а отъ индустриални централи — на 2·7 мил. кв., или отъ общо производство 12 — 13 милиарда квч., 95·5% се добива отъ въглища, 2·59% отъ водна сила, 0·84% отъ отпадъчни газове и пара, 0·59% отъ дизелови машини, 0·41% отъ централи съ сметъ, 0·07% отъ генераторенъ газъ.

Отъ тия данни може да се извади заключение, че както въ Англия — една богата съ въглища страна, електроснабдяването става почти изключително съ въглища, тъй и въ всѣка друга страна електроснабдяването ще става съ енергия отъ такъвъ родъ, който се намира въ най-благоприятна и евтина форма за използване, била тя вода или въглища.

Напоследъкъ разпредѣлението и продажбата на електрическата енергия въ Англия е въ една специална държавна монополна форма.

Електроснабдяването въ Франция.

Споредъ официалнитѣ сведения на французкото Министерство на общественитѣ работи, къмъ края на 1931 год. въ Франция е имало надъ 300 електроснабдителни предприятия, отъ които 250 термични и 220 водни централи, съ най-малко 1000 кв. инсталирана мощностъ. Следната таблица ни дава представа за инсталираната мощностъ.

Видове централи	1928 г.	1929 г.	1930 г.	1931 г.
	мил. кв.	мил. кв.	мил. кв.	мил. кв.
Термични	4940	5440	5593	6211
Водни	2040	2120	2328	2442
Общо	6980	7560	7921	8653

Общата дължина на общественитѣ електроснабдителни далекопроводи възлиза къмъ началото на 1933 год. на 210,040 км. за срѣдно и високо напрежение (надъ 250 V).

Особено много сж разпространени съединяващитѣ се мрежи между отдѣлнитѣ централи, съ огледъ да дадатъ, отъ една страна, постоянно и възможно отъ всички страни подхранване на цѣлата мрежа, а отъ друга — да осигурятъ възможно повече електрически желѣзопътни линии. Главно седемъ електроснабдителни линии опасватъ страната и позволяватъ, въ случай на война, едно електропрехвърляне на енергия отъ който и да е край на Франция на другия край.

Електрификацията на Франция, по департаменти, къмъ края на 1932 година е била следната: 5 департаменти напълно електрифицирани, 12 департаменти електрифицирани 95%, но е имало и департаменти, които сж били електрифицирани съ 30%, 20%, а и такива, като Корсика, само 10% отъ общото число на населенитѣ мѣста.

Въ Франция има приблизително 38,000 общини съ 44·8 милиона жители, отъ които къмъ края на 1932 год. сж били електрифицирани 33,567, или 88·3%, съ едно население отъ 40·2 милиона. Въ Франция, обаче, има и едно голямо число земеделски стопанства — чифлици, които сж значително изолирани и бавно се електрифициратъ.

Споредъ пресмѣтанията на французкото Министерство на общественитѣ работи, електрификацията на земедѣлието върви съ около 14 квч. годишно на жителъ.

Произведената енергия през последните години е била:

Видове централи	1928 г.	1929 г.	1930 г.	1931 г.	1932 г.
	млн. квч.	млн. квч.	млн. квч.	млн. квч.	млн. квч.
Термични	7378	8210	8463	8380	7708
Водни	5598	6142	6876	5980	8882
Общо	12976	14352	15339	14360	13590

Една интересна статистика за Франция представлява произведената и консумирана енергия, въ зависимост от жителите на страната:

	1928	1929	1930	1931	1932
Население в милиони	40.94	41.23	41.61	41.86	41.84
Произведена енергия годишно на жител—квч.	318	348	369	343	325
Консумирана енергия год. на жител—квч.	285	310	328	304	282
Общо загуби годишно — милиона квч.	1713	2054	2139		2035

Намалението между консумираната и произведена енергия се дължи на загубите по пренасянето и на трансформаторите, които за Франция са значително големи.

Цената на електрическата енергия във Франция се регулира по една формула, в която основните два елемента са цената на вжглицата и работната надница. Тая формула е легнала въ основата на различните тарифи, съ тъй наречения „Електрификационен индекс“ за високо и за ниско напрежение.

През 1932 год. във Франция настъпи голяма промяна въ електрификацията на страната, съ образуването на тъй наречения нов дружества, които се подкрепят финансово от държавата. Обикновено държавата създава гарантирани от нея облигационни заеми, които се влагат напълно въ електрификацията.

Електроснабдяването на Полша.

Електроснабдяването на Полша представлява интерес за нас главно по отношение частните чуждестранни капитали, които са вложени въ тая индустрия. Електрификацията на страната, въ сравнение съ другите индустрии, въпреки желанието на управлението и новосъздадените закони, не върви тъй бързо. Главната причина за тоя по-слаб вървеж е липсата на собствени капитали, а освен това и на оттеглянето на чуждестранния капитал, който, както въ миналото, тъй и занаяпредъ, все ще има да играе голяма роля въ електроснабдяването на страната.

Според новите полски закони за електрификацията на страната, интересът на чуждия капитал към влягане въ електрификацията на Полша е тръбвало да се повиши. Изглежда, обаче, че въпреки усилията на тия закони, само една част от така поставените задачи са били изпълнени. Все още има маса законоположения, които не дават сигурна гаранция за чуждия капитал и неговото инвестиране въ страната. Между тия законоположения е и това, което задължава концесионерите, срещу използване концесията през 20 години, да преотстъпят централата на държавата. Това заставя електроснабдителните предприятия да се стремят да се амортизират за 18 години. Това положение заставя

концесионеритъ да търсятъ и си създаватъ други резерви, които сжщо така се облагатъ съ нови данъци. И все тѣй, въ една борба между частния и общественя капиталъ, продължава да се развива електрификацията на страната. За да запазятъ своитѣ интереси, електроснабдителнитѣ предприятия сж образували цѣла редица отъ групи и концерни. Една такава група е напимѣръ „Сила и свѣтло“ („Сила и свѣтлина“), въ което участвуватъ белгийски и английски капитали. Целта на тия концерни е да финансиратъ строежа на електрически централи, пжтища и др.

Както се вижда отъ всичко до тукъ, въ Полша, освенъ общественото електроснабдяване, голѣма роля играе и частното електроснабдяване, и то главно чрезъ продажба на електрическа енергия за освѣтление и сила на обществена мрежа. Тѣзи електропроизводни централи сж предимно за индустриални нужди.

Следната таблица ни дава картина за електроснабдяването на Полша презъ единъ периодъ отъ 5 години:

Година	Обществени централи					Индустриални централи					О б щ о				
	Машинна мощностъ		Производство			Машинна мощностъ		Производство			Машинна мощностъ		Производство		
	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.
	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.	1000 кв.	%	Мил. кв.	%	На 1 жит.
1928	396	100	1082	100	36.2	595	100	1491	100	50.2	991	100	2573	100	86.4
1929	524	132	1315	121	43.5	743	125	1688	113	55.9	1267	127	3003	116	99.4
1930	700	176	1625	150	51.4	692	116	1247	84	39.8	1392	140	2872	111	91.2
1931	709	179	1508	139	47.3	722	121	1058	71	33.1	1431	144	2566	99	80.4
1932	730	184	1222	113	37.7	733	123	1085	67	31.3	1463	147	2227	86	69.0

Презъ тия 5 години, до 1932 год., се забелязва едно значително връщане назадъ на електрификацията на Полша. Това намаление е по-значително въ индустриалнитѣ области и по-главно по отношение на самата индустрия, докато въ по-слабо индустриализирани области все пакъ показва едно, макаръ и по-слабо, увеличение.

Въ изграждането на общественото електроснабдяване на Полша се забелязва презъ тия години едно постепенно спиране на мѣстнитѣ централи и замѣняването имъ съ областни централи, и то предимно общественни областни централи. Въ районитѣ на рационализирането на общественото електроснабдяване на Полша се присъединяватъ съ голѣмо значение и индустриалнитѣ централи, и то така, че тѣ служатъ главно за покриване на върховитѣ товари. До края на 1932 година това присъединяване е било 56% отъ количеството на общата произведена енергия. Усилията на управлението сж, чрезъ редица законоположения, отъ една страна да даде по-евтина енергия, а отъ друга — да увеличи консумацията. По принудителенъ начинъ, напимѣръ, се е наложило едно понижение на тарифитѣ на Варшавското електроснабдително дружество и, въпрѣки това, дружеството пакъ е приключило съ печалба. Всичко това иде да покаже, че за една още значително слаба страна по отношение на електрификацията, при това и съ малко капитали, и следователно, въ голѣма степенъ въ ржцетѣ на частния и чуждестраненъ капиталъ, както горе-долу въ това отношение сме и ние, предстоятъ героични мѣрки и борба за по-низки цени.

Електроснабдяването на балканските държави.

Югославия. Липсата на една пълна статистика съ технически и др. данни затруднява, както у нас тъй и въ Югославия, съставянето на една ясна картина за електроснабдяването ѝ. Въз основа на случайно и много пжти откъслечно събрани данни, удало се е на клуба на машинните инженери и електроинженерите въ Загребъ, заедно съ дружеството за електрификация „Савва-Банатъ“, да издадатъ една по-пълна статистика по отношение на електропроизводството, която да послужи като основа на електроустройството на Югославия къмъ 1932 год. Тая първа статистика обхваща както обществените, тъй и индустриалните електропроизводителни централи, и то съ мощностъ отъ 15 кв. нагоре.

Въз основа на данните отъ най-новата статистика, интересно е да имаме една по-пълна картина за нашата най-близка съседка.

А тя е следната:

Повърхност	248,665 кв. клм.;
Население	13,931,000 жители;
Гъстота на населението (на 1 кв. клм.)	56.02 жители;
Брой на електропроизв. централи	618
Инсталирана мощностъ въ всички централи	446,679 кв.;
Произведени квч. презъ 1931 г.	777 милиона квч.;
Инсталирана мощностъ на жителъ	32 ва;
Произведена мощностъ на жителъ	55.5 квч.

Днешното административно дѣление на Югославия на области, като „Драва“, „Сава“, „Вардаръ“ и пр., които отговарятъ на теоретическите граници на Хърватско, Словакия, Словения, Македония и Стара-Сърбия, сж само административни граници. Географските, климатическите, земеделско-стопанските, както въобще и битовите условия на живота въ разните области, сж значително различни. Сжщо така и гъстотата на населението на 1 кв. клм. е различна. Докато въ североизточна Югославия има около 76.6 жители на кв. клм., въ планинските мѣста, около бившата Черна-гора, има едвамъ 29.6 жители на кв. клм. Всичко това затруднява както провеждането на една електроснабдителна политика, тъй и проучванията на сжществуващите електроснабдителни предприятия.

Въ сравнение съ Германия, може да се каже, че Югославия е електрифицирана въ отношение 1:3.5 за Германия. Ако се вземе, че Югославия има около 14 милиона жители, то отъ тия 14 милиона едва 3.9 милиона се ползватъ отъ електричеството, или общо около 28% отъ населението е електрифицирано.

Отъ всичките 618 електропроизводни централи въ Югославия, 62 централи иматъ мощностъ надъ 1000 кв. и само 7 — надъ 10,000 кв. Тия централи, които представляватъ 10% отъ общото число на всички централи въ страната, произвеждатъ 353,000 кв., или 79.5% отъ общата мощностъ на всички централи (която къмъ 1931 год. е възлизала на около 464,000 кв.), и сж давали 678 милиона квч., отговарящи на 87% отъ общото производство на електрическа енергия = 777 милиона квч.

Следващата таблица ни дава картината на обществените и индустриалните електроснабдителни предприятия:

Центрaли	В о д а		П а р а		Г а з ъ о л ѝ		Г а з ѝ ж е н ѝ		О б щ о	
	бр.	мощность KVA	бр.	мощность KVA	бр.	мощность KVA	бр.	мощность KVA	бр.	мощность KVA
Индустр.	25	55900	189	72400	89	4300	15	1700	327	134300
Обществени	62	54800	61	74400	153	15000	29	2800	305	146000
Общо	87	110700	250	146800	251	19300	44	3500	632	280300

Презъ периода 1920 — 1932 г. сж били спрѣни отъ работа около 600 машинни електродобивни инсталации, съ обща инсталирана мощностъ около 280,000 ква, парни или водни, като се има предвидъ, че числото на парнитѣ центрaли, предимно парнитѣ локомотиви, е къмъ три пѣти повече отъ това на воднитѣ. Освенъ това, интересно е че воднитѣ обществени центрaли, съ около 880 ква., сж само около $\frac{1}{3}$ отъ съответнитѣ индустриални електроснабдителни центрaли, докато парнитѣ обществени центрaли сж три пѣти повече отъ индустриалнитѣ такива. Сжщо тъй и дизеловитѣ обществени центрaли сж 2.2 пѣти повече отъ сжщитѣ въ индустриалнитѣ предприятия.

Презъ този 12-годишенъ периодъ отъ време, срѣдно годишно сж били инсталирани:

6.7	центрaли съ водна сила	—	срѣдно 1200 KVA
19.3	" " парна "	—	590 KVA
19.3	" " дизелова "	—	80 KVA
3.3	" " газъ "	—	80 KVA

или срѣдно годишно 48.6 центрaли, съ срѣдно 450 KVA, или общо годишно 22,000 KVN, или 1,57 VA на жителъ.

Тоя срѣденъ прирѣстъ не е наистина голѣмъ, въ сравнение съ Германия напр., кждето на жителъ той е 14.5 VA, но той дава надежда, че може да се постигне едно по-пълно увеличение, както е било съ строежа по онова време на новитѣ обществени центрaли въ Скопие, държавнитѣ мини „Зеииза“, „Боръ“ и др.

Развоятъ на електрификацията въ Югославия, обаче, както и у насъ, е въ връзка съ редица стопански, вътрешни и външни търговски отношения и затова голѣмъ напредѣкъ не може да се очаква, но, все пакъ, трѣбва да се подчертае, че и при тия мжчни и толкова тежки условия, има едно значително повишение на електрифицирането на страната. При това, като се има предвидъ че по онова време въ Югославия е имало още доста градове съ надъ 10,000 жители, които сж били още безъ електрическа енергия, може съ право да се очаква едно засилване на електрификацията на страната.

Ромѣния. Поради изключително земеделския характеръ на Ромѣния, електрификацията на сжщата е въ зависимостъ отъ финансовото положение на страната. Вследствие на слабитѣ реколти презъ 1933 год., и електрификацията отива значително назадъ. Докато общиятъ националенъ доходъ презъ 1928 год. е билъ около 5 милиарда РМ., презъ 1930 год. сжщиятъ е спадналъ на 2.5 милиарда РМ. Това е една отъ главнитѣ причини, загдето електрификацията на Ромѣния, въпрѣки благоприятнитѣ условия, които има тамъ, не върви бързо. Едва презъ 1930

год. се забелязва едно засилване на електрификацията, и то следъ като излезе новиятъ законъ, който урегулира до известна степенъ тая материя.

Една пълна статистика за състоянието на електроснабдителнитѣ предприятия липсва, обаче, къмъ 1929 год. Ромъния е имала около 169,000 KVA инсталирана мощностъ, която къмъ края на 1933 год. се увеличава на 430,000 KVA. Отъ всичкитѣ 177 електропроизводителни централи, 81 сж частни предприятия и 82 общински предприятия.

Главната двигателна сила е газьолътъ и, следователно, дизеловитѣ централи би трѣбвало да бждатъ най-много. Следната таблица ни дава централитѣ на електрическа енергия:

Централи	Брой	Мощность KV	% отъ общата мощностъ	Срѣдна единица мощностъ KV
Водни централи	61	27,200	12.8	445
Парни централи	87	130,000	61.4	1495
Дизелови централи	293	52,500	24.7	179
Гасъ и бенз. централи	28	2,300	1.1	82
Всичко за 1933 г.	469	212,000	—	452

Силовъ източникъ	Годишно производство мил. KVH	% отъ общото производство	Срѣдно годишно траене на използването часове	Факторъ на използването %
Вода	73.5	22.6	2710	31
Пара	184.6	56.8	1420	16
Бензинъ и гасъ	3.1	0.9	1350	15.4
Газьолъ	64.0	19.7	1220	13.9
Обществени централи	352.2	—	1530	17.5
Собствени централи	9.3	—	—	—
	334.5	—	—	—

По отношение годишното производство, горивото се разпредѣля както показва страничната таблица:

Производството на общественитѣ и частнитѣ централи е дадено въ следната таблица:

ЦЕНТРАЛИ	Мощность въ 1000 KV	Производство мил. KVH.	Траене из използването
Обществени централи	212	325.2	1530
Собствени централи	160	268.8	1680
Общо	372	592.0	1590

Тритѣ най-голѣми предприятия, които даватъ количество енергия, иматъ следнитѣ данни:

Мощность KV	Производство мил. KVH презъ год.		
	1929	1932	1933
22,400	71.97	30.84	33.65
23,000	59.16	38.72	38.08
19,000	33.08	22.15	19.79
	164.21	91.71	91.51

Тази таблица ни показва много ясно, какъ отъ 1929 год. до 1933 год. производството на тия 3 голѣми предприятия е намаляло съ около 73 милиона KVH, което представлява около 44%.

Споредъ преброяването презъ 1930 г., Ромъния има 18,052,896 жители, които се разпредѣлятъ въ 15,201 селски общини, съ 14,420,718 жители, и 172 градски общини, съ 3,632,168 жители. При една повърхностъ отъ 295,049 кв. клм., гъстотата на населението е 61.2 жители на кв. клм. Ако вземемъ предъ видъ, че по това време енергия се дава на около 400 населени пункта, въ които влизатъ предимно градоветѣ, съ едно население отъ 4.1 милиона жители, то пресмѣтнато излиза, че още 77% отъ цѣлото население очаква да бѣде снабдено съ електрификация. На единъ жителъ се пада 18.5 KVH по отношение на общественото електро-снабдяване.

Гърция. Нѣкакви по-точни данни, отъ които да се вижда развоя на електрификацията въ Гърция, нѣма. Обикновено страната се раздѣля на Стара Гърция и Нова Гърция — т. е. Македония подъ гръцко владение, придобита отъ 1912 година напосле. Въ новопридобититѣ земи отъ Македония, докато сж били подъ турска властъ, не е имало, съ изключение на Солунъ, никаква електрификация, тъй като, споредъ турския коранъ, за всѣко подобно нововъведение е трѣбвало да има дълги преписки и разрешение отъ Цариградъ. Въобще, до 1912 год. не е имало никаква електрификация по тия мѣста.

За останалата Гърция едва отъ 1925 год. почватъ по-точни статистически данни, споредъ които е имало 75 електрически централи, които къмъ 1933 год. сж станали вече 200 и къмъ тѣхъ въ последно време, по предположение, ще има още около 100 малки централи. За пръвъ пѣтъ електрификацията въ Гърция, както и въобще въ балканскитѣ страни, почва съ французки капитали къмъ 1895 г., а въ Солунъ е било образувано електрическо дружество за освѣтление, което е почнало да работи презъ 1900 г. Въобще, държавни и общински капитали въ електропроизводството въ Гърция не е имало. Най-често сж се явявали белгийски или французки фирми, които сж вземали на концесия строежа на електрически централи и производството на електрическа енергия на известенъ по-малкъ или по-голѣмъ населенъ пунктъ.

Следъ балканската война се явяватъ още цѣла редица фирми, като „A.E.G.“, „E.Lip“ и други, които строятъ и използватъ редица централи, тъй че электроснабдяването на Гърция днесъ е повече въ ржцетѣ на голѣмитѣ чуждестранни капитали. Въ Гърция има само следнитѣ електро-снабдителни предприятия къмъ 1932 г., които сж въ общински ржце: Патросъ, Кавала, Ксанти, Александропулосъ, Воденъ, Канеа и Кандиа. Тѣ сж основани презъ 1920—1925 год. и сж повечето български общини отъ Македония. Всички други электроснабдителни предприятия сж частни. При това, електропроизводството е разпокжсано на извънредно много и малки централи, както следва:

Мотори по	25	к. с.	—	6
Мотори и машини отъ	25	—	100	к. с. — 30
" " " "	100	—	200	к. с. — 15
" " " "	200	—	300	к. с. — 7
" " " "	300	—	400	к. с. — 6
" " " "	400	—	500	к. с. — 3
" " " "	500	—	1000	к. с. — 3
" " " "	1000	—	2000	к. с. — 1
Атина и Пирея	.	.	13000	к. с. — 1
Неизвестни	.	.	.	— 5
		всичко		— 75

По отношение на двигателитъ, централитъ се разпредѣлятъ:

Двигатели съ пара и топълъ въздухъ	—	6
" газожени мотори	—	12
" дизелови мотори	—	34
" водни турбини	—	4
" съ смѣсени източници	—	14
" неизвестни	—	5
	всичко	— 75

Споредъ годишното производство, централитъ се разпредѣлятъ:

до 25,000	квч.	.	.	.	9
отъ 25,000 — 100,000	"	.	.	.	15
" 100,000 — 300,000	"	.	.	.	9
" 300,000 — нагоре	"	.	.	.	3
Солунъ — 6,000,000	"	.	.	.	1
Атина-Пирея — 26,000,000 квч.	.	.	.	.	1
Неизвестни	.	.	.	.	27
		всичко			75

Въобще, електроснабдяването на Гърция става при едни съвършено различни условия отъ нашитъ и даже отъ тия на останалитъ балкански държави. Изключително частниятъ капиталъ е взелъ въ ржцетъ си цѣлата електроснабдителна проблема. Електроснабдяването на Гърция става по следнитъ три главни фази:

1. Централата храни само едно населено мѣсто;
2. Постройка на областни централи, които да хранятъ повече мѣста и околията и
3. Постройка на голѣми централи, които да хранятъ ако не цѣлата страна, поне по-голѣми области.

Електрификацията на Турция. Електрификацията на Турция е разпокъсана въ много, несвързани помежду си, електрически централи. Повече отъ $\frac{4}{5}$ отъ цѣлото обществено електроснабдяване е съсредоточено въ околността на Цариградъ. Съществува, обаче, единъ петгодишенъ планъ и по отношение на електрификацията. Общото годишно производство на Турция може да се смѣтне на около 120—130 милиона

квч., или средно около 9 квч. на жител. Тази малка консумация може да се обясни, отъ една страна, съ малката гжстота на населението, а отъ друга, съ голѣмитѣ политико-обществени и социални проблеми, които въ последнитѣ десетилѣтия Турция преживѣ. За пръвъ пѣтъ въ 1912/1913 год. е била построена въ Цариградъ електрическа централа отъ германо-белгийски капитали. Три голѣми акционерни д-ва произвеждатъ 81% отъ цѣлата електрическа енергия на страната.

Населението на Турция — 16,65 милиона, се разпредѣля върху една площъ отъ 762,736 кв. клм.; гжстотата на населението е 43 — 44 жители на кв. клм., срещу, напримѣръ, 140 жители на кв. клм. въ Германия. Въ цѣлата страна има инсталирани машини 163,548 к. с. Както всички по-слабо индустриализирани страни, презъ време на годинитѣ на кризата — отъ 1920 до 1932 год., и Турция направи едно увеличение на своето електростопанство съ около 35%. Активната държавна намѣса и подкрепа на индустриалнитѣ предприятия по стопанско-политическия петгодишенъ планъ положи предпоставкитѣ за едно увеличение на електрификацията. Обширната земя, отъ една страна, и липсата на далекопроводи, отъ друга, характеризиратъ турското електроснабдяване като много отдѣлно действащи и разпротрѣни централи.

Главенъ източникъ на електрическата енергия сж вжглищата, и то черноморскитѣ мини Songuldag — Eregli — Becken, въ които работи съ французски капитали д-во Héracleé (гръцко име). Зонгулдагскитѣ вжглища сж хубави, черни каменни вжглища, а самитѣ мини сж значително развити. Напоследъкъ, освенъ че задоволяватъ вътрешния пазаръ, тѣ изнасятъ вжглища и за Гърция, Ромъния, че и за България и други страни. Останалитѣ кафяви каменни вжглища отъ минитѣ Soman — Sokia (по горното течение на р. Ефратъ) иматъ повече мѣстно значение.

За да имаме представа въ какъвъ масщабъ се работи въ Турция по петгодишния стопански планъ, достатъчно е да споменемъ, че по тоя планъ презъ 1932 година се предвижда едно увеличение на производството на вжглища отъ 2,000,000 тона на 3,000,000 тона, докато най-голѣмитѣ увеличения на мини „Перникъ“ у насъ сж били:

презъ 1900 год. — производство	120,670 тона, увел.	50,512 т.
„ 1905 „	171,182 „	62,698 „
„ 1910 „	233,870 „	254,998 „
„ 1915 „	501,868 „	210,820 „
„ 1920 „	711,688 „	381,208 „
„ 1925 „	1,092,956 „	304,282 „
„ 1930 „	1,396,238 „	30,356 „
„ 1935 „	1,336,594 „	—
„ 1937 „	1,509,741 „	273,157 „

Отъ 1900 год. досега, мини „Перникъ“ сж направили презъ най-добрата си петилѣтка едно увеличение само отъ 381,268 тона, срещу едно увеличение въ Зонгулдагъ отъ 1 милионъ тона за петилѣтие.

Цѣлото електропроизводство на Турция става отъ 97 електропроизводителни предприятия, които сж изразени въ следната таблица:

Централи	Електрич. дружества	Частни пред- приятия	Общински и др. обще- ствени пред- приятия
Мотори	19	21	19
Парни турбини и машини	9	3	11
Водни централи	9	2	2
Смѣсени	—	—	2
Общо	37	26	34

Общото произ- водство на обществе- нитѣ централи презъ 1929 год. възлиза на 81.72 милиона квч., което се разпредѣля върху 75,684 жи- тели, или по-ясно, споредъ долната таб- лица ще имаме:

Предприятия	Общо производ- ство въ 1000 квч.	Сила	Освѣт- ление	Други
Дружества (акц.)	76,662	33020	22,107	21,535
Частни централи	1,450	229	829	393
Общински и др. обществени	3,659	73	3,489	97
Общо	81.771	33322	26,425	22,025

Капиталитѣ на еле- ктроснабдителнитѣ дружества възли- затъ на около 11.3 милиона турски ли- ри и 35 милиона швейцарски франка, или общо около 50 милиона Р. М. за всичкитѣ 37 друже-

ства. Частнитѣ предприятия, на брой 26, притежаватъ капиталъ отъ около 1.22 милиона Р. М., а капиталътъ, вложенъ отъ общинитѣ, не може точно да се установи.

Цифрата на инсталираната мощностъ не може точно да се уста- нови. Знае се, обаче, че къмъ 1931 год. е имало около 83,424 KV инста- лирана мощностъ, която е дала 100.47 милиона квч. Презъ 1932 год. производството достига къмъ около 120 милиона квч.

Електропроизводство и електроснабдяване въ България.

Първитѣ и по-положителни данни за електрификацията на Бълга- рия започватъ отъ 1900 год. По онова време, въ цѣлата страна е имало инсталирани около 1720 KVA, и то предимно добивани отъ водна енергия.

Презъ 1902 год. се забелязва за пръвъ пътъ инсталирането още на 6180 KVA, добивани отъ парна енергия, а къмъ 1910 год. се явяватъ и първитѣ инсталирани 112 KVA, добивани отъ мотори съ вътрешно горене.

При тая, отначало бледа, картина на електроснабдяването, развоятъ на електрификацията въ България е вървѣлъ, както е показано въ след- ващата таблица:

Година	В о д н и		П а р н и		Мотори съ вътрешно горене		В с и ч к о	
	KVA	К. С.	KVA	К. С.	KVA	К. С.	KVA	К. С.
1900	1720	—	—	—	—	—	1720	—
1901	1720	—	—	—	—	—	1720	—
1902	1720	—	6180	—	—	—	7900	—
1903	1720	—	6180	—	—	—	7900	—
1904	1720	—	6180	—	—	—	7900	—
1905	1720	—	6180	—	—	—	7900	—
1906	1900	—	6180	—	—	—	8080	—
1907	1900	—	6180	—	—	—	8080	—
1908	1900	—	6052	—	—	—	8205	—
1909	1900	—	6342	—	5	—	8247	—
1910	3915	—	6342	—	112	—	10370	—
1911	3928	—	6342	—	112	—	10369	—
1912	4763	—	6342	—	312	—	11417	—
1913	4763	—	6342	—	312	—	11417	—
1914	4763	—	7472	—	1092	—	13326	—
1915	4763	—	7472	—	1102	—	13336	—
1916	4763	—	7472	—	1102	—	13336	—
1917	4763	—	7963	—	1895	—	14594	—
1918	4763	—	8645	—	1895	—	15303	—
1919	4763	—	8645	—	2052	—	15459	—
1920	4763	—	8645	—	2097	—	15504	—
1921	4763	—	8659	—	2192	—	15615	—
1922	5218	—	8743	—	2551	—	16513	—
1923	6958	—	8747	—	3233	—	18919	—
1924	7343	—	8747	—	3412	—	19504	—
1925	10694	—	8947	—	3955	—	23595	—
1926	11379	—	9100	—	5338	—	25817	—
1927	18692	—	28427	—	7295	—	54414	—
1928	18872	—	30914	—	8189	—	57976	—
1929	26360	29960	43010	44695	7285	8710	76655	83368
1930	27120	30788	45300	47955	8556	10135	80976	88878
1931	27120	30788	49050	52035	10970	12855	87140	95678
1932	27394	31115	49050	52035	12861	14300	88805	97140
1933	37290	42435	49050	52035	12800	15125	99140	109595
1934	51742	55824	52701	55506	13311	15562	117754	126890

Безспорно е, че отначало и у насъ сж се явили малки, въ зависимостъ отъ нуждитъ на онова време, разпокжсани градски—частни или обществени, централи, които дълго сж продължавали своето съществуване.

Развоятъ на електрификацията у насъ, както и въ повечето страни, стана сжщо тъй при липсата на специаленъ законъ, който да урежда тая материя. При това положение, безспорно е, че и това първоначално електрифициране на страната е ставало съ огледъ на разкжсанитъ единични нужди на разнитъ градове или населени мѣста, безъ да сж взе-

мани предвидъ каквито и да било бждещи, отъ голѣмъ интересъ за страната, стопански, технически и други интереси.

Материали, обаче, за издаване на единъ такъвъ законъ и у насъ почватъ да се събиратъ отъ преди нѣколко години усилено и едвамъ въ началото на 1935 год. излѣзе наредбата-законъ за електрификация на България. (Д. В. брой 3 отъ 4. I. 1935 година).

По-главнитѣ постановления на тоя законъ сж: а) държавата разпоглежда съ електрификационнитѣ обекти и съ електрическата енергия въ Царството; б) държавата отдава електроснабдяването на дадени области или населени мѣста на обществени, смѣсени или частни предприятия, ако сама, или заедно съ други организации, не се земе съ тѣхното електроснабдяване; в) учредява се електрификационенъ съветъ, като съвещателенъ органъ по всички по-крупни електрификационни въпроси; г) установява се, че следъ изтичане на договоритѣ, сключени отъ електроснабдителнитѣ предприятия, последнитѣ ставатъ собственостъ на държавата, респ. на общината (заваренитѣ договори се изключватъ), съ което се цели, следъ известенъ периодъ отъ време, държавата да стопанисва цѣлото електроснабдяване на страната; д) дава се предимство на воднитѣ централи, като използването на тѣхната енергия е задължително; е) установени сж законнитѣ амортизационни срокове за различнитѣ видове електроснабдителни съоръжения; ж) установява се, освенъ технически, и електростопански контролъ на електроснабдителнитѣ предприятия; з) урежда се „фондъ електрификация на страната“, чрезъ който държавата да образува собствени или смѣсени, съ нейно участие, електроснабдителни предприятия, за да се даде по-осезателенъ тласкъ на електрификацията на страната. Други държавни съображения наложиха сливането на този фондъ съ държавния бюджетъ, което стана съ закона за бюджета на държавата за 1936 год., съ което задачитѣ на фонда станаха неосъществими. Ще се чака благоприятенъ моментъ за възстановяването на фонда, съществуването на който е отъ жизнено значение за развитието на електрификацията на България; и) установени сж разграниченията на служебната компетентностъ на Отдѣлението за водитѣ при Министерството на земедѣлието и държавнитѣ имоти по електрификационни обекти съ водна сила и на водни синдикати. Съ това се продължи съществуващата двойственостъ на службата по електрификацията, която е вредна за нормалното развитие на електрификацията, и при пръвъ удобенъ случай ще трѣбва да се постигне пълното обединение на службата по електрификацията въ едно ведомство.

Колкото и да е съвремененъ, обаче, тоя законъ, все пакъ, неговото приложение срѣща голѣми трудности, особено въ оная му частъ, където се засѣгатъ интереситѣ между общинитѣ и частнитѣ предприятия. Особено слабъ е законътъ по отношение на материята, която третира съществуващитѣ договори, сключени до деня на излизането на закона между общинитѣ и частнитѣ предприятия. Още по-слабо е, обаче, тълкуването на тоя законъ по отношение неговото прилагане, отъ страна на съответната служба, спрѣмо тия договори, сключени въ миналото почти безъ никаква контролна.

Безспорно е, че съществуващото електроснабдяване въ деня на излизането на единъ законъ представлява една голѣма частъ, да не кажемъ почти всичко, въ тая областъ, въ сравнение съ онова, което тепърва има

да се създаде. Цѣлата тая съществуваща вече материя представлява животѣ интереси на всички градски общини по отношение на електрификацията, която до тогава е била уреждана почти безконтролно и въ която, по силата на сключванитѣ договори, е имало най-странны положения и, особено, положения въ вреда на самитѣ общини, гарантиращи голѣми печалби за повечето отъ частнитѣ предприятия. Че действително това е така, говори и схващането на службата по онова време, която още преди излизането на закона, докато той е билъ законопроектъ, имала предвиденъ и специаленъ членъ съ следното съдържание:

Чл. 24. „Всички съществуващи договори за покупка и продажба на електрическа енергия отъ областни централи се измѣнятъ съгласно исканията на чл. 14, чрезъ преговори между странитѣ, при посрѣдничеството на Министерството на общественитѣ сгради, пѣтищата и благоустройството, въ срокъ отъ една година.....“.

Явно е, следователно, че е имало една много справедлива идея за уреждането, съ новия законъ, и на съществуващото до тогава електроснабдяване въ страната. Неизвестно по какви причини, обаче, цѣлиятъ тоя чл. 24 отъ новия законъ е изхвърленъ и положението на старитѣ договори се урежда съ чл. 38 отъ наредбата-законъ. Съгласно текста на тоя членъ, измѣнението на тарифитѣ въ сключенитѣ договори може да стане по искане на една отъ договорящитѣ страни, когато стойността на факторитѣ, опредѣлящи цената на електрическата енергия, се е измѣнила, до степенъ да увеличи или да намали съ най-малко 10% последната уговорена цена. Въ приложението на закона, обаче, отъ службата по електрификацията и тоя малъкъ прозорецъ за даване една по-износна цена по съществуващитѣ договори между общинитѣ и частнитѣ предприятия е затворенъ; не е известно досега, отъ толкова години вече, нѣкоя община да се е възползувала отъ него, въпрѣки че има общини, които отъ нѣколко години сж подигнали тоя въпросъ.

Изнасяме нарочно една отъ слабитѣ страни на тоя законъ, който все пакъ въ основата си е много съвремененъ и напредничавъ, за да подчертаемъ, че интереситѣ на голѣмъ брой общини по отношение на на тѣхната електрификация стоятъ открити и чакатъ по законодателенъ пѣтъ своето разрешение.

Общъ електрификационенъ планъ на страната. Следъ влизането въ сила на закона за електрификацията, една отъ главнитѣ задачи трѣбва да бѣде и изготвянето на общъ електрификационенъ планъ на страната. Съ тоя планъ трѣбва да се установятъ точно каменовжлениѣ и водни силови източници, съ които разполагаме, възможноститѣ за тѣхното разработване и използване за електрификация на страната, както и редица други технически и стопански възможности. Електрификационниятъ планъ на България е билъ съставенъ къмъ края на 1935 година отъ електрификационния съветъ при Министерството на общественитѣ сгради, пѣтищата и благоустройството. Въ него сж били установени: силовитѣ източници — термични и водни, консумацията, подстанциитѣ и районитѣ имъ, границитѣ на областитѣ, мощноститѣ на централитѣ, далекопроводитѣ, рентабилнитѣ смѣтки и др.

Споредъ така приетиятъ общъ електрификационенъ планъ, страната се раздѣля на осемъ електрификационни области: Софийска, Пловдивска, Старо-Загорска, Бургаска, Врачанска, Плѣвенска, Търновско-Русенска и

Шумен-Варненска. Границите на електрификационните области не съвпадат с границите на административните области, а сж въ зависи-мостъ отъ стопанскитѣ, респ. консумативнитѣ възможности, силовитѣ из-точници и свързването на последнитѣ сж консумативнитѣ центрове чрезъ далекопроводи.

Изграждането на всѣка една областъ се предвижда да стане въ три етапа, като презъ първия етапъ отъ петъ години се електрифициратъ само населенитѣ мѣста сж по-значителна консумация, а останалитѣ — презъ втория и третия етапи, всѣки единъ отъ по десетъ години.

Като резултатъ отъ проучванията на общия електрификационенъ планъ на страната се очерта, че въ Софийската областъ електрифицирането има вече напълно областенъ характеръ (чрезъ централитѣ и далекопрводитѣ на държавнитѣ мини, на Столичната община и на А. Д. „Гранитоидъ“). Тукъ предстои само да се създаде необходимата организация, съгласно постановленията на закона за електрификацията на България. Въ сжщото положение е и Пловдивска областъ, чрезъ водния синдикатъ „Вжча“. Старо-Загорската областъ и областъта Търново-Русе се очертаватъ като доста рентабилни обекти за областно електроснабдяване. По-слаби сж въ електрификационно отношение областитѣ Плевенъ, Шуменъ, Варна и Бургасъ, а съвсемъ нерентабилна е областъта Враца-Видинъ, кждето още дълго време, вѣроятно, ще остане мѣстното електроснабдяване.

При това, макаръ и тъй бѣгло нахвърляно, състояние на нѣщата, електростопанството на България, споредъ събранитѣ напоследъкъ све-дения, къмъ края на 1937 година представлява приблизително следната картина:

Инсталирана мощностъ въ електрически централи, групирани по видъ на собственика

Година	Д ѣ р ж а в а т а				О б щ и н и				В о д н и с и н д и к а т и			
	бр.	К. С.	KVA	KVA %	бр.	К. С.	KVA	KVA %	бр.	К. С.	KVA	KVA %
1929	3	12275	11975	15,5	9	8475	6935	9,0	9	4903	4178	5,4
1933	5	12500	12165	11,4	12	11266	13740	12,9	9	19610	19690	18,5
1936	3	11776	11536	9,7	16	24199	22967	19,1	9	19538	19606	16,4
1937	4	11926	11596	9,6	19	24716	23473	19,3	10	19963	19999	16,5

Година	Популярни банки и кооперации				Дружества и частни				В с и ч к о			
	бр.	К. С.	KVA	KVA %	бр.	К. С.	KVA	KVA %	бр.	К. С.	KVA	KVA %
1929	23	4240	3538	4,6	27	53470	50029	65,6	71	83368	76655	100
1933	24	5900	5188	4,8	41	61276	55800	52,4	91	105520	106583	100
1936	27	6653	5500	4,6	56	67026	60170	50,2	111	129192	119779	100
1937	28	6741	5664	4,7	54	67344	63569	40,9	115	130690	121301	100

Отъ тая таблица се вижда, че общото увеличение на инсталираната мощностъ е приблизително 10%.

По отношение производството на електрическа енергия, групирано по вид на собственика, ние имаме също тъй едно значително увеличение, изразено в следната таблица:

Години	Държавата		Общини		Водни синдикати	
	КВЧ	%	КВЧ	%	КВЧ	%
1929	3 931 072	4,60	14 037 124	16,8	5 989 859	7,10
1933	8 231 100	6,28	19 799 100	15,1	14 372 000	10,90
1936	14 134 773	8,45	44 195 757	26,2	15 968 783	9,55
1937	17 809 046	8,80	51 568 514	25,6	21 976 003	10,90

Години	Популярни банки и кооперации		Д-ва и частни		В с и ч к о	
	КВЧ	%	КВЧ	%	КВЧ	%
1929	3 816 175	4,5	56 931 747	67,0	84 705 977	100
1933	7 083 500	5,4	82 243 300	62,3	131 729 000	100
1936	7 878 592	4,7	85 618 197	51,1	167 790 102	100
1937	9 080 112	4,5	100 885 057	50,2	201 318 732	100

При тия данни, на единъ жителъ въ България се падатъ:

Година	Население	Инсталирана мощност	Произведена енергия	Консумирана енергия
	жители	VA	КВЧ	КВЧ
1929	5,700,000	13.5	14.9	12.1
1937	6,319,232	19.9	31.9	26.1

Отъ цѣлото население отъ 6,319,232 жители въ края на 1937 г., въ България отъ електрификацията се ползватъ едвамъ 1,867,287 жители, което представлява около 30% отъ населението на страната.

За да имаме представа къде сме по отношение на електрификацията, достатъчно е да споменемъ, че къмъ 1900 год. въ Германия се е падало

срѣдно по 4 квч. годишно на жителъ, когато къмъ 1925 год. това число се е качило на 323 квч. Въ сравнение съ днешната електрификация на населението въ България, когато ние въ края на 1937 год. имаме 32 квч. на жителъ, днесъ ние сме 10 пѣти по-назадъ отъ онова положение, въ което е било германското електроснабдяване къмъ 1925 година.

Населението у насъ, което ползува електрическа енергия, съпоставено съ електрифицираното население въ Франция, показва също тъй една неблагоприятна картина. Докато въ края на 1937 год. въ България е имало едвамъ 30% електрифицирано население, въ Франция, къмъ края на 1932 год., въ 38,000 общини съ 44,800,000 жители, е имало 33,567,000, или общо 88% електрифицирано население; следователно, по отношение на населението, което се ползува отъ електрификация, ние сме близо три пѣти по-назадъ отъ онова положение, което е имала Франция презъ

1932 год. и което, според нѣкои, се смѣта за доста назадничаво, тъй като тамъ, както и по-рано се спомена, има доста голѣми и разпокжсани земеделски стопанства — чифлици, които се бавно електрифициратъ.

Нека направимъ едно сравнение съ нашитѣ съседи, напримѣръ Югославия. При едно население отъ около 14,000,000 жители, къмъ края на 1931 год. близо 4,000,000 жители на Югославия получаватъ електричество, т. е. къмъ 28% отъ цѣлото население. Съ други думи, къмъ края на 1937 год. ние, въ България, сме приблизително тамъ, кждето Югославия е била къмъ края на 1932 год., т. е. съ цѣли 5 години по-назадъ отъ нея. Съпоставена, обаче, съ произведената мощностъ на единъ жителъ, Югославия е значително по-напредъ. Докато у насъ къмъ края на 1937 година имаме близо 32 квч. на жителъ, въ Югославия къмъ края на 1932 година сж имали близо 64 квч. на жителъ, т. е. освенъ дето сме съ 5 години по-назадъ по отношение електрифицирането на населението, ние днесъ сме два пжти по-слабо електрифицирани на жителъ, въ сравнение съ онова положение, което е било въ Югославия презъ 1932 година.

Въ Ромъния къмъ 1930 год. сме имали само 18.5 квч. на жителъ и 23% електрифицирано население, срещу 14.5 квч. въ България по онова време и липса на данни за електрифицирането на българското население.

Ако изнасяме тукъ всички тия нѣща, това не е за да подчертаемъ колко назадъ сме въ електрификационно отношение, а за да изтъкнемъ на пръвъ планъ и преди всичко, колко важна е електрификационната проблема за една съвременна държава и, следователно, колко много грижи трѣбва да се отдѣлятъ отъ страна на всички, и държавни и общински власти, за нейното правилно и всестранно разрешаване.

За електропроизводството у насъ се употребяватъ и парни, и водни, и моторни централи, разпредѣлението на които е показано въ следващата таблица:

Видъ на двигателя	1929 година				1934 година			
	брой	инсталирани		KVA %	брой	инсталирани		KVA %
		К. С.	KVA			К. С.	KVA	
Водни	26	29963	26360	34.3	32	55824	51742	44.0
Парни	9	44695	43010	56.2	9	55506	52701	48.8
Дизелови	36	8710	7285	9.4	59	15562	13311	11.2
Всичко	71	83368	76655	100	100	126892	117754	100

Докато презъ 1929 год. сме имали инсталирани около 30,000 к. с. отъ водна енергия, въ 1934 година тѣ се качватъ на близо 56,000 к. с. Инсталиранитѣ парни конски сили се качватъ отъ 45,000 на 55,000. Сжщо тъй, забелязва се едно увеличение въ дизеловитѣ централи, които се увеличаватъ почти двойно—отъ близо 9,000 к. с., на 15 до 16,000 к. с.

Добиваната електрическа енергия отъ различнитѣ източници—вода, пара и пр., е въ едно малко по-друго отношение. За сжщия периодъ отъ време това е показано въ следващата таблица:

Видъ на двигателя	1929 година		1934 година	
	КВЧ	%	КВЧ	%
Водни	48,740,091	57,60	98,211,872	71
Парни	26,149,316	30,85	23,440,996	17
Дизелови	9,816,570	11,55	16,357,250	12
Всичко	84,705,977	100	138,010,118	100

Отъ тукъ е ясно, че презъ 1934 год. водната енергия съставлява 71%, парната — 17% и дизеловата — 12%.

Горивото, което се употребява при електропроизводството въ България, безъ водната сила, разпредѣлено по области, е

дадено въ следната много характерна за нашитѣ изводи таблица:

Горивни материали, употребени отъ електрическитѣ централи презъ 1936 година, разпредѣлени по вида на двигателя

Область	Термични централи		Газожени централи		Дизелови централи	
	Гориво тона	лева	Гориво тона	лева	Гориво тона	лева
Бургаска	14 238.21	4 454 881	80.—	80 000	—	—
Врачанска	1 085 м ³	136 646	71.—	27 896	731.85	2 541 178
Пловдивска	—	—	—	—	16.76	90 812
Плѣвенска	14 803.—	5 079 495	98.16	102 890	2 319.16	7 301 796
Ст. Загорска	15 268.—	3 191 319	93.—	151 600	1 466.88	4 684 878
Софийска	38 542.—	1 569 675	93.50	193 800	20.70	93 260
Шуменска	—	—	—	—	2 616.75	8 726 893
Всичко	82 851.21 и 1085 м ³	14 295 370	435.66	556 186	7 172.10	23 438 819

Отъ тая таблица е ясно, че вжглищата играятъ една голѣма роля въ електропроизводството у насъ. И, безспорно е, че при наличността на една вжглищна мина, мѣстото на една голѣма областна централа, и по отношение на самото мѣсто, и по отношение на чисто търговскитѣ интереси и на мината и на централата, е дветѣ предприятия да бждатъ заедно, независимо дали сж обществени или частни. Централата ще улесни мината по отношение използването на нейнитѣ обикновено най-лоши вжглища, а мината ще улесни централата по отношение снабдяването ѝ съ евтино гориво, и по тоя начинъ ще може да се върви къмъ най-главния принципъ на електрификацията — даване възможно най-евтина електрическа енергия за всички нужди на живота. И действително, това е една идеална форма, къмъ която ние би трѣбвало да се стремимъ. Както тя, тъй и стремешътъ къмъ нея, обаче, сж възможни, когато и мината и централата сж или държавни, или общински предприятия, или въобще обществени предприятия, но не и частни. Както и по-рано се изтъкна, електроснабдяването на градоветѣ, въ неговата днешна и утрешна форма, не може да бжде вече обектъ на частна печалба. Характерното въ горната таблица е следното:

Употрѣбени вжглища въ три области:

Бургаска	14,238 тона	за 4,454,881 лв.	— 325 лв. на тонъ
Плѣвенска	14,803 " "	5,079,495 " "	— 340 " " "
Софийска	38,542 " "	1,569,675 " "	— 40 " " "

Въ Плъвенска област нѣма разработени държавни или частни каменовжглени мини. Вжглищата, въ малко или голѣмо количество, се доставятъ отвънъ, било отъ държавни или частни мини и, следователно, би било редно тия вжглища да иматъ, макаръ и по предположение, една по-висока цена. Тукъ, обаче, играятъ голѣма роля вжглищата, доставени отъ частни мини.

Въ Софийска област иматъ извънредно голѣмо значение държавните мини „Перникъ“ и, много право, вжглищата, които се употребяватъ въ електропроизводството, сж евтини — 40 лева на тонъ. (Макаръ малко необяснимо, но много евтини).

Въ Бургаска област има сжщо тъй разработена една частна мина, къмъ която е построена и най-голѣмата централа въ областта. Безспорно, тая мина работи при много по-тежки условия отъ тия въ Перникъ. Независимо отъ това, обаче, вжглищата, които се употребяватъ въ Бургаска област, не сж, напримѣръ, само два пжти по-скжпи, а много повече; или, по-право, все едно че нѣма мина, защото по сжщата цена биха се доставили вжглищата и отъ Перникъ. Пита се тогава: какъвъ е смисъла да се построи една частна централа при една частна мина, когато при разни случайни договори и изкуствени прѣчки не може да се получи евтина електрическа енергия? Явно е, че при тая изкуствено надута и висока цена на вжглищата, енергията е скжпа. Съ други думи, или общественитѣ централи, респективно нашитѣ мини „Перникъ“, работятъ на безценица, въ сравнение съ частнитѣ мини въ Бургаско, или последнитѣ работятъ или много скжпо, или пъкъ съ специални договори и ограничения даватъ скжпа енергия. Но тъй като ние, като общини, ще се електроснабдяваме отъ голѣми областни централи, безспорно е, че ще отидемъ тамъ, кждето имаме най-добъръ интересъ, т. е. най-евтина енергия и, следователно, евтината енергия ние ще я намѣримъ при обществената централа.

Ние не можемъ да бждемъ нито противъ частния капиталъ, нито противъ законната печалба отъ него. Но тамъ, кждето частниятъ капиталъ е завладѣлъ теренъ за смѣтка на всестранниятъ технико-стопански напредѣкъ на цѣли градове и на стотици хиляди жители и задържа тия свои позиции само по силата на едни, сключени при смѣтни обстоятелства и при пълна тъмнина и безконтролностъ, договори — тия позиции не сж здрави и участието на тоя капиталъ въ тая голѣма област на живота не може да остане повече и трѣбва да отстжпи на обществения капиталъ.

Електроснабдяването е вече голѣма обществена необходимостъ и то трѣбва, по принципъ, да мине въ ржцетѣ на общежитието, тъй както и водоснабдяването. Интересно е да се проследи развитието на участието на частния капиталъ въ електроснабдяването, за да дойдемъ до заключение, колко той е въ отрицателна зависимостъ отъ културата и напредѣка на всѣка страна. Колкото по-развита е една държава и колкото по-културно и стопански издигнато е населението въ нея, толкова повече участието на частния капиталъ въ електроснабдяването е намалено, и обратно: колкото по-назадничаво и некултурно е една страна, и колкото по-бедно е нейното население, толкова повече въ нея се ширятъ концесиитѣ на мѣстни и чужди капитали.

Никой отъ насъ, нито пъкъ нѣкой чужденецъ, може да отрече, че българинътъ върви съ грамадни крачки въ своя технически, стопански

и всеотрасленъ напредѣкъ. Безспорно е, че и въ областта на електрификацията ние, сѣщо тѣй, сме направили не само технически, но и обществено-културенъ, ако би могло така да се каже, напредѣкъ. Отъ година на година все повече у насъ се увеличава участието на обществения капиталъ въ електроизграждането на страната. Ние вече излизаме отъ границитѣ на една страна, кждето могатъ да се ширятъ разни концесионери, и чрезъ свойственния на българина духъ къмъ по-голямъ културенъ напредѣкъ, ние сме тръгнали по она естественъ за една съвременна държава пѣтъ, по който безъ колебание и за въ бъдеще ще трѣбва да вървимъ въ областта на нашето электроснабдяване. И ако искаме да бъдемъ справедливи, трѣбва да признаемъ, че има области на живота, кждето държавата и общината не би трѣбвало да се бъркатъ, а напротивъ, да насърчаватъ частната инициатива да работи тамъ, но, сѣщо тѣй, има и области отъ първостепенно значение за живота, кждето абсолютно по никаквъ начинъ, особено при нашитѣ условия, не трѣбва да се бърка и частниятъ капиталъ; такива сж и електрификацията, пѣтищата, желѣзницитѣ, водоснабдяването и др.

Следващата таблица ни очертава много ясно разволя на общественото и частно электроснабдяване въ последнитѣ нѣколко години у насъ:

Година	Държавата		Общини		Водни синдикати	
	лева	%	лева	%	лева	%
1931	92,943,000	6.47	220,794,000	14.95	189,128,000	12.8
1933	109,695,400	5.84	256,565,000	13.60	452,768,200	24.0
1934	124,124,190	5.40	626,474,958	27.00	488,128,443	21.8
1935	107,545,281	4.50	629,560,211	26.80	491,710,559	21.2
1936	110,777,445	4.60	648,935,403	27.20	533,874,160	22.3

Година	Поп. банки и кооп.		Д-ва и частни		В с и ч к о	
	лева	%	лева	%	лева	%
1931	124,979,000	8.48	846,800,000	57.30	1,474,644,000	100
1933	141,824,400	7.52	922,462,800	49.04	1,883,315,800	100
1934	146,389,923	6.30	931,835,188	40.00	2,316,946,692	100
1935	154,453,358	6.50	935,177,783	41.00	2,318,547,414	100
1936	153,591,879	6.40	943,165,853	39.50	2,390,344,740	100

Обществениятъ капиталъ, вложенъ въ электроснабдяването, се увеличава. Отъ 43% въ 1931 год., къмъ края на 1936 год. той стига до 57%, докато пъкъ, отъ друга страна, частниятъ капиталъ, който въ 1931 год. е билъ 57%, къмъ края на 1936 год. е достигналъ 43%.

Ако се спремъ на производството на електрическитѣ централи презъ периода отъ 1931 до 1936 год., картината пакъ остава сжщата. Докато презъ 1931 год. частнитѣ предприятия сж имали 67% отъ цѣлото производство, къмъ края на 1936 год. то намалява на 50%, или срдно, частното електропроизводство отстъпва годишно 3 1/2%. Въ противовесъ на това, общественото електропроизводство се увеличава.

Следъ като приемемъ по принципъ, че електроснабдяването трѣбва да бѣде обществено, независимо отъ обстоятелството дали то по-рано или по-късно ще трѣбва да стане напълно обществено, не е безинтересно да се спремъ на ония обществени форми на електроснабдяване, които се явяватъ у насъ. Това е още повече необходимо, защото много пжти обществениятъ интересъ, който има общественото електроснабдяване, се смущава отъ частни интереси, които по нѣкой пжтъ се преплитатъ. Изглаждането и урегулирането на тия появили се понѣкога противоречия, по единъ стопански целесъобразенъ и социално справедливъ начинъ, ще допринесе много за правилното разрешение на общия интересъ.

Общественото електроснабдяване у насъ се представлява отъ страна на държавата, на общинитѣ, на кооперациитѣ, популярнитѣ банки и на воднитѣ синдикати. Обикновено, до сега сж констатирани противоречиви интереси между популярнитѣ банки и общинитѣ. Отъ разглеждането на тоя споръ досега се е установило, че стопанското и финансово положение на почти всички електропроизводни предприятия къмъ популярнитѣ банки е крайно лошо. Стопанисването имъ занапредъ, при досегашнитѣ начала, ще се отрази пагубно преди всичко върху правилния развой на предприятията, а сжщо тѣй и върху доставката на евтина електрическа енергия за по-дълги периоди отъ време. Освенъ това, продължаването на тия предприятия въ тоя имъ видъ ще се отрази зле и върху нѣкои популярни банки, а така сжщо и върху стопанското развитие на градоветѣ, отъ гледна точка на една системна електрификация.

Виждайки това положение, почти всички градове, популярни банки и общински управления сж изказали желание да бждатъ разрешени тия въпроси.

Главнитѣ причини за сегашното тежко положение на предприятията сж:

- а) голѣмиятъ размѣръ на вложения капиталъ, който въ повечето случаи не отговаря на стопанскитѣ възможности на града;
- б) високиятъ лихвенъ процентъ, съ който се задѣлжаватъ предприятията за отпуснатитѣ имъ кредити при популярнитѣ банки и
- в) нередовността на общинитѣ при изпълнение на договорнитѣ имъ задѣлжения относно погасяването на опредѣленитѣ имъ ежегодни суми, както и много пжти по отношение плащането на ежемесечната консумирана енергия.

Разрешаването на тѣй повдигнатитѣ спорове е трудно, понеже, преди всичко, е свързано съ голѣми материални интереси, както на популярнитѣ банки, тѣй и на градоветѣ. Обаче, може би и не въ напълно задоволителна форма, сж препоржчани следнитѣ по-главни линии:

1) електропроизводнитѣ предприятия при популярнитѣ банки да се прехвърлятъ къмъ общинитѣ, като последнитѣ ги обособятъ въ отдѣлни общински стопански предприятия;

2) задѣлженията, които предприятията иматъ къмъ популярнитѣ банки, както и задѣлженията на общинитѣ къмъ тия банки, да се превърнатъ въ анюитетни заеми на общинитѣ къмъ популярнитѣ банки, съ срокъ отъ 15 — 20 години и лихва $1\frac{1}{2}\%$ по-голѣма отъ тая, която популярнитѣ банки плащатъ на съюза;

3) анюитетитѣ на тия заеми да бждатъ реално и напълно гарантирани отъ общинитѣ, съ brutнитѣ приходи на предприятията, а ако това не стигне — и съ други brutни доходи;

4) установяването размъра на задълженията, за които е речъ въ т. 2, да се извърши отъ популярнитъ банки и общинитъ на мѣстна почва, като сжщитъ се споразумѣятъ и си направятъ взаимни отстъпки, съобразно възможноститъ на популярната банка, състоянието на електропроизводното предприятие, и съ цель да се намали цената на електрическата енергия;

5) възъ основа на горното, общинитъ да започнатъ веднага преговори съ популярнитъ банки, които да бждатъ задължително привършени въ опредѣленъ отъ Министерството на общественитъ сгради, пжтищата и благоустройството срокъ, като при явяване на спорни въпроси поискатъ посрѣдничеството на сжщото министерство и на Съюза на популярнитъ банки.

Дали тия препоръжки, дадени отъ една специално назначена комисиия, ще дадатъ резултати, не може даже да се предвижда. Въ всѣки случай, интереситъ на общинитъ оставатъ открити и тѣхното уреждане е наложително. То може да стане съ измѣнение на закона за електрификацията, като се има предъ видъ следната констатация:

Електропроизводството и електроснабдяването въ България върви по единъ доста правиленъ пжтъ и се оформява предимно като обществено електроснабдяване. Тоя неговъ правиленъ вървежъ трѣбва да бжде подкрепенъ отъ страна на държавата, за да може то по-скоро да стане напълно обществено, и то предимно общинско и държавно. Подкрепата трѣбва да стане предимно по следнитъ начини:

1. Да се уреди положението на всички спорове между общинитъ и частнитъ предприятия, по сключенитъ до преди излизането на закона за електрификацията на България договори. Всички стари договори да се унищожатъ и да се даде право на общинитъ, по силата на новия законъ, да опредѣлятъ начина на своето бждеще електроснабдяване.

2. Да се уредятъ всички спорове между общественитъ електроснабдителни предприятия и специално между общинитъ и популярнитъ банки, съ огледъ на едно справедливо запазване интереситъ и на еднитъ и на другитъ.

3. Да се създаде на общинитъ евтинъ и дългосроченъ кредитъ — при лихва поне 4% и 30 години срокъ на изплащане — съ който да може да се пристъпи или къмъ ликвидация на стари задължения, които поради високитъ лихви сж непоносими за общинитъ, или къмъ нови инвестиции за електроснабдяването.

4. Да се разреши на общинитъ, доставката съ безмитенъ вносъ на всички електроснабдителни машини и материали, по подобие на водопроводнитъ тръби.

5. Да се допустне участието въ Електрификационния съветъ при Министерството на общественитъ сгради, пжтищата и благоустройството, като развноправни членове, най-малко на двама представители на градскитъ общини. Докато въ тоя съветъ сж представени всички, само градскитъ общини, върху гърба на които се слагатъ неговитъ решения, нѣматъ свои представители, които да защитятъ интереситъ имъ. Съ участието на двама представители, тѣй като най-голямъ дѣлъ иматъ градоветъ и по отношение на сегашното и по отношение на бждещето електроснабдяване, ще се изглаждатъ своевременно много недоразумения, които, оставени тѣй, въ послѣдствие струватъ скжпо на градоветъ.

ЗЕМНОТО МАСЛО

отъ
Д-РЪ К. ВОЙНОВЪ

Въ борбата за сурови материали, която се развива съ такава упоритост и ожесточение въ периода следъ Европейската война, земното масло заема едно отъ първитѣ, да не кажемъ първото, мѣста. Постоянно развиващиятъ се автомобилизъмъ, все по-голѣмото разпространение на дизелмотора, който почти навсѣкжде съ голѣмъ успѣхъ изтласква парната машина, колосалниятъ напредѣкъ на авиацията, както качественъ така и количественъ, съ една дума, непрестанниятъ напредѣкъ на моторизацията на мирния и воененъ животъ, издигатъ значението на земното масло и правятъ отъ него единъ продуктъ отъ първостепенно жизнено значение за народитѣ: то сега е живителната течностъ, кръвта на свѣтовното стопанство.

Земното масло, познато подъ много и различни имена (руски—нефтъ, английски—Crude oil; ромънски—расура, расурети; френски—*hitume liquide*, *huile de naphte, pétrol*; полски—гора, *gorianka*), е било известно още на древнитѣ народи. Въ това нѣма нищо чудно, защото то се просмуква презъ пукнатинитѣ на почвата и достига до повърхнината ѝ въ видъ на черна или чернокафява, гжста и по-рѣдка течностъ, съ една особена, за повечето човѣци неприятна, даже отвратителна, миризма. Народитѣ, създали древната култура, разположени въ земитѣ между Каспийско море и Персийския заливъ, Афганистанъ и Срѣдиземно море, сж познавали добре земното масло и сж го използвали за нѣкои тѣхни нужди—нѣщо, за което свидетелствуватъ много писмени паметници. Така, още въ първитѣ страници на библията ние четемъ, че Ной измазалъ отвѣтре и отвнѣнъ своя ковчегъ съ асфалтъ, нѣщо което се е практикувало и на много други мѣста въ античния миръ. Сжщо, въ библията се разказва, че майката на Мойсей измазала съ асфалтъ трѣстиквата лодчица, въ която поставила своя синъ и го спуснала въ водитѣ на Нилъ — за да предпази лодчицата отъ нахлуване на вода. Пакъ въ библията ни се разказва, че при изграждането на вавилонската кула, асфалтъ въ разтопено състояние се е употребявалъ за лепежъ на тухлитѣ. Въ втората книга на Макавей се описва приложението на земното масло при жертвенитѣ огньове: „Нахемий заповѣда на жрецитѣ да полѣятъ предъ очитѣ на всички дървата и жертвитѣ съ нафта; когато слънцето освѣти олтара, всичко почна буйно да гори, така че народътъ се чудѣше“. Египтянитѣ сж употребявали, споредъ Страбонъ, асфалта за балзамиране на труповетѣ; тѣ вземали асфалта отъ Мрътвото море. Развалинитѣ на Египетъ, Вавилонъ и др. и до днесъ свидетелствуватъ предъ насъ, че старитѣ народи сж употребявали обширно асфалта вмѣсто цементъ; хранилища за вода и жито сж били измазвани съ асфалтъ, за да се направятъ непромокаеми или пъкъ да се предпазятъ отъ действието на влагата. Въ Вавилонъ дървенитѣ врати и стени сж били измазвани съ земна смола, за да се предпазятъ отъ разрушителното действие на времето. Ксенофонъ справедливо забелязва къмъ това, че този начинъ на консервиране на дървенитѣ части увеличава значително опасността отъ пожаръ. Къмъ това чисто техническо употребление на земното масло въ древността, ние трѣбва да прибавимъ и медицинското такова. Евреитѣ сж употребявали асфалта

като лѣкарство; Йосифъ, а сѣщо и Плиний, изброяватъ подробно болеститѣ, при които асфалтътъ се е употрѣбявалъ съ успѣхъ. Още въ времето на Страбона, жителитѣ на Аполония (сега Авлона въ Албания) сѣ употрѣбявали асфалтъ, смѣсенъ съ масло, за предпазване на лозята отъ переноспора. Примѣритѣ за употрѣбление на земното масло въ античнитѣ времена биха могли да се увеличатъ още. Прочутиятъ грѣцки огнь, употрѣбяванъ отъ византийцитѣ за военни цели, е билъ смесъ отъ земно масло съ селитра, сѣра и др. Поради своето свойство да гори, земното масло е възбуждало отъ край време очудване у човѣцитѣ и е дало начало на много хубави легенди въ древността. Една отъ най-познатитѣ такива е легендата за златното руно: млади елини преплуватъ Понтъ, за да отидатъ въ Колхида (сега Кавказъ) и откраднатъ златното руно. Когато пристигнали на мѣстото, тѣ видѣли, че златното руно е пазено отъ грамадни чудовища, отъ устата на които излизали огнени езици. Въ сжщностъ, това сѣ били вѣчно горящитѣ извори отъ земенъ газъ, около които сѣ се събирали по-късно огнепоклонницитѣ, за да извършватъ своитѣ религиозни обряди.

Поради липсата на елементарна техника и сравнителната простота на живота въ древния миръ, земното масло не е могло да продобие никакво особено значение. Нуждата отъ него по количество е била толкова малка, че земното масло е трѣбвало да остане хилядилѣтия въ недрата на земята неизползвано. Взорътъ на тогавашния античенъ човѣкъ, обърнатъ повече къмъ духовното, къмъ вѣчното, лишенъ отъ всѣкакви положителни знания по естествознание, е отминавалъ съ пренебрежение явнитѣ признаци на едно отъ най-голѣмитѣ скрити богатства на всички времена. Трѣбваше да дойде новото време, съ неговия жаденъ за материални блага човѣкъ, съ неговата философия за политическо и стопанско господство върху свѣта, съ неговата жадна за течно гориво техника, за да се извлече това течено злато и се влѣе на дълги, силни струи въ жилитѣ на свѣтовното стопанство.

Както въ Стария Свѣтъ, така и въ новооткрития Новъ Свѣтъ, земното масло е било познато отдавна на мѣстнитѣ жители. Изоставенитѣ кладенци, заварени отъ европейцитѣ въ пенсилванската петролна област, около Titusville, не произхождатъ отъ индианцитѣ, които не познаватъ този начинъ на изваждане земното масло, а отъ единъ тайнственъ другъ народъ, отъ който има и други остатъци въ Съединенитѣ Щати. Изглежда, че земното масло се е получавало въ Съединенитѣ Щати отдавна отъ изкопани въ земята кладенци (шахти). Този начинъ на получаване на земното масло чрезъ кладенци се е оказалъ много скѣпъ за нашето време. За рожденъ день на сегашната мощна петролна индустрия трѣбва да считаме датата 27 августъ 1859 г., когато при Titusville полковникъ Дрейкъ (Драке) сполучи, съ помощта на една ржчна сонда, да достигне на дълбочина 33 фута (10 м.) залежи отъ земно масло. Този день е рожденъ день не само на американската петролна индустрия; отъ тази дата интересътъ на цѣлия свѣтъ се обръща къмъ земното масло и наставя една истинска петролна треска. Петролни дружества никнатъ като гъби отъ земята и сѣщо тѣй лесно загиватъ. Не само новиятъ методъ за изваждането на земното масло чрезъ сонда, но и методитѣ за дестилирането му, както и рафиниране на дестилатитѣ съ гжста сѣрна киселина, се създаватъ въ Щатитѣ и отгукъ шедствуватъ победоносно изъ цѣлъ

свѣтъ. Петролната треска, обаче, докарва една тежка криза; на пазара се явяват голѣми количества земно масло, които не намиратъ купувачи—цената на една бѣчва земно масло спада на 0.1 доларъ. Сондитѣ се изоставятъ. Набързо изградени селища запустяватъ. Едва въ края на 1860 г. се явява на сцената Джонъ Рокфелеръ, дребенъ и неизвестенъ търговецъ дотогава. Той се сдружава съ фабричния работникъ Андриюзъ (Andrews), който открилъ нова метода за рафиниране на земното масло. Двамата, заедно съ нѣколко други приятели, основаватъ една малка рафинерия въ Кливландъ (Cleveland), на която Рокфелеръ става ръководителъ. Рафинерията се ръководи отъ него така добре, че въ 1870 г. тя разполага съ 1 милионъ, а въ 1873 г.—съ $3\frac{1}{2}$ милиона долара акционеренъ капиталъ. Такова е скромното начало на мощната въ наше време Standard Oil Company, която можа да противостои на всички кризи.

Земното масло се намира въ недрата на земята на различна дълбочина. Ние видѣхме по-горе, че Дрейкъ е достигналъ до земното масло съ ръчна сонда, на около 10 м. подъ повърхнината на земята. Така е вървѣло нѣколко години: на 50 — 100 м. сж намрали богати залежи. Това време, въ повечето експлоатирани райони, е отдавна преминало. Сегашната техника забива сондитѣ на 1500 — 2000 м., а имаме вече единични случаи, когато сондата е достигнала до земното масло на 4000 и повече метра дълбочина. Можемъ да си представимъ, каква опитностъ се изисква за това, какви срѣдства и време сж необходими, за да се достигне до ценната течностъ. Затова пъкъ, много често, достигането до единъ по-голѣмъ резервуаръ отъ земно масло е достатъчно да покрие всички разноски и да даде грамадна печалба. Търсенето на земното масло и неговото изваждане е, изобщо, една скъпа работа и е достъпно само за дружества съ голѣми капитали. Ако маслото въ резервуара се намира подъ налѣгане на газове, то бива изхвърляно презъ сондата на повърхнината на земята, като образува често фонтани, високи 50 — 60 м. Това е най-евтино извличане на земното масло. Често, изхвърляното отъ фонтана масло е толкова много, че не може да се събере и се изтича въ близкитѣ рѣки; често вѣтрътъ разпрѣсква масло, изхвърляно отъ фонтана, въ околността, като унищожавя реколтата или предизвиква тежки пожари—за всичко това притежателятъ на фонтана е длъженъ да плаща обезщетение. Въ известни случаи, маслото се запалва отъ образувалото се електрическо напрежение, и тогава се образува грамадна факла, която, следъ тежки усилия и материални жертви, се изгасява. Въ повечето случаи фонтанитѣ не изхвърлятъ непрекъснато масло, а периодически, както гейзеритѣ. Продължителността на петролнитѣ фонтани е различна: отъ нѣколко часа, до нѣколко години. Количествата масло, които тѣ даватъ, могатъ да бждатъ извънредно голѣми. За да дадемъ представа за петролнитѣ фонтани, нека си послужимъ съ нѣколко примѣри. Сондата Lucas въ Jefferson County (Texas) е изхвърлила на 10 януарий и известно време следъ това, единъ стълбъ тежко масло, на височина 61 метра; началното ежедневно производство е било 11,000 тона. Газовѣтъ, които предизвикали изхвърлянето, сж развили ефекти отъ 1000 конски сили. Фонтанътъ въ Jennings Pool (Louisiana) е далъ, за 4 месеца, 170,000 тона масло. Единъ фонтанъ въ Мексико, въ продължение на 2 месеца е давалъ ежедневно 13,000 — 15,000 тона. Много прочутъ фонтанъ е този на Тачиевъ въ Баку, който е изхвърлялъ 500

тона масло въ часъ, и пр. и пр. — Когато земното масло въ резервуара не е подъ налѣгане, или пъкъ това налѣгане е слабо, тогава то се изчерпва или пъкъ изважда съ помпи.

Търсенето и откриването на залежи отъ земно масло е работа доста трудна. Обикновено, търсачътъ се въоръжава съ бастунъ съ желѣзенъ връхъ и съ едно чукче. Изследватъ се най-напредъ реки и поточета, като се върви срещу течението, защото тогава мжтилка, която се образува, не ще прѣчи на работата. Търсенето на маслото става най-лесно презъ топлитѣ годишни времена, понеже тогава то по-лесно изтича отъ земята и се усеща по-лесно съ обонянието, поради по-силното му изпарение. Наблюдава се внимателно повърхнината на водата—дали върху нея нѣма призраци петна. Тѣзи петна се виждатъ най-добре върху спокойна или застояла вода. Ако забележимъ призраци петна, то тѣ могатъ да се дължатъ на земно масло, или пъкъ, могатъ да произхождатъ и отъ желѣзни оксидати. Петната отъ желѣзни оксидати се разпадатъ, при допирането имъ съ желѣзния връхъ на бастуна, на жглести кжсове. Тѣ могатъ да бждатъ движени въ една посока, когато петната отъ земно масло, ако бждатъ разкжсани, се стремятъ да се слѣятъ въ едно. Освенъ това, тѣ показватъ поразително преливане на багритѣ, което у петната отъ желѣзни оксидати не се срѣща въ такава степенъ. Въ бластисти води, обаче, и други вещества могатъ да дадатъ петна съ свойства, подобни на тѣзи отъ земно масло. Ако сме намѣрили въ спокойно мѣсто на нѣкое поточе следи отъ земно масло, то ние отстраняваме призрацето петно отъ повърхнината на водата и забиваме нѣколко пжти острието на бастуна въ дъното на поточето, като разравяме почвата; ако мазнитѣ петна се появятъ отново, понѣкога придружени отъ газови мехурчета, и това явление се повтори нѣколко пжти, то трѣбва да предположимъ, че сме намѣрили залежи отъ земно масло, които заслужаватъ по-близко изследване. Ако при повторно разравяне на почвата мазнитѣ петна не се появяватъ, то тогава маслото е довлечено отъ водата и трѣбва да продължимъ изследването нагоре по течението, додето налучкаме извора на маслото. Изворотъ на маслото се намира обикновено въ пѣсчаникъ или друга нѣкоя шуплеста скала. Съ чукче откъртваме единъ кжсъ отъ скалата: маслото се намира отчасти върху отчупената повърхнина, отчасти въ поритѣ, въ видъ на дребни капчици. Въмѣсто земно масло, често се намира една черна мазна маса, която е земната смола. Понѣкога скалата е само импригнирана съ масло; това се установява съ обонянието, веднага следъ отчупването на скалата. Още по-добре можемъ да си послужимъ съ водната проба: отчупениятъ кжсъ се поставя въ сждъ съ спокойна вода, не огрѣна отъ слънцето; ако съдържа масло, на повърхнината на водата се появяватъ характернитѣ призраци петна. Бензинътъ, който разтваря земното масло, се оцвѣтява отъ такива скали на свѣтло, до тъмнокафяво. — Извори отъ сѣроводородъ и земенъ газъ въ една мѣстность могатъ, при известни обстоятелства, да сочатъ на присѣтствието на земно масло. При търсенето, добре е да се влезе въ връзка съ мѣстни жители, които познаватъ добре мѣстността — овчари, ловци, лесничей и др. Много често географскитѣ наименования на села и парцели ни даватъ ценни указания при търсенето на земно масло. Така, въ Галицийскитѣ карпати се среща често името Рора или Rorіanka (земно масло); въ Ромѣния — Racula или Rasureti;

въ Елзасъ — Pechelbronn. Въ околноститѣ на всички тѣзи селища се намира, почти безъ изключение, земно масло или негови производни.

Ние нарочно се спрѣхме толкова надълго върху методитѣ на търсене на земно масло, защото живѣемъ въ време, когато и въ България се търси усилено такова. Тѣзи методи не изискватъ никакво скъпо съоръжение и сж достъпни и за най-бедния иманяръ. Разбира се, че модерната техника познава и много други методи, твърде сложни, при които си служи съ електрически токъ, изкуствено земетресение и др.

Нека разгледаме сега качествата на земното масло. То е обикновено по-леко отъ водата—отн. тегло 0.73 — 0.97. Цвѣтътъ му е жълтъ, кехлибаренъ или чернокафявъ. При стоене на въздуха, гъстотата му се увеличава, понеже лекиятъ бензинъ се изпарява и ставатъ химически промѣни. Земното масло практически не се разтваря въ вода. По своя химически съставъ, земното масло представлява една извънредно сложна смесъ отъ най-разнообразни въглеродороди; къмъ тѣхъ сж примѣсени винаги, макаръ и въ малки количества, азотни, сѣрни и кислородни съединения. Като вземемъ предвидъ, че числото на въглеродитѣ е много голѣмо и че тѣ могатъ да се смѣсватъ помежду си въ най-разнообразни съотношения, ще разберемъ защо имаме толкова много видове земни масла. Много често земнитѣ масла, добивани отъ две съседни сонди, се различаватъ сжщественно по съставъ и свойства. Въпрѣки това, една класификация на земнитѣ масла, възъ основа на тѣхния химически съставъ, е възможна. Споредъ класификацията на Höffer ние имаме:

1. Метанови масла, когато съдържанието на метанови въглеродороди и тѣхнитѣ изомери е повече отъ 66%;

2. Нафтанови масла, когато нафтенитѣ въ маслото сж повече отъ 66%;

3. Нафтметанови масла, когато метанитѣ и нафтенитѣ сж въ почти еднакво количество.

Къмъ първата група спадатъ маслата отъ Пенсилванія, Кленчани (Галиция), Пехелбронъ (Елзасъ), Анапа (зап. Кавказъ), Царскіе Колодци (Тифлисъ), Охайо и др.

Къмъ втората група спадатъ маслата отъ Баку, южна Калифорнія, Борнео, Ява, Суматра, Японія.

Къмъ третата група спада маслото отъ Колибати (Ромъния). Повечето ромънски и галицийски масла принадлежатъ къмъ този типъ.

Като източникъ на топлинна, а следователно и на механическа енергия, земното масло оставя далече задъ себе си и най-добритѣ каменни въглища (антрацитъ) и всички познати намъ горива—единъ килограмъ земно масло дава 11—12,000 голѣми калории (антрацитътъ само 8500). Нѣма нищо чудно въ това, че въ страни, кждето земното масло е въ изобилие (Америка, Русія), то се употребява за гориво вмѣсто въглища—параходитѣ по Каспійско море и Волга, цементовитѣ въртящи се пещи и др. Такова употребление, обаче, въ повечето случаи не се рентира. Главното значение на земното масло се крие въ продуктитѣ, които се получаватъ чрезъ частична дестилация. Безъ да се спираме на голѣмото разнообразие въ методитѣ на преработването, които се усложняватъ още повече отъ голѣмото диференциране на нуждитѣ на пазара, ще кажемъ, че отъ земното масло се получаватъ следнитѣ по-важни продукти:

через дестилация:	суровъ бензинъ	петролъ (газъ за горене)	газъолъ
отъ тѣхъ чрезъ рафинация:	бензинъ	петролъ (газъ за горене)	—

Отъ получения остатъкъ:

через дестилация:	дестилатъ зретенно масло	дестилатъ машино масло	дестилатъ цилиндрово масло	гудронъ (асфалтъ)
отъ тѣхъ чрезъ рафинация:	зретенно масло	машино масло	цилиндрово масло	—

Бензинитъ, газъолътъ и разнитъ смазочни масла сж най-търсенитъ дестилати на земното масло.

Значителни залежи отъ земно масло се намиратъ сравнително рѣдко; природата тукъ се е показала, въ повечето случаи, голѣма скъперница. Най-облагодетелствуванни сж Североамериканскитъ Съединени Щати. Тукъ ние различаваме 7 отдѣлни производителни области, които обхващатъ три пояса: 1. Западъ (Калифорния), между Лосъ Анжелосъ и Санъ Франциско, извънредно важенъ за индустриалното повдигане на бедния на вжглища Западъ и за геополитическото положение на Съединенитъ Щати въ Тихия океанъ. Презъ последнитъ години този поясъ показва колосално покачване на производството си; 2. Източенъ поясъ (Пенсилванія), кждето производството започва съ прочутия сондажъ при Titusville. Запаситъ на този басейнъ, изглежда, че сж на изчерпване, понеже производството постоянно намалява. Сжщото важи за петролнитъ полета въ Индиана, Лима и Илинойсъ; 3. Най-голѣмо развитие показватъ сега полетата въ Срѣднитъ Щати, които даватъ повече отъ половината производство. Въ американския континентъ, най-забележителни следъ Щатитъ, сж: Венецуела, Мексико, Колумбия, Перу, Канада. Въ Европа ние имаме нѣколко важни центрове, на първо мѣсто рускитъ. Най-важнитъ руски залежи сж около Каспийско море—Баку, Грозний, Емба. Сжщо Майкопъ, Челекенъ, Святой Островъ и Фергана. Ромънскитъ залежи продължаватъ да стоятъ на второ мѣсто въ Европа. Тукъ различаваме 4 главни петролни полета: Прахова, която дава 80% отъ производството, Дамбровица (12%) и Бузау (2.5%) въ Молдава. Въ областъта Прахова, Морени дава около 60% отъ производството. Преди европейската война Къмпина господствуваше въ производството. Отъ нѣколко години, ромънското производство постоянно намалява. Сжщото можемъ да кажемъ и за галицийското производство (Полша). Докато преди войната то стоеше на трето мѣсто, сега представлява само 1/3 отъ производството въ 1909 г. Въ Галиция се очертаватъ три петролни области: Дрохобичъ (съ главни центрове Бориславъ, Тустановиче и Мразница), който дава 87% отъ цѣлото производство; Ясло—съ 7.5% и Станиславъ—съ 5%. Останалитъ европейски залежи отъ земно масло сж съвсемъ незначителни: нѣколко германски кладенци при Viltze (Хановерь) и Tegernsel (Бавария), Pechelbopp (Елзасъ), незначителни залежи въ северна Италия и Албания.—Азиатскитъ континентъ е единъ отъ най-богатитъ на земно масло. Залезитъ въ Мосулъ, Персия, Хол. Индия, Бирма, о. Сахалинъ и др. свидетелствуватъ за това. Отъ Азия може да се очаква още много, защото този континентъ е все още не добре изследванъ. Най-бедни и безъ всѣкакво значение за свѣтовното стопанство, сж Африка и Австралия.

Следващата таблица дава представа за годишното производство на земно масло въ свѣта изобщо:

1894 г.	12,028,000 тона	1910 г.	43,824,000 тона
1895 г.	14,299,000 "	1927 г.	174,746,000 "
1896 г.	15,551,000 "	1934 г.	208,061,000 "
1897 г.	16,276,000 "	1936 г.	246,369,000 "
1900 г.	20,158,000 "		

Таблицата показва, че свѣтовното производство на земно масло расте постоянно, безспорно, като се стреми да задоволява растящитѣ нужди на свѣтовното стопанство. Свѣтовното производство на земно масло, презъ периода 1894—1934 г. (т. е. за 40 години), се е увеличило повече отъ 17 пѣти. Какъ се е движило производството на земно масло въ отдѣлнитѣ страни, се вижда отъ следната таблица (въ тонове):

Година	Щатитѣ	Русия	Полша	Хол. Индия	Ромъния	Британска Индия	Канада	Германия	Италия	Япония
1894	6,528,000	4,983,000	132,000	115,000	70,000	44,000	116,400	17,200	1,600	20600
1895	6,999,000	6,672,000	215,000	136,000	80,000	52,000	101,600	17,100	4,200	22300
1896	8,074,000	6,737,000	340,000	197,000	76,000	60,000	101,600	20,400	2,700	31200
1897	8,000,000	7,282,000	310,000	370,000	79,000	77,000	98,300	23,300	1,900	34600
1900	8,417,000	10,387,000	326,000	456,000	227,000	118,400	90,000	50,400	1,900	114000
1910	27,940,000	9,378,000	1,162,000	1,495,000	1,352,000	818,400	42,116	145,168	5,895	257421
1927	123,456,000	10,957,000	723,000	3,694,000	3,669,000	1,129,000	61,000	97,000	6,000	248000
1934	122,927,000	24,218,000	529,000	6,042,000	8,466,000	1,293,000	178,000	318,000	20,000	212000
1936	148,709,000	27,416,000	511,000	6,437,000	8,676,000	1,340,000	188,000	445,000	16,000	350000

Докато въ началото Съединенитѣ Щати стоятъ съ една малка разлика предъ Русия, презъ периода 1898 — 1900 Русия излиза на първо мѣсто, но само временно. Щатитѣ излизатъ следъ този периодъ пакъ на преденъ планъ и задържатъ първото мѣсто неоспоримо и до днесъ. Презъ периода 1894 — 1934 г. (40 г.), производството на Щатитѣ се е увеличило около 23 пѣти, на Русия — 5·5 пѣти, на Полша — 4 пѣти, на Холандска Индия — 56 пѣти, на Ромъния — 122 пѣти, Брит. Индия — 31 пѣти, Канада — 1·6 пѣти, Германия — 25 пѣти, Италия — 10 пѣти и пр.

Къмъ странитѣ, произвеждащи земно масло, изброени въ последната таблица, сж се присъединили въ наше време нови важни производители, така че, ние получаваме следния редъ на производителитѣ презъ 1936 година:

Съединенитѣ Щати	148,704,000 тона	Холандска Индия	6,437,000 тона
Русия	27,416,000 "	Мексико	6,127,000 "
Венецуела	22,945,000 "	Иракъ	4,011,000 "
Ромъния	8,676,000 "	Колумбия	2,613,000 "
Иранъ (Персия)	8,331,000 "	Перу	2,328,000 "

Тѣзи 10 страни, съ население около 420,000,000 души, произвеждатъ или контролиратъ 96·4% отъ цѣлото свѣтовно производство (1936 г.). Ние ще наречемъ тѣзи страни сити, даже преситени на земно масло. Особено тѣзи отъ тѣхъ, които иматъ и до днесъ едно доста примитивно

стопанство и сж рѣдко населени (Венецуела, Иранъ, Мексико, Иракъ, Колумбия, Перу), могат да се считатъ за преситени въ пълната смисълъ на тая дума. Отъ друга страна, имаме страни съ особено гъсто население и до крайностъ развити индустрия и техника, които буквално жадуватъ за земно масло; почти пълната липса на тази живителна течностъ у тѣхъ въ мирно време е неприятна, а въ военно време може да бже и фатална. Тѣзи голѣми страни сж:

Германия	445,000 тона	Франция	71,000 тона
Италия	16,000 "	Япония	350,000 "

Тѣзи 4 страни, съ население около 260,000,000, произвеждатъ само 0.35% отъ свѣтовното производство!! Отъ числото на тѣзи държави ние можемъ спокойно да изключимъ Англия; тя наистина не произвежда на своята собствена територия нито една капка земно масло, но си го доставя въ неограничено количество отъ своитѣ колонии и протекторати, затова пъкъ значението на транспорта се издига за Англия, особено въ военно време, до единъ въпросъ на животъ и смъртъ.

Въпрѣки голѣмото производство на земно масло, само малко страни могат да се считатъ за износители на свѣтовния пазаръ. Една значителна частъ отъ произведеното масло отива за вътрешни нужди. А въ наши дни на непрекъснатата моторизация, нѣкои отъ странитѣ, които доскоро се считаха за важни износители, престанаха да бждатъ такива. Колко голѣма е вътрешната консумация на земното масло и неговитѣ продукти, се вижда отъ следната таблица (числата показватъ литри на глава за 1923 г.):

Щатитѣ	860 литри	Нова зеландия	76 литри
Куба	361 "	Ромъния	61 "
Канада	309 "	Русия	46 "
Чили	216 "	Франция	46 "
Аржентина	175 "	Белгия	42 "
Англия	118 "	Австралия	34 "
Мексико	116 "	Венецуела	28 "
Холандия	102 "	Египетъ	28 "

Разбира се, че сега консумацията на земно масло се е промѣнила, но тя въ никой случай не се е понизила. Следната таблица ни дава износа на земно масло отъ по-голѣмитѣ страни и процента, който той съставлява отъ производството на страната (1936 г.):

Страна	Износъ въ тонове	% отъ производството	Страна	Износъ въ тонове	% отъ производството
Щатитѣ	10,351,740	13.0	Хол. Индия	5,050,000	76.8
Русия	167,000	0.6	Мексико	3,418,000	70.6
Венецуела	23,321,000	101.6	Иракъ	—	—
Ромъния	6,189,000	71.3	Колумбия	2,356,000	90.1
Иранъ	6,300,000	75.6	Перу	2,000,000	85.8

Даннитѣ за Мексико сж изчислени върху производството за 1932 г. — 4,842,000 т. Прави впечатление Венецуела: презъ 1936 г. тя е произвела 22,945,000 т., а е изнесла сжщата година 23,321,000 т. Въроятно,

въ това число сж включени остатъци отъ минали години, останали до тогава неизнесени.

Транспортътъ на земното масло, който преди десетилѣтия ставаше по доста примитивенъ начинъ, въ дървени бѣчви, се извършва сега по последната дума на транспортната техника. По сухо, пренасянето става най-вече съ вагони-танкове. Преди войната, Съединенитѣ щати разполагаха съ 20,000, Русия съ 15,000 такива вагони-танкове. Голѣмитѣ петролни дружества почнаха първи да строятъ петролопроводи (pipelines), които въ последствие се оказаха извънредно практични и икономични. Тѣзи петролопроводи свързватъ залежитѣ отъ земно масло съ рафинеритѣ или голѣмитѣ износни пристанища. Тѣ следватъ по правило желѣзопѣжнитѣ линии и издържатъ налягане до 100 атмосфери. Щатитѣ притежаватъ най-гѣстата мрежа отъ петролопроводи—обща дължина около 100,000 км. Единичнитѣ петролопроводи на щатитѣ сж кжси: 24-32 км. Доскоро най-дълъгъ петролопроводъ въ свѣта бѣше този, който свързва Баку съ Батумъ—около 900 км. Сега, обаче, той е надминатъ отъ петролопровода Мосулъ — Хайфа (повече отъ 1500 км. дължина). Известенъ е и петролопроводътъ Плоещъ — Букурещъ — Кюстенджа. Морскиятъ транспортъ се извършва съ параходи-танкове, снабдени съ най-модерни машини за товарене и разтоварване. Тѣзи параходи носятъ или само земно масло (и тогава се наричатъ мръсни танкове), или само бензинъ (чисти танкове). Понеже на обратния пътъ тѣ нѣматъ товаръ, пригодени сж и за вземане на обикновена твърда стока.

Не само производството, но и търговията и транспортътъ на земното масло изискватъ влагането на огромни капитали. Пресмѣта се, че въ свѣтовната петролна индустрия сж вложени около 65 мириарда златни марки; отъ тѣхъ 30 милиарда сж вложени въ тритѣ най-голѣми петролни трѣста, за които ще стане дума по-долу. И именно въ голѣмитѣ петролни трѣстове, интернационалниятъ капиталъ е достигналъ до своята най-голѣма мощъ и влияние, почти неограничено. Но работата не е само въ капитала. Търсенето, получаването, преработването на земното масло, е работа твърде специализирана; затова тѣзи петролни дружества поддържатъ цѣла армия отъ майстори-техници, инженери, геолози, минералози и пр., съ ценната помощъ на които е възможна една резултатна дейность. Поради всички тѣзи причини, въ тази областъ могатъ да се задържатъ само голѣми дружества, а тѣ сж главно три:

1. Standart Oil Company — New-York,
2. Royal Dutch Shell Trust — London and Haag,
3. Anglo-Persian Oil Company — London.

За Standart Oil Company ние вече споменахме въ началото на тази статия. Чрезъ умѣла спекулация, чрезъ постепенно закупуване на акциитѣ на желѣзопѣжнитѣ дружества, Рокфелеръ е получилъ влияние върху такситѣ за превоза на земното масло, като е облагодетелствувалъ, разбира се, продуктитѣ на своето дружество, и поставилъ въ безисходно положение другитѣ сродни дружества. Поради това, много дребни петролни дружества се принуждаватъ да се влѣятъ въ дружеството на Рокфелеръ, а други пъкъ допускатъ неговия надзоръ. Standard Oil Co работи съ американски капитали. Най-опасниятъ конкурентъ на Standard Oil Co е Royal Dutch Shell Trust, който се образува на 1. I. 1917 год. отъ сливането на холандското дружество „Koninklijke Nederlandsche

Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsche Indie“, съ английското дружество „Shell Transport and Trading Company Limited“. Докато Standard Oil Company работи главно въ Америка и Европа, Royal Dutch се подвизава въ източната половина на земята (Азия, Холандска Индия). Напоследък, обаче, тя навлиза все повече въ американския континент.—Anglo-Persian Oil Company е основана на 18. IV. 1909 год. отъ лордъ Stratcona, съ задача да използва персийскитъ залежи, давани отъ персийското правителство на концесионни начала. По-късно, обаче, дружеството е разпространило своята дейность и върху Месопотамия, Ромъния, Аржентина, Мексико, Венецуела, Канада и др. Чрезъ мощната подкрепа на английското правителство, това дружество има доминираще влияние въ всички английски колонии и доминии. Въ Австралия то има изключителното право да строи рафинерии. Съ английската флота това дружество имаше договоръ за доставка на земно масло за 30 години. Тъзи три дружества притежаватъ не само петролни полета, но сж организирани въ всички по-важни пристанища и пунктове въ свѣта една гъста мрежа отъ снабдителни станции и складове (Bunkerstation). Само въ две части на свѣта петролниятъ капиталъ изпусна изъ ръцетъ си контролата на петролнитъ индустрии: Русия, кждето земното масло и индустрия бѣха национализирани още въ началото на революцията, и Мексико, кждето не преди много време петролнитъ залежи бѣха отнети отъ петролнитъ дружества съ декретъ и сжщо национализирани.

Значение на земното масло. Първоначалната цель на петролната индустрия бѣ да снабдява стопанството съ едно евтино сръдство за освѣтление. Въ скоро време, обаче, тази първоначална задача отстъпи на заденъ планъ; появи се друга, много по-сложна задача — да доставя разни видове течнo гориво за появилитъ се бензинови и дизелови мотори. Трѣбва да признаемъ, че петролната индустрия много добре разреши тази сложна задача. Тя пусна на пазаря разни видове висококачествени горива, отговарящи на все по-капризнитъ изисквания на техницитъ. И ние виждаме, какъ предъ очитъ ни се извършва една голѣма революция въ техниката. Парната машина, която на времето бѣше едно чудо, отстъпва бързо на напора на мотора. Едва ли бихме могли да си представимъ сегашната картина на свѣта безъ бензиновъ и дизеловъ моторъ. На колелетата на автомобилата и крилетъ на аероплана, земното масло завладѣ свѣта въ едно удивително кжсо време; защото отъ началото на петролната индустрия, до днесъ, има само 79 години. Това се дължи, безспорно, на неговитъ голѣми преимущества предъ каменнитъ въглища; докато чернитъ каменни въглища иматъ топлиненъ ефектъ около 7500 кал., земното масло има около 11,000 калории. Неговото товарене е много по-лесно и е въ много други отношения по-икономично отъ въглищата. То дава вече енергия на повече отъ 40,000,000 автомобили въ свѣта, на голѣмо количество аероплани, дизелмотори и др. Военнитъ флоти на голѣмитъ държави сж вече преминали всички къмъ земното масло; то не дава чернитъ гъсти димове, които толкова много затрудняватъ виждането и ръководенето на бойнитъ кораби. Но и една голѣма частъ отъ търговската флота работи вече сжщо съ продукти отъ земното масло; обслужването на тѣзи кораби е много леко и изисква значително по-малко персоналъ. Така, единъ корабъ, употребяващъ въглища за гориво,

е ималъ 192 огняри и 120 носачи на вжглища; сжщиятъ корабъ, преустроенъ на гориво земно масло, се е задоволилъ съ 27 души! Следната малка таблица ни дава представа за голъмата трансформация, станала вече въ търговския флотъ на свѣта, по отношение на горивото:

1914 год.		1925 год.	
Общъ тонажъ 45,400,000 бр. рег. тона		Общъ тонажъ 62,380,000 бр. рег. тона	
Вѣтроходи	8.06%	Вѣтроходи	3.50%
Съ мотори	0.45%	Съ мотори	4.20%
Съ масло	2.05%	Съ масло	27.54%
Съ вжглища	88.84%	Съ вжглища	64.76%

Всички напоследъкъ построени параходи (Бременъ, Европа, Нормандия, Куинъ Елизабетъ, Куинъ Мери и др.) употребяватъ изключително течно гориво. И, както показва горната таблица, тонажътъ съ течно гориво се е увеличилъ отъ 2.50% презъ 1914 г., на 31.74%.

Нѣма нищо чудно при това положение, че земното масло и индустрията, която го преработва, упражняватъ голъмо влияние върху политиката на голъмитѣ държави: политиката е често въ услуга или въ подчинение на петролния капиталъ. Когато се откриватъ нови залежи отъ земно масло, които съ своето производство ще конкуриратъ голъмитѣ петролни компании, то тѣзи последнитѣ се стремятъ да ги поставятъ подъ своя контрола. Въ това си стремление тѣ даже не се спиратъ предъ война. Прѣсенъ примѣръ за това е войната между Боливия и Парагвай, за Гранъ-Чако. Доскоро Гранъ-Чако бѣше истинска „ничия земя“: безводна мѣстность, въ която скитаха червенокожи племена. Нито Боливия, нито Парагвай се интересуваха за него. Но когато единъ геологъ откри тамъ значителни залежи отъ земно масло, и дветѣ страни предявиха претенции, които не можаха да се изгладятъ по миренъ начинъ и завършиха съ война. Това бѣше, въ сжщность, война между американския и английския петроленъ капиталъ. Конфликтътъ между Турция и Англия, веднага следъ европейската война, който едва не доведе до нова война, се дължеше на желанието на дветѣ страни да си осигурятъ владението на петролнитѣ залежи около Мосулъ. Завземането на Баку отъ англичанитѣ, следъ избухването на руската революция, се дължи не на нѣкакво желание да потушатъ революцията, а на стремлението имъ да поставятъ подъ свой контролъ вторитѣ по мощностъ залежи отъ земно масло въ свѣта, и пр. и пр. Не по-малко е влиянието на петролния капиталъ върху вътрешната политика на голъмитѣ държави. Този капиталъ избира често председателитѣ на републикитѣ или пкъъ отстранява висши магистрати, неудобни за петролнитѣ магнати.

На края нека си зададемъ въпроса: при голъмо количество земно масло, което се изважда ежегодно отъ недрата на земята, нѣма ли да дойде день, когато петролнитѣ сонди ще пресъхнатъ?—Този въпросъ е частъ отъ другъ по-голѣмъ въпросъ: до кога въобще ще стигнатъ залежитѣ отъ горивни материали (камени вжглища и земно масло)? Но, докато за вжглищата този въпросъ не е актуаленъ, понеже тѣхнитѣ запаси се изчисляватъ на много хиляди милиарди тонове, не е така съ земното масло. Неговитѣ запаси сж сравнително по-слаби и тѣхното изчерпване е много близко, както показва следната таблица:

Свѣтовни запаси отъ земно масло:

Европа	430,000,000 тона
Америка	3,000,000,000 „
Африка	140,000,000 „
Азия	2,400,000,000 „

Ако предположимъ, че производството на земно масло ще остане такова, каквото е било презъ 1936 год. (246,369,000 тона), то ще видимъ, че запаситѣ ще стигнатъ само за около 24 години!! Застрашителното намаление на производството въ Канада, Галиция, Ромъния и нѣкои части на Съединенитѣ Щати, като че показва началото на тази истинска катастрофа за свѣта. Тази голѣма опасностъ отъ изчерпването на земното масло и неговата пълна липса въ нѣкои голѣми страни, отдавна е накарала много учени да се занимають обстойно съ въпроса. И тѣ можаха да дадатъ едно задоволително разрешение поне за близкото бъдеще. Нѣмскиятъ ученъ Bergins използва за целта долнокачествени кафяви каменни въглища. Отдавна вече се знаеше, че каменнитѣ въглища не сж чистъ въглеродъ, а представляватъ една смесица отъ твърди въгледорододи, съдържащи процентно много по-малко водородъ отъ земното масло. Теоретически, разрешението е много лесно; за да превърнемъ въглищата въ нѣкои желани дестилати на земното масло (бензинъ или минерални масла), ние трѣбва да имъ дадемъ липсващия имъ водородъ, т. е. да ги хидрираме. Практическото разрешение на въпроса, обаче, се оказа доста мъчно. Трѣбваше да изминатъ години, докато се конструиратъ нуждитѣ инсталации, пригодени да работять при много високо налѣгане, и да се намѣри сравнително евтинъ водородъ. Сега методата на Bergins е фабрично изпробвана и се състои въ това, че една каша отъ въглища, снабдена съ съответния канализаторъ, се насища съ водородъ при опредѣлена температура и налѣгане. Изкуственъ бензинъ се продава въ Германия отъ нѣколко години. Фабрики за изкуственъ бензинъ и смазочни масла има вече не само въ Германия, но и въ такива страни, като Англия и Съединенитѣ Щати, които съвсемъ не сж почувствували липса на земно масло. За получаването на 1 кгр. изкуственъ бензинъ сж необходими 4—5 кгр. долнокачествени въглища. Покрай методата на Bergins, сжществувать и други разрешения на въпроса. Hans Fisher използва газоветѣ на високата пещъ, които сгъстява на бензинъ. Едно добро разрешение е замѣстването на бензина съ бензолъ, който се получава при дестилацията на камено-въгления катранъ. На практика, бензолътъ се смесва съ 20—30% спиртъ. Тази смесь се е оказала твърде практична и икономична. За да се съкрати вносътъ на бензинъ, въ много държави се практикува смѣсването му съ абсолютенъ спиртъ и др. Тѣзи смеси, известни подъ името национално гориво, се радватъ на все по-голѣмо употрѣбление.

Търсенето на земно масло въ България датира едва отъ Европейската война насамъ. Почти всички инициативи за това изхождатъ изключително отъ държавата. Най-дълбокото пробиване съ сонда се извърши у насъ при спирка Раздѣлна — 500 м. На повърхността на земята бѣ извадена вода, безъ нѣкакви следи отъ земно масло. Сега работи една сонда при Варна, която е достигнала 320 м. дълбочина — за сега безъ резултатъ. Върху района между Провадия и Варна се възлагаха голѣми,

надежди, защото тукъ се намѣри каменна солъ, и на нѣколко мѣста се отдѣли земенъ газъ. Отъ практика се знае, обаче, че присъствието на земенъ газъ не винаги е признакъ за земно масло. Отъ известно време работи една сонда при с. Върбица — преславско, която е достигнала дълбочина 201 м. Дали тамъ търсенията ще се увѣнчаятъ съ успѣхъ, не може да се каже съ положителностъ. Може би пъкъ земно масло се намира въ България, но съвсемъ не тамъ където се търси!! Можемъ смѣло да кажемъ, че досега не сж намѣрени никакви сигурни белези за земно масло въ България. Безспорно, откриването на значителни залежи отъ земно масло би способствувало за повдигането на икономическия животъ въ страната ни; дали това би било, обаче, едно щастие за насъ, е повече отъ съмнително при сегашното политическо положение За сега, България, по отношение на продуктите отъ земно масло, е въ пълна зависимостъ отъ вънъ. Отъ известно време се проявява стремежътъ да се внася повече сурово земно масло, което да се рафинира въ страната ни. Въ Русе сж готови вече три петролни рафинерии, отъ които едната работи пълно. Можемъ да се усънимъ въ стопанската стойностъ на тѣзи рафинерии, защото тѣ не могатъ да премахнатъ зависимостта ни отъ къмъ земно масло. Нека да изчислимъ нуждите на нашата страна отъ петролни дестилати, като взематъ срѣдните числа отъ вноса за последните петъ години (1932 — 1936 г.):

Бензинъ	6,582 тона
Петролъ	23,070 "
Газьолъ	22,210 "
Смазочни масла	5,629 "

Ромънското земно масло, което нашите рафинерии ще преработватъ, дава при дестилацията срѣдно 13% бензинъ, 30% петролъ (газъ за горене) и 12% газьолъ. Ако нашите рафинерии ще искатъ да задоволятъ нуждите на страната ни отъ бензинъ, то тѣ ще трѣбва да преработятъ около 50,630 тона земно масло. Но въ такъвъ случай тѣ ще получатъ и около 15,189 тона петролъ и 6075 тона газьолъ. Излишекътъ отъ около 500 тона газьолъ ще трѣбва да се изнася, нѣщо което едва ли ще бѣде възможно, поради силната конкуренция на свѣтовните пазари.

Нашата зависимостъ отъ Ромъния отъ къмъ земното масло е голѣма, още повече че тази страна не купува почти нищо отъ насъ.¹⁾

СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА КОМУ- НАЛНИТЕ СТОПАНСТВА

отъ

ТОДОРЪ СТОЯНОВЪ

Тенденцията въ публичната отчетностъ—да се премине отъ камералната счетоводна система къмъ по-съвършено счетоводно отчитане, предимно къмъ системата на двойното счетоводство, се констатира отъ

¹⁾ Използвана литература: 1. Handwörterbuch des Kaufmanns; 2. Enzyklopädie der Techn. Chemie — Prof. Ullmann; 3. Mussprat's Enzyklopädisches Handbuch der techn. Chemie; 4. Der grosse Brockhaus; 5. Annuaire statistique de la Société des nations 1936/37; 6. Statistiques du commerce international — 1936; 7. Das Erdöl — Kissling; 8. Das Erdöl und seine Verwandten — Höfer.

давна вече почти във всички културни държави. След големата война, тази тенденция се изразява вече и във по-сериозни области, защото разстроените държавни и общински финансови наложили и по-големи икономии и бдителност върху обществените сръдства, били те държавни или общински. От друга страна, общините създадоха ред стопански предприятия, и от чисто административни те се превърнаха и в обществено-стопански предприятия, с задачи да обслужват гражданите с ред блага и услуги, каквито дава напредналата техника.

У нас, въпросът за въвеждане на двойното счетоводство във държавните и общински отчетания, се повдигна за пръв път във Народното събрание през 1926 г., от проф. Данаилов, без да получи никакво реално разрешение. Отчитането на общинските финансови, както и на държавните, и до днес се извършва по системата на камералното счетоводство. Като изключение, в скоро време се въведе двойното счетоводно отчитане във държавните мини „Перник“. Втори опит се направи в отчитането на Б. Д. Ж., но до къде е стигнала организацията, още положително нищо не може да се каже; сигурни сме, обаче, че експлоатацията на нашите железници се изразява вече по системата на двойното счетоводство.

Идеята за въвеждане на двойното счетоводство във публичната отчетност се възприе и от някои наши големи градски общини, каквито са: София, Варна и др. Според наши сведения, от 3 години във софийската община се прокарва упорито системата на двойното счетоводно отчитане, като редовно се съставят месечни баланси.

Идеята за двойното счетоводно отчитане във нашите градски и селски общини се налага още повече във последните години, защото сжичте, от чисто административни единици, каквито бяха по-рано, се превърнаха във стопанско-обществени организации, в които се създават ред предприятия, било за произвеждане на блага, било за даване културни придобивки на гражданите, и в които се хвърлят даже и стотици милиони обществени пари.

Разбира се, че тази идея за промяна на счетоводната система във нашите общини и държава и до днес намира много противници, които обуславят своето становище главно с следните мотиви:

1. Сложността на двойното счетоводство, което ще ангажира много повече труд и веществени разходи;

2. Сжщото изисква теоретически и практически добре подготвен персонал и

3. Сжщото е несъобразно и несъвместимо с сегашните закони и правилници, които уреждат отчетността на общините.

На тези аргументи можем да отговорим много лесно с следното:

Доказано е, че само при системата на двойното счетоводство може да има рационално разпределяне на труда и че веществените разходи, които биха се изживели в повече, ще бъдат оправдани с резултата, който ще се постигне. Подготовката на персонала не може да бъде силен аргумент, защото във повечето от нашите общини, а пък и във държавното счетоводно отчитане, работят лица с търговско образование, теоретически напълно подготвени за прилагане техниката на двойното счетоводно отчитане. Независимо от това, всяка година нашите висши и сръдни търговски училища пущат десетки мла-

дежи, които могат да се използват за прокарване на новата счетоводна система. Най-после, идва и третият аргумент — „несъобразно съ законитѣ и правилнитѣ, които уреждатъ материята съ счетоводното отчитане“. Този аргументъ не може да се вземе за сериозенъ, защото нито законитѣ за градскитѣ и селски общини, нито пъкъ законътъ за бюджета, отчетността и предприятията могат да бждатъ прѣчка за една по-свършена счетоводна система. Нѣщо повече, споредъ духа на горнитѣ закони, общинското счетоводно отчитане трѣбва да бжде така организирано, че да дава пълна бюджетна контрола на приходитѣ и разходите, а тъй сжщо и пълно имуществено отчитане. Ето, това сж по-главнитѣ мотиви на противникитѣ на идеята за въвеждане на по-свършена счетоводна система въ отчитането на общинскитѣ и държавни финансии, и аргументитѣ, които ние имъ противопоставяме.

Преди да опредѣлимъ конкретно, какви трѣбва да бждатъ целитѣ на счетоводното отчитане въ нашитѣ общини и каква система трѣбва да се въведе, ще разгледаме съ общи понятия целитѣ и задачитѣ на различнитѣ счетоводни системи, които се прилагатъ както у насъ, тъй и въ чужбина.

Общата целъ на всѣка счетоводна система е да изследва цифрено движението и видоизмѣненията на капиталитѣ въ стопанскитѣ и обществени организации, за да може, въ даденъ моментъ, да даде ясна представа за източникитѣ и пласмента имъ, а така сжщо и за резултата отъ стопанската и финансова дейность.

Най-обикновена счетоводна система, чрезъ която се постигатъ минимални задачи отъ общата целъ, е системата на простото счетоводство. Чрезъ тази система, периодически се установяватъ имуществата и неговитѣ съставни части, източникитѣ на вложения капиталъ и крайния резултатъ отъ стопанската и финансова дейность. Това се постига чрезъ периодично съставяне на таблицата, наречена инвентаръ. Инвентарътъ е най-самобитното и най-простото счетоводство, независимо отъ това, че той е основата и най-сжществения елементъ на всички примитивни и по-усъвършенствуванни счетоводни системи. При липса на други счетоводни записвания, чрезъ инвентара може да се извлече периодически не само имуществениятъ балансъ, но и данни за стопанския резултатъ.

Периодичното установяване на имуществото, посрѣдствомъ инвентара, се оказва въ повечето случаи непрактично и неудобно. За да се следи непрекъснато движението и видоизмѣненнето на вложенитѣ въ имуществото капитали, налага се да се регистриратъ последователно всичкитѣ промѣни, които настѣпватъ въ имуществото презъ отчетния периодъ. Въ такъвъ случай, освенъ инвентара се откриватъ и водятъ специални спомагателни книги, каквито могат да бждатъ: Касова книга, Книга за покрити и непокрити имоти, Книга за стокитѣ и др.

Задачата на простото счетоводство се състои въ следното: чрезъ него се постига пълно и вестранно отчитане на имуществото — посрѣдствомъ последователнитѣ цифрови записвания на промѣнитѣ въ съставнитѣ му части, и периодично установяване глобалния стопански резултатъ, посрѣдствомъ инвентара. За по-голъма системность и контрола, записванията въ простото счетоводство могат да бждатъ организирани по принципа на завѣро-задълженията и да се подчинятъ на строго опредѣлени правила. Такава е, напримѣръ, видоизмѣнената система на про-

стото счетоводство, приложено въ Русия отъ Езерски, и наричано тройно счетоводство.

Въ всѣки случай, простото счетоводство, въ всичкитѣ си варианти и методи на приложение, си остава едностранчива счетоводна система, която може да дава всестранно и пълно имуществено отчитане, но не може да даде едно всестранно отчитане на стопанския резултатъ, т. е. на загубитѣ и печалбитѣ.

Простото счетоводство, приложено къмъ публично-общественитѣ организации, се явява твърде неудобно, особено при периодичното установяване на касовата наличностъ. Затова, отъ контролни съображения, въ тѣзи публично-обществени предприятия се налага задължението за единъ постояненъ надзоръ върху движенията на касовата наличностъ, респективно водене смѣтка за приходитѣ и разходитѣ.

Отчитането на касовата наличностъ чрезъ последователнитѣ записвания на приходитѣ и разходитѣ по установенъ редъ, е задачата на елементарното (примитивно) камерално счетоводство. Това е крайно несвършенна счетоводна система, която не би могла да даде отчетъ нито за имущественото състояние, нито за стопанския резултатъ, ако не е комбинирана поне съ инвентара или съ други подходящи счетоводни записвания.

Сжщата тази проста камерална счетоводна система е била подобрена отъ англичанина Жонесъ, който е предложилъ, освенъ касовото отчитане за приходитѣ и разходитѣ, да се водятъ записвания за вземанията и дълговетѣ презъ отчетния периодъ. Макаръ и крайно несвършенна счетоводно, камералната система е била призната като най-практична за онѣзи предприятия и стопанства, на които дейността се е състояла изключително въ извършване на касови операции. Постепенно тя е била подобрена, особено следъ появяване на първитѣ счетоводни трудове, чрезъ които е била разяснена, за да бжде възприета въ последствие почти отъ всички европейски държави, за отчитане на публично правнитѣ стопанства и финанси.

Сжщността на камералната счетоводна система се състои въ това, че при нея се извършва систематическо съпоставяне на бюджетнитѣ предложения съ бюджетнитѣ упражнения по всѣка група разходи и приходи. Това е особено важно за стопанствата, въ които сжществува строго разграничение между разпредѣлителнитѣ и изпълнителни органи.

Камералната счетоводна форма е преминала въ своето практическо приложение две стадии. Първиятъ стадий се характеризира съ това, че не се е извършвало съпоставяне между предвиденитѣ суми, съ действително полученитѣ и изразходванитѣ. Въ сжщото време, обаче, приходитѣ и разходитѣ били подраздѣлени на отдѣлни групи. Вториятъ стадий на практичното приложение се характеризира съ това, че въ счетоводното отчитане сж съпоставяли предвижданията и изпълненията, и че сжщевременно, приходитѣ и разходитѣ сж били отдѣлени на групи.

Въ последствие, тази камерална форма, за да може да отговори на целитъ и задачитѣ на публично-правнитѣ стопанства, и за да може да дава данни, както за имуществото, тъй и за резултатитѣ отъ стопанската дейностъ, е била развита и разширена по принципитѣ на двойното счетоводство, като се е дошло до тъй нареченото константно (швейцарско) счетоводство, въ което е дадена особена класификация на

смѣтките, за да може да се отчете не само имуществото, но и резултата от стопанската дейност.

Макаръ тази счетоводна форма да е била препоръчана като най-пригодна за държавно и комунално отчитане, тя не е могла да се разпростре, освенъ въ родината на създателя ѝ Хюгли — Швейцария.

За по-големитѣ стопански предприятия, изброенитѣ отъ насъ счетоводни системи не могатъ да отговорятъ на целитѣ, които се поставятъ на счетоводното отчитане. Установяване на резултата периодичеки, чрезъ годишнитѣ инвентари, се явява крайно неудобно и незадоволително. За тѣзи голѣми предприятия, пъкъ и за всички други, отъ първостепенно значение е да знаятъ всѣки моментъ какъ се рентируютъ вложенитѣ капитали и вмѣсто глобалнитѣ суми за резултата, да иматъ подробни данни както за печалбитѣ, тъй и за загубитѣ. Това може да се постигне чрезъ последователни записвания на приходитѣ и разходите презъ време на отчетния периодъ, въ тѣй нареченитѣ икономически (результатни) смѣтки, само по правилата на двойното счетоводство — системно счетоводство.

Всестранното отчитане на имуществото и дълговетѣ — на актива и пасива — и на стопанския резултатъ, посрѣдствомъ последователни цифрови изследвания, подъ строго опредѣлени правила, е задача на двойното счетоводство.

Двойното счетоводство е най-усвършенствуваната счетоводна система до сега. Нейнитѣ предимства предъ другитѣ счетоводни системи сж, че тя може да даде:

1. Всестранно и пълно имуществено отчитане;
2. Подробенъ отчетъ за стопанския резултатъ;
3. Всички счетоводни записвания, които почиватъ на принципа на двойното счетоводно записване, могатъ лесно да се контролиратъ. Допустнатитѣ грѣшки могатъ бързо и безъ трудности да се откриватъ. Контролата при тази счетоводна система е бърза и ефикасна срещу всѣко опущение, неправилно записване и злоупотрѣбление на ценности;
4. Може лесно да се приспособява къмъ характернитѣ особености на всѣко стопанско предприятие.

Въ сжщностъ, практичното приложение на двойното счетоводство се ограничава въ изследване промѣнитѣ въ съставнитѣ части на имущественото състояние на дадено предприятие, съ цель:

1. Да опредѣля вида, количеството и стойността на вложенитѣ въ предприятието срѣдства, като следи за тѣхната промѣна и отбелязва операциитѣ, които сж предизвикали тази промѣна;
2. Отбелязва кредитнитѣ взаимоотношение на предприятието съ третитѣ лица, т. е. дебиторитѣ и кредиторитѣ;
3. Дава всѣки моментъ данни за постигнатитѣ резултати отъ стопанската дейностъ;
4. Контролира правилността на операциитѣ, извършени отъ ангажиранитѣ лица въ предприятието и
5. Доставя необходимитѣ сведения на всички лица, които сж заинтересовани въ доброто управление на предприятието, или пъкъ, които иматъ право да искатъ тѣзи сведения.

И тъй, отъ всичко изложено до тукъ се вижда, че счетоводнитѣ отчитания сж се извършвали по тритѣ счетоводни системи: просто сче-

товодство, камерално — бюджетно счетоводство и двойно счетоводство. Коя от тѣзи три счетоводни системи е най-съвършенна, ние вече казахме и, струва ни се, че всѣки се е убедилъ, че системата на двойното счетоводство е една отъ най-съвършеннитѣ за съвременния човѣкъ и, че тя би следвало да намѣри приложение въ всички частни и обществени предприятия, кждето има счетоводно отчитане.

Развой на общинското счетоводство.

Общината, като публично-правна организация, която изразходва за издържане на службитѣ си и за провеждане на редъ мѣропрятия обществени срѣдства, носи и задължението да даде публични отчети за целитѣ, за които сж били изразходвани тѣзи срѣдства. Независимо отъ това задължение, тя е длъжна, като организация, да познава своето материално състояние. Всичко това ѝ налага и съответното счетоводно отчитане.

Смѣтки сж водени и отчети сж давани отъ публично-общественитѣ организации още въ древно време. Така напримѣръ, въ древна Атина отчетитѣ за общинскитѣ приходи и разходи сж давани публично, като дори сжщитѣ сж били издѣлбавани на камъни. Специални длъжностни лица, наречени Логисти, сж били натоварвани съ провѣрката имъ.

Римлянитѣ, въ общественитѣ и държавни организации, сж водили приходо-разходни счетоводни книги. Естествено, тогавашната счетоводна организация и практика е носила недостатѣцитѣ на своето време, но тя напълно е отговаряла на културнитѣ условия на далечното минало. Пълна и рационална счетоводна система въ общинскитѣ служби е сжществувала положително въ градскитѣ управления на свободнитѣ италиански републики: Венеция, Генуа, Лиза, Флоренция и др., презъ 14-15 вѣкове. И до днесъ е запазена главната книга на Генуезката община, водена презъ 1340 г. Има и много счетоводни книги, запазени до днесъ, които потвърждаватъ, че тогавашнитѣ общини сж водили рационално счетоводство. Самъ родоначалникътъ на двойното счетоводство и първиятъ авторъ на счетоводенъ трудъ—Лука Почиоло, изрично декларира, че той не е създателъ на двойното счетоводство и че го е заимствувалъ отъ Венеция. Като универсална система за водене счетоводството въ държавнитѣ и общински служби, отъ началото на 16 в. до днесъ, има преимущество камералната система. Днешната подобрена камерална счетоводна система, наречена бюджетна, е резултатъ на проучванията, които австрийското правителство е наредило да се направятъ презъ втората половина на 18 в. За тази цель, презъ 1760 г. е била уредена върховна смѣтна палата, която е развила, отъ системата на простото счетоводство, сжщинското камерално счетоводство, което се въвежда задължително въ държавнитѣ и общински финансии на Австрия презъ 1768 година.

Въ Германия то се е разпространило още по-късно. Въ Италия, стремлението да се реорганизира и подобри системата на държавното и комунално счетоводство, следъ много опити, е довело до въвеждане, съ законъ отъ 1869 г., на двойното счетоводство като задължителна система за държавно и общинско отчитане. По-късно, съ постепенното приспособяване на двойното счетоводство къмъ особеноститѣ на държавнитѣ и общински финансии, е произлѣзла системата на бившия началникъ на държавното счетоводство—Чербони, наречена Логисмография.

Опити за подобрене на държавното счетоводство сж правени и въ Швейцария. Тамъ е въведено тъй нареченото константно счетоводство, което отъ 1873 г. става задължително.

Сегашната счетоводна организация на нашитѣ общини почива на системата на камералното счетоводство — бюджетно, което обгръща единъ комплексъ отъ основни и спомагателни книги, предписани да се водятъ отъ закона за селскитѣ и градски общини и отъ закона за бюджета, отчетността и предприятията.

Предписано е да се водятъ следнитѣ основни книги: Квитанционна книга, Касова книга, Партидна книга за приходитѣ и Партидна книга за разходитѣ. Като спомагателни книги сж предвидени: Квитанционна книга за извънбюджетнитѣ приходи, Книга за внесенитѣ депозити, Книга за изтегленитѣ депозити, Книга за заемитѣ, фондовѣтѣ и капиталитѣ, Книга за издаденитѣ платежни заповѣди, Книга за аванситѣ, Контролна книга за ангажиранитѣ кредити, Книга за предприятията, Книга за заплатитѣ, Инвентарна книга за движимитѣ имоти, Библиотечна книга, Книга за недвижимитѣ имоти, Партидна книга за отчуждаванията и др. Това сж счетоводнитѣ книги, които трѣбва да се водятъ отъ нашитѣ градски и селски общини. Нѣма да разглеждамъ поотдѣлно какъ трѣбва да се води всѣка една отъ тѣхъ, защото това сж най-обикновени счетоводни книги на камералното счетоводство, които се водятъ по най-примитивенъ начинъ. Въ края на годината, по-право въ края на всѣко бюджетно упражнение, се съставя главенъ отчетъ за упражнението на бюджета. Въ този главенъ отчетъ се съпоставятъ всички предвидени приходи и разходи, съ действително извършенитѣ приходи и разходи, като се извеждатъ бюджетнитѣ излишци и недоимъци.

Счетоводната организация на общинитѣ, както е предписана съ цитиранитѣ закони, представлява една комбинация на примитивното камерално счетоводство съ простото, само че не напълно развита и систематизирана. Изоставени сж редъ книги, необходими за едно системно и пълно имуществено отчитане, и по такъвъ начинъ цѣлиятъ ѝ капацитетъ се изчерпва съ отчитането на касата и съ бюджетната контрола.

Най-сжществениятъ недостатъкъ на тази счетоводна организация е липсата на едно пълно имуществено отчитане. Не само че не се водятъ всички потрѣбни книги за едно такова отчитане, но и тѣзи, които сж предписани, се водятъ извънсистемно, безъ всѣкаква органическа връзка съ записванията въ основнитѣ книги. Липсватъ предписания за водене на смѣтки и книги за много общински имущества и дългове, за недобори отъ данъци и налози, за дългове по сключени бюджетни упражнения и други.

Другъ сжщественъ недостатъкъ на сегашната счетоводна система е липсата на точно стопанско отчитане. Въ законитѣ и правилницитѣ, уреждащи материята за общинската отчетностъ, не сж предписани други смѣтки за отчитане доходитѣ отъ общинскитѣ стопанства, предприятия и имоти, освенъ партиднитѣ книги за приходитѣ и разходитѣ. Изключение е направено за автономнитѣ общински стопанства, въ които отчитането трѣбва да се извършва по системата на двойното счетоводство.

Трети сжщественъ недостатъкъ на тази счетоводна организация е липсата на единъ контроленъ механизъмъ въ счетоводнитѣ записвания, какъвто е главната книга. Поради това, веднажъ допуснати грѣшки, често

остават незабелязани, или пък се откриват много по-късно, при извеждане на финансовите ревизии. Всичко това открива широко вратително на злоупотреблението. Няма да изброявам разните машини на общинските и държавни отчетници за злоупотребяване с обществени средства. Според една официална статистика, сумите, с които са начетени общински и държавни отчетници, достигат до стотици милиони, даже някои допускат, че тази цифра надхвърля милиард лева. Всички тези злоупотребления, въпреки големата си част, се дължат на липсата на един контролен механизъм, чрез който да могат да се откриват навреме всички съзнателно и несъзнателно допустими счетоводни грешки.

Сегашната счетоводна организация на нашите общини е сведена до едно просто касово отчитане и бюджетна контрола, по система, близка съвсем на старите римляни. Тя не може да бъде квалифицирана, освен като безсистемна, примитивна, която не може да задоволява най-елементарните нужди за едно имуществено и стопанско отчитане.

След като разгледахме на кратко разните счетоводни системи: просто, камерално и двойно счетоводно отчитане, логично е да се постави въпросът, коя от разгледаните системи е най-подходяща за едно общинско счетоводно отчитане.

Системите и методите на счетоводството въпреки различните предприятия и организации се определят от характера на стопанската и финансовата им дейност. Специфичните условия на стопанската и финансовата дейност са диктували и определяли счетоводните форми въпреки различните стопанства, организации и служби.

Счетоводните системи и форми, и методите за тяхното приложение, не са продукт на настроение на техните създатели, а са резултат на дълги опитни стремления, докато се достигне до най-подходящата счетоводна организация, за постигане на предварително поставени конкретни въпроси. Те са създадени от практиката и само чрез нея са добили своите типични особености. Счетоводството е практическа наука и всички теории и принципи, върху които почива, са създадени първо на практика, а след това се преработват от теорията, за да се създадат всички ония системи, за които вече говорихме.

Общината, като публично-административна организация, по начало няма за цел и задача да създава условия за печалби. Материалните средства за упражняване на функциите си тя получава от общинарите — граждани, въпреки форма на данъци, бери и глоби. Събраните по този начин средства, тя е длъжна да изразходва за точно определени въпреки бюджета и цели. Най-характерната особеност на общинската стопанска дейност се явява разпределението и консумирането на материалните средства, въпреки размери и цели, строго определени въпреки финансовия план — бюджета. Изхождайки от тази характерна особеност на общинската финансова дейност, основата на общинското счетоводство се явява бюджетът; неговата контрола е на първо място между другите задачи, с които ще бъде натоварено общинското отчитане.

За по-успешно упражняване на функциите си — административни, просветни, санитарни, благоустройствени и др., общините създават свое имущество, въпреки форма на земи, постройки, инвентар и др. За това, като втора, еднакво важна задача на общинското счетоводство, се явява отчи-

тането на създаденото имущество. Ако имуществото е незначително и по-хомогенно, неговото установяване може да става периодично, въ края на всяка отчетна година, посредством инвентаризацията. При такива условия, особено ако постъпленията от данъците не закъсняват и нѣма много недобори, елементарното камерално счетоводство би представлявало достатъчно надежден механизъм за едно общинско счетоводно отчитане. Но условията, въ действителност, сж други. Имуществата и срѣдствата на общинитѣ, особено на по-големитѣ градски, не сж тъй скромни и ограничени. Напротивъ, общинитѣ сж стопани на голѣми и разнообразни имоти: непокрити имоти, благоустройствени съоръжения, канализации, водопроводи, хладилници и др.; оставатъ ежегодно бюджетни недобори и дългове; често пѣти за задоволяване на нѣкои нужди се сключватъ заеми и др. При това положение, общинското счетоводно отчитане ще има да се справя съ сложни и трудни задачи. Задачитѣ, съ които едновременно трѣбва да се справи общинското счетоводство, сж главно следнитѣ: да дава ясна и бърза представа за имуществата на общинското стопанство, да показва по единъ нагледенъ начинъ експлоатацията на доходнитѣ имоти и предприятия, като посочва положително установяване на рентабилността имъ, и най-после, да изразява и упражнява контролата на бюджетното упражнение.

За постигане на тѣзи конкретни задачи, въ счетоводната литература, мненията на автори и счетоводители, относно приложението на една или друга счетоводна система, сж раздѣлени. Едни счетоводители смѣтатъ, че камералната счетоводна система е достатъчна, като се внесатъ необходимитѣ поправки за отчитане на имуществата. Тѣзи автори поддържатъ, че главната задача на едно общинско счетоводство си остава бюджетната контрола, и че ако тази бюджетна контрола се организира достатъчно ефикасно, това ще бѣде напълно достатъчно. Други счетоводители препоръчватъ въвеждане на две отдѣлни счетоводства: камерално—за бюджетнитѣ приходи и разходи, и двойно—за стопанското и имуществено отчитане. И най-после, трети автори застъпватъ въвеждането на двойното счетоводство, приспособено къмъ специфичнитѣ условия на общинскитѣ стопанства, като се прегрупираатъ смѣтките въ главната книга, за да могатъ да отчитатъ: стопанската дейностъ, бюджетната контрола и годишния резултатъ, полученъ както отъ стопанската дейностъ, тъй и отъ бюджетнитѣ упражнения.

Следъ като разгледахме разнитѣ счетоводни системи, а тъй сжщо и прилаганитѣ такива за счетоводно отчитане въ общинитѣ, ние смѣтаме, че най-подходящата счетоводна система за едно нагледно и рационално отчитане, каквото трѣбва да иматъ нашитѣ публично-правни административни единици, е системата на двойното счетоводство, приложено въ пълната си широта, която да почива на допиката на завѣрзодѣлженията, подчинени на всички основни принципи, върху които почиватъ записванията при тази система.

Важната задача, която се поставя при организирането и приложението на двойната счетоводна система при общинитѣ, е класификацията на смѣтките въ главната книга и тѣхната наменклотура, чрезъ която да могатъ да се обхванатъ финансовата и стопанска дейности; втора техническа задача е, да се организира единъ правиленъ и лекъ начинъ за предварителнитѣ счетоводни записвания на приходитѣ и разходите, раз-

насянато имъ по спомагателнитъ счетоводни книги, като се спазватъ постановленията на сега действащитъ закони: Закона за градскитъ и селски общини и Закона за бюджета и отчетността. Преди да преминемъ къмъ предлагания планъ за класификация на смѣткитъ, необходимо е да разгледаме особеноститъ на стопанскитъ и финансови операции, които особености ще опредѣлятъ и счетоводната организация на смѣткитъ въ главната книга. Срѣдствата на общинитъ, като публично-правни стопански единици, чрезъ които задоволяватъ своитъ стопански, административни и културни нужди, се набавятъ отъ следнитъ източници: данъци и такси, доходи отъ имоти и капитали и, по изключение, заеми съ специално предназначение. Всички приходи и разходи предварително се опредѣлятъ и одобряватъ чрезъ гласуване на финансовия планъ—бюджета. Бюджетътъ, същевременно, служи и като ръководство за лицата, на които е повѣрено управлението на общинитъ. Споредъ сега действащитъ закони, общинитъ сж задължени да съставятъ бюджети, каквито сж задължителни за всички публично-правни стопанства. Чрезъ тѣхъ предварително се опредѣлятъ източникитъ и размѣритъ на приходитъ, а така сжщо и разпредѣлението на полученитъ срѣдства въ строго опредѣленъ планъ. Бюджетътъ на комуналнитъ стопанства, по своето съдържание, се дѣли на две части: приходна и разходна. Въ приходната частъ сж показани срѣдствата, които стопанството предполага да събере презъ отчетната година. Тѣзи приходи могатъ да се раздѣлятъ на два вида: приходи по точно опредѣлени облагания, наложени на гражданитъ—смѣтъ, каналъ, данѣкъ сгради, благоустройствени такси и др., и глобални суми—такси, берии, глоби и др. Приходитъ отъ опредѣленитъ облагания сж изчислени точно, по предварителни таблици, изведени възъ основа на даннитъ за материалното състояние на гражданитъ, които общината трѣбва да има. Глобалнитъ се опредѣлятъ възъ основа на минали постѣпления. Освенъ редовнитъ приходи и разходи, предвидени въ редовнитъ бюджети на общинитъ, може да се получаватъ извънредни, по гласувани допълнителни бюджети. Приходитъ по извънреднитъ бюджети могатъ да се взематъ отъ излишецитъ на редовнитъ бюджети, или пъкъ отъ сключени заеми, съ специално предназначение.

Въ разходната частъ на бюджета сж показани сумитъ, които комуналнитъ стопанства иматъ право да изразходватъ. Не могатъ да се извършватъ каквито и да било разходи, до като ги нѣма гласувани въ съответнитъ кредити въ бюджета. Разходите се дѣлятъ и тѣ на два вида: постоянни—персонално-веществени, и случайни. Постояннитъ разходи се повтарятъ всѣка година, съ малки изключения, а случайнитъ иматъ времененъ характеръ и засѣгатъ бюджетнитъ упражнения за една или две години. Отъ разходната частъ на бюджета могатъ да се отдѣлятъ излѣчвания за образуване на различни специални капитали—фондове. Едни отъ тѣзи фондове се образуватъ по решение на общината, а други се образуватъ по задължение на централната власть, като се отдѣлятъ опредѣлени проценти отъ постѣпилитъ приходи.

Въ бюджета, приходитъ и разходите сж раздѣлени на глави, които, отъ своя страна, се раздѣлятъ на параграфи и букви. Всѣки параграфъ трѣбва да обхваща, по възможностъ, всички однородни по своята сжщность приходи или разходи.

Освенъ бюджетната финансова дейностъ на комуналнитъ стопанства,

сжщитѣ организиратъ предприятия съ търговски характеръ, които иматъ важно значение за общежитието — населението. Чрезъ тѣхъ общината дава възможностъ на гражданитѣ да се ползуватъ отъ различнитѣ технически усъвършенствувания и удобства, каквито не могатъ да получатъ по частенъ пѣтъ. Въ този случай, общината се явява въ ролята на предприемачъ, като дава възможностъ на населението да се ползува отъ богатата на тѣзи предприятия на много по-евтини цени, отколкото ако би си ги доставило отъ частни лица. Продаванитѣ блага и услуги отъ тѣзи общински предприятия не се извършватъ по костуема стойностъ, а се прибавятъ малки печалби, чрезъ които да се увеличатъ срѣдствата на общинското стопанство, или да се допълнятъ приходитѣ на редовнитѣ бюджети. По отношение отчитането на стопанскитѣ предприятия на комуналнитѣ стопанства, трѣбва да различаваме два периода: строителенъ и експлоатационенъ. За първия периодъ е необходимо да се установятъ точно източникитѣ, възъ основа на които да стане устройството на предприятието. Срѣдствата могатъ да се получатъ отъ редовния бюджетъ, отъ специални, създадени отъ по-рано фондове, или отъ специални заеми. Събранитѣ суми по такъвъ начинъ се записватъ по отдѣлни параграфи на приходъ въ бюджета, безъ да се даватъ поддѣления.

Експлоатационниятъ периодъ се характеризира съ това, че предприятието пристѣпва къмъ реализиране на поставената цель. Неговото финансово отчитане може да се извърши по два начина:

1. Като въ приходния бюджетъ се записва само печалбата, която се очаква да се реализира отъ предприятието презъ отчетната година;

2. Като въ приходния бюджетъ се записватъ сбороветѣ отъ брутнитѣ приходи и разходи отъ всѣко предприятие, като въ допълнение се съставятъ отдѣлни бюджети, които поясняватъ колективнитѣ параграфи отъ общия бюджетъ.

Тѣзи два начина за изобразяване въ бюджета дейността на предприятието съ търговски характеръ, улесняватъ ръководителитѣ да намѣрятъ увеличение на приходитѣ въ бюджета, ако последнитѣ не сж достатѣчни за реализиране на стопанския планъ.

При липса на автономия въ общинскитѣ предприятия, бюджетътъ на последнитѣ се влива въ редовния бюджетъ, като отдѣлнитѣ параграфи на прихода и разхода отъ експлоатацията се сливатъ съ еднороднитѣ параграфи на редовния бюджетъ.

При задоволяване на културнитѣ и стопански нужди на населението, комуналнитѣ стопанства купуватъ или придобиватъ различни ценности — имоти, които въ производителнитѣ предприятия съставляватъ постояннитѣ срѣдства: земи, постройки, машини, инструменти и др. Отчитането на тѣзи постоянни срѣдства, по сегашната камерална система, почти не се извършва. Тѣ се записватъ въ разходния бюджетъ, като следъ това се вписватъ въ специални инвентарни книги, безъ по-нататкъ да се предвиждатъ каквито и да било амортизации за онѣзи, които подлежатъ на подновяване.

Отъ всичко изложено до тукъ се вижда, че финансовата и стопанска дейности на комуналното стопанство се характеризиратъ въ задоволяване на културнитѣ и благоустройствени нужди, въ центъра на които стои финансовиятъ планъ — бюджетътъ.

И затова, счетоводните записвания трѣбва да бъдат организирани въ смѣтки, по начинъ, щото да изразятъ тритѣ главни характерни особености на общинското стопанство: финансовата дейностъ, респ. бюджета, стопанската дейностъ—експлоатацията на предприятията и имотитѣ, и отчитане на ценноститѣ. За постигане на тази цель, споредъ насъ, и смѣтките трѣбва да се разпредѣлятъ на 4 групи:

1. Смѣтки за отчитане бюджета — прихода и разхода, и резултата отъ реализирането на сѣщия въ края на годината;

2. Смѣтки за отчитане на постоянните и оборотни срѣдства, придобити или купени, като едновременно се отчитатъ и тѣхнитѣ източници, ако за тѣхъ сѣ създадени предварително специални капитали;

3. Смѣтки за отчитане експлоатацията на доходните имоти и организиране на общинскитѣ стопански предприятия на търговски начала, независимо отъ това, дали за тѣхъ е възприета пълна автономия или не, и

4. Смѣтки за отчитане депозитните ценности.

Ще разгледаме последователно посоченитѣ четири групи смѣтки. Въ първата група се поставятъ смѣтките за отчитане на финансовия планъ — бюджета. Отчитането на бюджета може да се извърши съ една колективна смѣтка, наречена „Бюджетъ“, или съ две колективни смѣтки — смѣтка „Приходенъ бюджетъ“ и смѣтка „Разходенъ бюджетъ“.

Когато въ главната книга се открива само една колективна смѣтка, въ допълнение на нея се откриватъ подсмѣтки за отдѣлнитѣ параграфи. Смѣтката Бюджетъ, съ която се откриватъ книгитѣ на комуналното счетоводство, съставлява единъ видъ смѣтка Балансъ за търговско-индустриалнитѣ предприятия. Тя показва общата картина на приетия за изпълнение планъ на предприятието, а смѣтките на отдѣлнитѣ параграфи, на едната си страна показватъ сумитѣ на предвиденитѣ приходи и разходи, а на другата — действителнитѣ постѣпления и действително изразходванитѣ суми. Този начинъ на отчитане бюджета — съ една колективна смѣтка, може да се приложи въ голѣмитѣ обществени-административни учреждения съ сложна конструкция, какъвто е случаятъ съ държавния бюджетъ, където всѣки параграфъ се разпада на пунктове и букви, за които се водятъ отдѣлни спомагателни книги.

За градскитѣ и селски общини, за предпочитане е да се откриватъ две колективни смѣтки: смѣтка „Приходенъ бюджетъ“ и смѣтка „Разходенъ бюджетъ“. Предвиденитѣ приходи по приходния бюджетъ се записватъ въ дебитъ на смѣтката Приходенъ бюджетъ, а предвиденитѣ разходи — въ кредитъ на смѣтката Разходенъ бюджетъ. При извършване на операциитѣ по бюджета, приходитѣ се записватъ въ дебитъ на с/ка Каса и въ кредитъ на с/ка Приходенъ бюджетъ, а при разходитѣ, записванията ставатъ обратно: въ дебитъ на смѣтка Разходенъ бюджетъ и въ кредитъ на смѣтка Каса. По такъвъ начинъ, тѣзи две колективни смѣтки показватъ, въ едната си страна, предвиденитѣ суми да постѣпятъ, или да се изразходватъ, а въ противоположната страна — действително постѣпилитѣ или изразходвани суми. Следователно, тѣзи две смѣтки даватъ представа относно изпълнението на плана на приходитѣ и разходитѣ, а подробнитѣ обяснения ще се извършватъ съ помощта на отдѣлнитѣ спомагателни книги: Книга за приходенъ бюджетъ и Книга за разходенъ бюджетъ, въ които за всѣки отдѣленъ параграфъ на бюджета се открива отдѣлна партия.

Понеже при изпълнение на бюджета действителните приходи и разходи по някои параграфи могат да не съвпадат съ предвиденията такива, въ края на годината, при бюджетното приключване, по сметките на приходния и разходен бюджети се образуват салда, които представляват разликите въ изпълнението на стопанския планъ. За получаване ясна представа за резултата отъ бюджетните упражнения за даденъ отчетенъ периодъ, тѣзи разлики се пренасятъ въ особена сметка, наречена „Разлики отъ приключване на бюджета.“ Въ тази сметка се записватъ: въ дебита—недоборитъ по приключения бюджетъ, а въ кредита—излишецитъ отъ приходния бюджетъ и икономиятъ по разходния бюджетъ. Салдото, което ще се образува следъ прехвърлянето на разликите, показва окончателния резултатъ отъ приключването на бюджета. Ако приходите превишаватъ разходите, тогава салдото се пренася въ запасния капиталъ. Отъ тукъ се вижда, че сметката „Разлики отъ приключване на бюджета“ е аналогична на сметката „Загуби и печалби“ въ търговските предприятия. Прилагането на тази сметка представлява единъ видъ приспособяване принципите на двойното счетоводство къмъ целите на общинските предприятия.

Въ случаите, когато общините, освенъ редовния бюджетъ, иматъ и допълнителенъ бюджетъ, счетоводните записвания се извършватъ по сѣщия начинъ, както записванията на редовния бюджетъ.

Законътъ за бюджета и отчетността задължава, въ края на всѣка година да се извършва приключване на бюджетното упражнение, като се установи резултата отъ упражнението на бюджета. Макаръ въ него да се споменува думата недобори, обаче, забранява се да се внасятъ въ следващия приходенъ бюджетъ каквито и да било суми по параграфа недобори. На пръвъ погледъ, това се вижда нелогично, понеже се отричатъ възможните постъпления за минали години, което се намира въ пълно противоречие съ действителността, защото, фактически, въ всички почти общини се събиратъ недобори. Това постановление на закона се оправдава отъ дефицитната структура на приходния бюджетъ и законодателятъ е искалъ да избѣгне, при съставяне новите бюджети да се поставятъ параграфи за недобори отъ минали години, чрезъ които могатъ да се компенсиратъ нереално посочени приходи по разните параграфи, за покриване на действителни разходи.

При съставяне на приходния бюджетъ, данните за посочване на приходите се взематъ въз основа на фактическите постъпления презъ последните три години. При това положение, много естествено ще бѣде, щото предвиденията суми за постъпление по бюджета да не съвпадатъ съ фактическите облози, които се налагатъ на гражданите. И затова се налага, паралелно съ сметките „Приходенъ бюджетъ“ и „Разходенъ бюджетъ“, да се водятъ още две сметки: „Данъкоплатци“, въ дебитната страна на която се записватъ сумите, съ които сѣ обложени гражданите, и сметка „Оборотенъ капиталъ“, или „Бюджетни облози“, която се завѣршава съ сѣщитъ суми, съ които е задължена сметка „Данъкоплатци“. Втората сметка се нарича „Оборотенъ капиталъ“, понеже изразява суми, които ще се събиратъ и ще послужатъ за оборотни сръдства на разходния бюджетъ. Въ допълнение на колективната сметка „Данъкоплатци“ се завежда спомагателна книга съ сѣщото наименование, въ която за всѣки отдѣленъ данъкоплатецъ се открива отдѣлна партида,

съ необходимото число графи. Въ дебитната страна на така открититѣ партиди за всѣки гражданинъ се нанасятъ всички суми, съ които той е обложенъ, а въ кредитната страна ще се записватъ всички внесени суми срещу тѣзи облози. Въ края на годината ще се извежда салдо, ако има такова, което ще се минава въ графата „Недобори“.

Въ края на всѣки месецъ, възъ основа на даннитѣ отъ постъпленията по параграфитѣ на приходния бюджетъ, се съставятъ статии, чрезъ които се завѣржава смѣтка „Данъкоплатци“, а се задължава смѣтка „Оборотенъ капиталъ“ (бюджетни облагания). Въ края на годината, салдото по смѣтка „Данъкоплатци“, което изразява недоборитѣ, се пренася въ отдѣлна смѣтка—„Недобори отъ... година“. Въ началото на следващата година се открива наново смѣтката „Недобори“ и смѣтката „Оборотенъ капиталъ“, като пакъ по сѣщия начинъ се откриватъ смѣтка „Данъкоплатци“ за текущата година. Възъ основа на фактически постъпилитѣ суми отъ недобори за минали години, се задължава смѣтка „Бюджетни облагания“, а се завѣржава смѣтка „Недобори“. По такъвъ начинъ, въ главната книга всѣкога ще фигуриратъ две смѣтки: „Данъкоплатци“, салдото на която ще изразява сумитѣ, които има да се събиратъ по текущитѣ облагания, и Недобори, салдото на която ще изразява сумитѣ, които има да се събиратъ отъ минали облагания. Контрата смѣтка на тѣзи две активни смѣтки може сѣщо да бѣде раздѣлена на две: Бюджетни облагания за тази година и Бюджетни облагания за минали години.

На практика, книгитѣ за данъкоплатцитѣ, по сегашната камерална система, се водятъ безсистемно, безъ контрола на записванията по тѣхъ, поради което се допускатъ и голѣми грѣшки, а понѣкога се искатъ и повторни плащания на данъци, което предизвиква недоволството на гражданитѣ. При тази нова счетоводна организация, посоченитѣ смѣтки въ главната книга всѣкога ще контролиратъ записванията въ спомагателната книга, като сѣщевременно се запазва и приемствеността отъ една отчетна година въ друга.

Що се отнася до глобитѣ, тѣ не се минаватъ въ задължение на смѣткитѣ на данъкоплатцитѣ, както това се прави съ самитѣ облози; фактически, тѣ се изчисляватъ въ момента наплащането и затова се минаватъ направо въ завѣрzenie на съответнитѣ параграфи на приходния бюджетъ. И тѣй, за отчитане на бюджета—финансовия планъ, по системата на двойното счетоводство, трѣбва да се откриватъ следнитѣ смѣтки: Приходенъ бюджетъ, смѣтка Разходенъ бюджетъ, смѣтка Резултатъ отъ бюджетни упражнения, смѣтка Данъкоплатци, смѣтка Недобори и смѣтка Оборотенъ капиталъ или Бюджетни облагания. Отъ тѣй посоченитѣ смѣтки, първитѣ три смѣтки се откриватъ въ началото на годината, за да бѣдатъ приключени въ края на годината. Останалитѣ смѣтки се извеждатъ въ годишния балансъ на общината, съ съответнитѣ салда.

Въ втората група се поставятъ смѣткитѣ за отчитане на постояннитѣ и оборотни сръдства, като отъ една страна трѣбва да се посочатъ активнитѣ смѣтки за отчитане на имуществото, а отъ друга страна—капиталовото изразяване на сѣщото имущество чрезъ отдѣлни пасивни смѣтки. За отчитане на ценноститѣ се откриватъ активни смѣтки по сѣщия начинъ, както това отчитане става въ търговско-индустриалнитѣ

предприятия, съ съответните наименования: Земи, Постройки, Ор ж дия, Инструменти, Текущи смѣтки, Материяли и др., като стойността имъ се отчита въ отдѣлни пасивни смѣтки подъ съответни наименования: Капитали въ имуществъ, Специални капитали, Заеми и др.

На практика, постоянните и оборотни сръдства, които разглеждаме сега, се купуватъ или придобиватъ било чрезъ разходния бюджетъ, би по чрезъ специални заеми. Независимо отъ това, отъ кжде се взематъ сръдствата за купуване или придобиване на разнитѣ видове ценности, счетоводно това придобиване или купуване се изразява по следния начинъ: най-първо се записватъ счетоводно изразходванитѣ суми по бюджетното упражнение, като се задължава смѣтка „Разходенъ бюджетъ“, а се завѣршава смѣтка „Каса“; едновременно следъ това счетоводно записване се изразяватъ придобититѣ ценности, като се съставя съответната статия, чрезъ която се задължава една отъ активнитѣ смѣтки за отчитане на ценността, а се завѣршава съответната пасивна смѣтка—Капиталъ въ имуществъ, Специаленъ капиталъ, или пъкъ смѣтка Заеми, ако ценността действително е купена чрезъ заемъ. Ако ценността е набавена съ събрани суми по специални капитали отъ минали години, тогава се закрива смѣтката на специалния капиталъ, като сумитѣ се прехвърлятъ въ смѣтка Капиталъ въ имуществъ. Когато ценността се придобива чрезъ заеми, които подлежатъ на погашение по единъ предварителенъ начинъ, тогава размѣра на погашението се внася въ разходния бюджетъ за изплащане, а въ сжщото време, съ погасенитѣ суми се намалява пасивната смѣтка Заеми, а се увеличаватъ капиталитѣ въ имуществъ. Това записване продължава до окончателното изплащане на заема, когато цѣлата сума на заема се прехвърля въ смѣтка Капитали въ имуществъ.

При това счетоводно отчитане на ценноститѣ се дава възможность, по единъ нагледенъ начинъ да се вижда какъ сме пласирали капиталитѣ на комуналното стопанство. Освенъ това, записванията сж напълно системни, като воденитѣ спомагателни книги се поставятъ въ зависимостъ отъ смѣткитѣ на главната книга, което дава една ефикасна и редовна контрола.

При досегашната система, счетоводно отчитане на тѣзи ценности въобще нѣма. По смѣткитѣ се изразяватъ разходитѣ по съответния параграфъ на бюджета, като придобититѣ ценности се записватъ въ особени книги, наречени инвентарни, и по-нататкъ сжщитѣ не се изразяватъ въ каквито и да било смѣтки, отчети или др.

Що се отнася до амортизациитѣ на постоянните сръдства, и тука има разлика въ счетоводното изразяване, въ сравнение съ търговско-индустриалнитѣ предприятия. Знае се, че въ търговско-индустриалнитѣ предприятия амортизациитѣ се изразяватъ по два начина: чрезъ намаляване на активната стойностъ на ценността, или чрезъ създаване корекционно перо въ пасива, като въ актива се запазва придобивната стойностъ на ценността, а въ пасива се образува корекционно перо Амортизаци. Въ комуналнитѣ стопанства не може и дума да става за корекционни пера, понеже въ разнитѣ параграфи на разходния бюджетъ се показватъ само сумитѣ, подлежащи на изплащане, т. е. касови операции, а амортизациитѣ въ никой случай не могатъ да се смѣтатъ като касови разходи.

Следователно, счетоводно съжитѣ ще бждатъ изразявани само по единъ начинъ — намаление на активната ценностъ, като същевременно се намалява и съответния капиталъ отъ имуществото.

Въ третата група се включватъ смѣтките за отчитане на доходнитѣ имоти и организиранитѣ общински предприятия на търговски начала.

Въ отчитането на доходнитѣ имоти трѣбва да се прави разлика въ отчитане на инвестиранитѣ капитали и въ отчитане на експлоатацията на имота. Инвестиранитѣ капитали въ разнитѣ видове имоти, които съставляватъ постояннитѣ сръдства на общинското стопанство, се отчитатъ въ отдѣлни смѣтки, подъ съответно наименование: Градини, Гори, Ниви, Доходни имоти, като същевременно се посочи въ пасива и стойността имъ въ отдѣлни капитали — капитали въ доходни имоти. Счетоводното записване по така открититѣ смѣтки за отчитане на доходнитѣ имоти ще се извършва по сжщия начинъ, както вече посочихме въ втората група на разгледанитѣ смѣтки. По сжщия начинъ ще бждатъ открити и съответнитѣ активни смѣтки за инвестиране на капиталитѣ въ общинскитѣ предприятия, организирани на търговски начала. За сжщитѣ ще се откриятъ отдѣлни активни смѣтки, подъ съответнитѣ наименования: Електрическо стопанство, Водопроводъ, Каналъ и др., като въ отдѣлни пасивни смѣтки се посочватъ и съответнитѣ капитали. Всѣкакви намаления или увеличения на капиталитѣ въ доходнитѣ имоти и общинскитѣ предприятия ще се записватъ счетоводно, като се намалява или увеличава стойността имъ.

Разходитѣ по експлоатацията на тѣзи имоти и предприятия, ако се извършватъ не на принципа на автономността, се изразяватъ чрезъ приходния и разходния бюджетъ. Въ приходния бюджетъ, въ съответни параграфи, се посочватъ очакванитѣ приходи отъ експлоатацията на имотитѣ, а въ разходния бюджетъ се посочватъ разходитѣ за поддържане, управление и др. на сжщия имотъ. Съпоставени въ края на годината, действителнитѣ приходи и разходи ще показватъ резултата отъ експлоатацията.

Ако дадено общинско предприятие, организирано на търговски начала, работи на принципа на автономността, тогава неговитѣ приходи и разходи ще бждатъ отчитани въ отдѣлни бюджети, сжщо гласувани и одобрени, като ще се извършватъ самостоятелно счетоводнитѣ записвания въ предприятието. Отношенията между централното управление на общината и автономното предприятие ще се оформятъ, както между централата и клонове, само че изразенитѣ капитали въ централата, инвестирани въ автономното предприятие, ще бждатъ увеличавани или намалявани въ края на годината, въ зависимостъ отъ реализираната печалба.

Независимо отъ тѣзи три вида смѣтки, чрезъ които се отчита и контролира бюджетътъ, оборотнитѣ и постоянни сръдства въ дадена община, сжщата може да има операции извънбюджетни, каквито сж, наприкладъ, разнитѣ видове депозити. Депозититѣ могатъ да бждатъ въ суми, ценни книжа, или гаранции. Счетоводно тѣ се отчитатъ, като се откриватъ съответни смѣтки за актива и съответни смѣтки за пасива, подъ наименования, еднакви съ тѣзи въ търговско-индустриалнитѣ предприятия.

Въ този редъ на счетоводнитѣ отчитания, ние идваме до споменатитѣ четири групи смѣтки, чрезъ които се изразяватъ сръдствата на

общинското стопанство, и които сега можем да формулираме по следния начинъ:

1) Сметки за отчитане на бюджетните средства и облаганията, свързани съ приходния бюджетъ;

2) Сметки за отчитане на собствените капитали: основни и специални, както и тяхната инвестиция — отчитане имуществото;

3) Сметки за отчитане заемните капитали и тяхното въплъщение въ имуществени средства;

4) Сметки за отчитане на депозитните суми и ценности.

Всѣка отдѣлна група отъ изброените сметки дава самостоятелно отчитане въ кумуналното стопанство, защото характерната особеностъ тукъ е, че всѣка категория на източниците има своето самостоятелно въплъщение и отчитане.

Съединени, тѣзи четири групи сметки даватъ общата схема на баланса, чрезъ който се изгражда и пълното финансово, стопанско и имуществено отчитане на дадено общинско стопанство.

Балансътъ може да се представи въ следната схема:

Активъ

БАЛАНСЪ (Схема)

Пасивъ

№ по редъ	Наименование	Сума	№ по редъ	Наименование	Сума
	А. Средства на собствените капитали: Непокрити имоти: полски имоти, гори, градини, незастроени мѣста и пр. Предприятия Орждия и инструменти Материали Каса Влогове и текущи сметки Ценни книжа Недобори (Данъкоплатци) Б. Средства на специалните капитали: Влогове и текущи сметки Ценни книжа Непокрити имоти Доходни сгради Предприятия — разни видове В. Средства на заемните капитали: Покрити и непокрити имоти Предприятия Г. Депозити: Каса Влогови текущи сметки Ценни книжа Полици			А. Собствени капитали: Капитали въ имущество Оборотни капитали (бюджетни облагания) Запасни капитали Б. Специални капитали: Фондове съ специално предназначение Капитали въ имущество и предприятия Г. Заемни капитали Видове заеми Д. Депозитни капитали (Депозанти): Изброяватъ се видовете депозанти и целите, за които сж депозирани сумите и ценностите	

Така очертаната ехема на балансовитѣ смѣтки, приложена на практика, ще даде една пълна представа за срѣдствата и източниците на общинското стопанство. Много естествено е, че изброенитѣ съ еднакви наименования ценности въ разнитѣ групи на актива, на практика, при счетоводното отчитане, ще бждатъ слети—разграничението имъ ще става въ съответнитѣ спомагателни книги.

РАЗПРЕДѢЛЯНЕ ДЪЛГОВЕТА НА ЕДНА ДЪРЖАВА МЕЖДУ ДЪРЖАВИТА, ПРИДОБИЛИ ЧАСТИ ОТЪ НЕЙНАТА ТЕРИТОРИЯ

ОТЪ

ИВАНЪ СТ. ВЛАХОВЪ

Въпроситѣ, дали една държава, придобиваща части отъ територията на една друга държава, трѣбва да поеме частъ отъ нейния публиченъ дългъ, въ какъвъ размѣръ именно, и дали съ това тя става прѣка длъжница на кредиторитѣ, сж отъ голѣмо значѣние въ международнитѣ отношения.

Въ миналото, за други държави, този въпросъ се е поставялъ много пжти. Частно за България, той се е повдигалъ на три пжти: първи пжтъ — при създаването ѝ (на Берлинския конгресъ презъ 1878 година); втори пжтъ — презъ Балканската война, 1913 година, и трети пжтъ — въ чл. 141 отъ Ньойския миренъ договоръ.¹⁾

Историята ни дава редица примѣри на разпредѣляне дълговетѣ на една държава, въ случай на пълно отнемане на територията ѝ, или на части отъ нея. Поради тѣхната многобройностъ, обаче, ние нѣма да ги разглеждаме единъ по единъ, а ще се задоволимъ само съ излагане на общитѣ принципи, легнали въ основата на това разпредѣляне въ разнитѣ случаи.

Макаръ и присъединяващата държава да не е сключила лично публичнитѣ дългове на присъединената или раздѣлена държава, отъ факта на присъединяването, логиката и, преди всичко, справедливостта налагатъ, първата да поеме дълговетѣ на втората, и то въ такъвъ размѣръ, който да отговаря на податнитѣ сили на жителитѣ отъ присъединената територия — понеже държавнитѣ дългове се плащатъ преди всичко съ данъци. Значи, въ този случай, способността (възможността) да се плащатъ данъци трѣбва да послужи като основа при разпредѣлянето на дълговетѣ.

Въ случай на пълна анексия, присъединяващата държава може да отхвърли всичко, което добросъвѣстно надминава податнитѣ сили на жителитѣ отъ присъединената територия.

¹⁾ Сведения по този въпросъ почерпихъ отъ съчиненията на: 1) Gaston Gèze — Paris 1921, подъ заглавие: Разпредѣляне дълговетѣ на една държава, въ случай на откъсване части отъ нейната територия, между държавитѣ, придобиващи такива части; 2) Appleton — Des effets des annexions sur les dettes de l'Etat demembré — Paris 1895; 3) Gidel — Des effets de l'annexion ect. — Paris 1904 и 4) Rapport de la Dette Bulgare conform. art. 141 du Traité de Neully.

Въ случай на частична анексия, трѣбва да се преценяватъ податнитѣ сили на присъединената частъ отъ територията, по отношение податнитѣ сили на цѣлата държава преди раздѣлянето ѝ, и тази пропорция да се приложи за опредѣляне частта отъ дълга, който трѣбва да поеме присъединяващата държава. За да се изчислятъ приблизително податнитѣ сили, трѣбва да се дири, било цѣлия сборъ данъци презъ 3 отъ последнитѣ 5 години, като се изключатъ най-добрата и най-лошата година, било като се вземе подъ внимание единъ или повече отъ най-характернитѣ за податнитѣ сили данъци (напримѣръ, върху приходитѣ, наследствата, върху оборота и пр.). Изобщо, трѣбва да се избѣгватъ като указатели на податнитѣ сили броятъ на населението, или пространството на присъединената територия. Последнитѣ данни не сж добри указатели на податнитѣ сили, тъй като населението на една държава, въ разнитѣ области, нѣма една и сѣща продуктивна енергия. Освенъ това, всички части отъ територията нѣматъ едни и сѣщи приходни богатства (ливади, гори, мини, пристанища и пр.). Единъ добъръ признакъ е броятъ на всички работни сѣчива въ присъединената територия. Комбинирането, обаче, на тѣзи указания, съ онѣзи за сбора на данъцитѣ, е допустимо. Значи, разпредѣлението на дълговетѣ зависи изключително отъ икономическото положение на присъединената територия (земедѣлие, индустрия, минерални богатства и пр.) и отъ данъчния режимъ, който е билъ въ сила тамъ (демократиченъ, подоходенъ или привилегированъ съсловенъ данъченъ режимъ).

Вследствие присъединяването, публичнитѣ власти на присъединяващата държава поематъ управлението и организирането на общественитѣ служби въ присъединената територия, въ интереса на присъединенитѣ жители, а така сѣщо и въ нейния собственъ интересъ. Въ частностъ, тя има и грижата да реорганизира данъчния режимъ въ присъединената територия.

Юридически, присъединяващата държава не може да бжде задължена да поеме военнитѣ дългове, сключени отъ раздѣлената държава за водене войната срещу присъединяващата държава.

Раздѣлената или присъединена държава, която е сключила и поела задължението да плаща заемитѣ, е разчитала, безъ съмнение, на данъцитѣ, които е щѣла да събира отъ цѣлата си територия. Въпрѣки че откъсването на части отъ територията ѝ намалява приходитѣ, съ които тя би могла да плаща дълговетѣ си, юридически, нейното задължение не може да бжде засегнато отъ промѣнитѣ на нейната територия или приходи.¹⁾

Въ случай на пълно присъединяване територията на една държава, дълговетѣ не изчезватъ. Жителитѣ на присъединената държава действително сж подчинени на друга политическа организация, но желѣзнитѣ и обикновени пѣтища, канали, пристанища и пр., които сж били построени съ заститѣ суми, продължаватъ да ползуватъ жителитѣ ѝ, и

¹⁾ Тукъ не става въпросъ за локалнитѣ, напримѣръ общинскитѣ, земи, тъй като нѣма никаква причина, жителитѣ на една градска или селска община да не бждатъ задължени да плащатъ общинскитѣ земи, които тѣ сж плащали преди промѣната на суверенитета.

последните не могат да се освободят от тѣзи заеми безъ да ги изплатятъ.

Кредиторитѣ, които заематъ паритѣ, се довъряватъ лично на държавата-заемателка и носятъ риска отъ промѣната на държавния суверенитетъ — въ всѣки държавенъ заемъ има вѣроятности за пълното изчезване или частично намаление територията на държавата длъжница. Въпрѣки това, тази вѣроятностъ не може да достигне до пълното изчезване на дълга, който, доколкото е възможно, се поддържа напълно, по силата на правилото, че никой не може да се обогатява въ вреда на друго — една промѣна въ международния суверенитетъ не може да обогати безпричинно присъединяващата държава, нито жителитѣ на присъединената територия.

Въ случай че при сключването на заема кредиторитѣ сж искали обезпечения за плащането на заетитѣ суми, справедливо е, щото определенитѣ за заема народни богатства, доколкото е възможно, въпрѣки присъединяването на цѣлата или частъ отъ територията, да продължатъ гарантирането на заема.

Въ случай на пълно присъединяване на територията на една държава къмъ друга, за предпочитане е да се възприеме хипотезата, че частнитѣ кредитори на присъединената или раздѣлена държава нѣматъ прѣкъ искъ срещу присъединяващата държава.

Въ случай на частично присъединяване, нѣма никакво съмнение, че носителитѣ на облигациитѣ иматъ само единъ длъжникъ—държавата, която е сключила заема. Разпредѣлението на дълга между дветѣ държави нѣма за последица да превърне присъединяващата държава като прѣка длъжница на носителитѣ на облигации отъ разчленената държава, тъй като това не предизвиква никаква юридическа новация на дълга, вследствие промѣна на длъжника.

На практика, желателно е, за всички спорни интереси, кредиторитѣ да иматъ за прѣкъ длъжникъ реалния и главния длъжникъ. Най-удобно е този въпросъ да се урежда въ международнитѣ договори за отстъпване, присъединяване или разчленяване на територии. Разрешението на тѣзи въпроси е различно, споредъ обстоятелствата:

1) Въ случай на частично разчленяване и когато частъта отъ дълга, която се поема отъ присъединяващата държава, е малка, реаленъ и главенъ длъжникъ остава разчленената държава. За предпочитане е да се засѣга дълга и разчленената държава да остане единственъ длъжникъ спрѣмо носителитѣ на нейнитѣ облигации. Присъединяващата държава внася своята частъ отъ дълга на разчленената държава, а тази последната се грижи за изплащане лихвитѣ и погашенията, тъй както го е правила преди да е станала раздѣлата ѝ.

Частъта на присъединяващата държава се плаща било периодически, било съ еднократна вноска. Естествено, този изборъ зависи отъ размѣра на сумата и икономическото и финансово положение на присъединяващата държава.

2) Въ случай на пълно присъединяване на цѣлата или на значителна частъ отъ територията на една държава, най-добре е още въ договора да се предвиди една новация на дълга, като следствие отъ промѣна на длъжника; раздѣлената държава нѣма да отговаря спрѣмо една частъ отъ кредиторитѣ, а присъединяващата държава ще поеме,

прѣко спрямо кредиторитѣ, изплащането на дълговетѣ на първата. Въ такива случаи или се замѣняватъ, или се подпечатватъ старитѣ облигации. Това подпечатване представлява новация и отъ този моментъ присъединяващата държава е единствено отговорна спрямо носителитѣ на новитѣ или подпечатани облигации за тѣхното изплащане. При тази новация на дълговетѣ се изключва всѣкаква солидарностъ на стария и новия длъжникъ за изплащането на подновения дългъ.

При прилагането на гореизложенитѣ принципи, на практика могатъ да се явятъ две серии случаи: 1) общи случаи, когато държавниятъ дългъ не е гарантиранъ съ залози — не е специализиранъ и 2) държавниятъ дългъ е гарантиранъ съ залози (специализиранъ).

1) По отношение на раздѣлената държава, заемитѣ се считатъ като предварително събиране на данѣцитѣ отъ бждецитѣ поколѣния—дълговетѣ би трѣбвало да се изплатятъ съ данѣцитѣ, събирани отъ настоящитѣ и бждещи жители на цѣлата територия. Въ това отношение, компетентнитѣ публични власти сж поели тържествено задължение спрямо кредиторитѣ, и това задължение трѣбва да се изпълни. Раздѣлянето на държавата-длъжница не прави да изчезне това редовно породено юридическо задължение. Неоспоримъ юридически принципъ е, че редовно направенитѣ обещания трѣбва да се изпълнятъ. Всѣко поколѣние е отговорно за сключенитѣ отъ предшестващото поколѣние дългове. Ако се отхвърли това правило, би се подкопалъ публичниятъ кредитъ, който се основава изключително на довѣрието. Вследствие на това, настоящитѣ и бждещи данѣкоплатци отъ всѣка частъ отъ разпредѣлената държава трѣбва да продължатъ да понасятъ общата тежестъ на дълговетѣ, независимо отъ развитиѣ се политически събития, даже и ако присъединяващата държава не се съгласи да поеме частъ отъ дълговетѣ. Както една промѣна на политическия режимъ, така и една промѣна въ пространството на територията, не оказва влияние върху сждбата на дълговетѣ, нито пъкъ може да направи да изчезне редовно сключеното отъ компетентнитѣ публични власти правно задължение. Въпрѣки намаляването на територията и на приходитѣ, данѣкоплатцитѣ отъ раздѣлената държава оставатъ първоначално задължени.

Сега, да разгледаме положението на данѣкоплатцитѣ отъ присъединенитѣ територии. Ако тѣзи територии сж присъединени къмъ една унитарна държава и образуватъ една нераздѣлна частъ отъ тази държава, тѣ трѣбва да се третиратъ като другитѣ поданици на присъединяващата държава. Така че, тѣ ще трѣбва да понесатъ не само частта отъ дълга на раздѣлената държава, която поема присъединяващата държава, но още и дълга на присъединяващата държава, вследствие нераздѣлността на държавата. Тѣзи дългове тежатъ въ действителностъ върху всички жители на територията (стара и нова).

Въ случай че откъснатата територия не се включи напълно въ тази на присъединяващата държава и запази своята финансова автономия (напримѣръ, автономна провинция, автономна колония), частта отъ дълга ще тежи изключително върху настоящето и бждеще население на откъснатата територия. Независимо отъ това, това население ще поеме частъ отъ дълговетѣ на присъединяващата държава.

Положението на присъединяващата държава се базира повече на гореизложенитѣ правила. Нейното правно задължение е да поеме съот-

ветната на податнитѣ сили на присъединената територия частъ отъ дълговетѣ на раздѣлената държава. Ако тази територия се включи въ територията на една унитарна държава, тази частъ отъ дълга се прибавя къмъ дълговетѣ на присъединяващата държава. Въ случай че присъединената територия е запазила своята финансова автономия, напримѣръ, съставлява частъ отъ една федеративна държава, тази частъ отъ дълга може да остане независима отъ общитѣ дългове и да тежи изключително върху нея. Ако настоящитѣ и близкобъдещитѣ приходни източници на присъединената територия не позволяватъ да се осигури изплащането на нейната частъ отъ дълга и отъ този на присъединяващата държава, то тя може да спре изплащането, или да намали дълговетѣ въ размѣръ, необходимъ за желаното финансово облекчение (засдравяване).

Сега, да разгледаме следнитѣ специални случаи: 1) дългове, гарантирани чрезъ залагане на опредѣлени данъчни приходи; 2) дългове, гарантирани чрезъ залагане (ипотекиране) отдѣлни държавни имоти (гори, мини, желѣзници и пр.); 3) дългове, тежащи върху една финансово автономна провинция; 4) дългове, сключени специално, съ огледъ да се образуватъ държавни стопански предприятия за публична експлоатация на мини, желѣзници и пр.

Първиятъ видъ дългове преминаватъ върху присъединяващата държава, щомъ като тя поеме заложенитѣ данъчни приходни източници, и то въ размѣръ на тѣзи източници. При това, тя не е задължена да поддържа сѣция фискаленъ режимъ, който е съществувалъ въ момента на присъединяването. При условие, че промѣната на фискалния режимъ е добросъвѣстна, съ огледъ да се подобри икономическата организация на страната, а не да се избѣгне ловко плащането на дълговетѣ, въпросната промѣна може да се направи, даже безъ задължение да се замѣсти гаранцията съ друга равноценна.

Вториятъ видъ дългове оставатъ гарантирани съ своитѣ залози и държавата, присъединила територията, върху която се намиратъ заложенитѣ имоти, е задължена, доколкото е възможно, да респектира залозитѣ. Ако, обаче, се предполага, че тѣзи дългове не сѣ били сключени за създаването или подобряването на тѣзи държавни имоти, географическото положение на залозитѣ не опредѣля задължението на присъединяващата държава относно тѣзи дългове. Въ такъвъ случай, тази частъ отъ дълговетѣ, която ще се поеме отъ присъединяващата държава, се опредѣля по сѣция начинъ, както при негарантиранитѣ съ залози дългове. Но, тъй като носителитѣ на облигации, въпрѣки присъединяването, трѣбва да запазятъ, доколкото е възможно, правата си върху залозитѣ, ако последнитѣ или частъ отъ тѣхъ се намиратъ върху присъединената територия, присъединяващата държава трѣбва да бди, щото кредиторитѣ да се ползватъ отъ залозитѣ. Въ този случай, обаче, присъединяващата държава си запазва резервата: 1) на правото си добросъвѣстно да реорганизира своитѣ обществени служби и 2) на правото за окончателно разпредѣляне на задълженията между дветѣ държави.

Третиятъ видъ дългове, сключени въ интереса на една опредѣлена територия, ползуваща се съ една финансова автономия следъ присъединяването, оставатъ напълно въ нейна тежестъ, безъ раздѣлената държава да понася каквато и да е частъ отъ тѣхъ. Въ такъвъ случай, присъединяващата държава е задължена за цѣлостното изплащане на дълговетѣ

по силата на факта, че е придобила територията. Но, понеже това сж дългове, които присъединяващата държава не е сключила лично, въ никой случай тя не може да бжде задължена, безъ нейна воля, съ всичкитъ ѝ национални доходи. Тя трѣбва само да съблюдава лоялно изплащането на дълговетъ отъ приходнитъ източници на придобитата територия. Въпрѣки това, ако въ действителностъ дълговетъ на придобитата територия сж дотолко съ извънъ пропорцията на настоящитъ естествени приходни източници на територията, че нѣма никакъвъ шансъ да се* измѣни това тежко положение въ близко и опредѣлено бждеще, присъединяващата държава, която иска да заздравѣ финанситъ на присъединената територия, може да спре изплащането, даже да премахне частъ отъ дълговетъ на присъединената територия. Това е една мѣрка, която би трѣбвало да се приложи въ краенъ случай, и то само ако е показана необходимата добросъвѣстностъ. Всѣка подобна мѣрка трѣбва да се оправдае съ икономическото и финансово положение на присъединената територия, въ настоящето и близко бждеще време.

Четвъртиятъ видъ дългове, които сж били сключени за създаването на публични имоти: желѣзници, мини, националенъ инвентаръ и пр., преминаватъ въ тежестъ на присъединяващата държава, въ разиѣръ на това, което тя е придобила като активъ отъ тѣзи имоти.

Следъ като очертахме принципнитъ положения, които трѣбва да се иматъ предвидъ при прехвърлянето на цѣлия или частиченъ публиченъ дългъ на една територия върху присъединяващата страна, въпрѣки че въ началото на настоящата статия отказахме да се спремъ на конкретни случаи, ние намираме за необходимо да завършимъ съ едно кратко изложение на случаетъ, въ които този въпросъ е възникналъ и за насъ.

Съ Берлинския договоръ отъ 13. VII. 1878 год., чл. 9, България, заедно съ Сърбия и Черна Гора, сж били натоварени да понесатъ частъ отъ турския държавенъ дългъ, на базата на една справедлива пропорция, опредѣлена отъ Великитъ сили, въ съгласие съ Турция. Новитъ балкански държави тогава не платиха своята частъ отъ турскитъ дългове. Нито Турция бѣше достатъчно силна, за да изиска обещаното разпредѣляне, нито пъкъ Великитъ сили бѣха обединени, за да наложатъ това разпредѣляне на турскитъ дългове между банканскитъ държави.

Следъ Балканската война (1912—1913 г.), България, Гърция, Черна Гора и Сърбия, като победители на Турция, придобиха голѣми части отъ европейската ѝ територия, и въпрѣки че се противопоставиха, като изтъкваха своето стеснено финансово положение и претенции за военно обезщетение отъ Турция, тѣ трѣбваше да се преклонятъ на исканията на Великитъ сили, които бѣха взели подъ своя защита поданицитъ си—носители на турски облигации, и да заявятъ, че сж готови да поематъ частъ отъ турскитъ държавни дългове. За да се приложи тази финансова програма, въ Парижъ се свика една международна финансова комисиия, въ която участвуваха и делегати на носителитъ, която, обаче, поради избухването на Общоевропейската война, не можа да разреши окончателно въпроса.

Този въпросъ се повдигна у насъ за трети пътъ съ чл. 141 отъ Ньойския миренъ договоръ, но този пътъ, вече, за разпредѣляне българскитъ държавни дългове между съседнитъ намъ държави, придобили български земи, които бѣха задължени да поематъ частъ, и то само отъ тѣзи български държавни дългове, които сж сществували въ деня на

влизането на България въ Общоевропейската война—на 11. X. 1915 год., включително и частта отъ турските предивоенни дългове, които бѣха минати въ тежестъ на България по силата на чл. 134 отъ горепосочения миренъ договоръ. Изключваха се ония заеми, които България бѣ сключила следъ 1 августъ 1914 г., които се презюмираха като сключени съ огледъ подготовката на България за Общоевропейската война. При това разпредѣляне на дълга се държи смѣтка за съотношението между приходитѣ отъ отстъпенитѣ български земи и общитѣ приходи на България за три цѣли финансови годишни упражненія, предшестващи Балканската война отъ 1912 година.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ СЪСТОЯНИЕ НА КООПЕРАТИВ- НИТЪ СДРУЖЕНИЯ ПРЕЗЪ 1938 ГОД.

Въ току-що излѣзлата отъ печатъ книжка 9. на месечнитѣ известия на Главната дирекция на статистиката сж публикувани първитѣ данни за кооперативнитѣ сдружения у насъ презъ 1938 год. Възползувайки се отъ тия данни, ние можемъ да дадемъ следната характеристика за състоянието на кооперативнитѣ сдружения презъ 1938 год.

Общо презъ годината, въ страната е имало 6,157 кооперативни сдружения, отъ които 2,359 въ градоветѣ и 3,798 въ селата.

По видъ и категории, тѣзи кооперативни сдружения се разпредѣлятъ както следва:

Категории и видъ на сдруженията	Градски	Селски	Всичко	%
Въ областта на производството	931	694	1,675	27,2
Въ областта на търговията	764	534	1,298	21,1
Въ областта на кредита	401	2,511	2,912	47,3
Въ областта на застрахователното дѣло	22	—	22	0,4
Въ областта на благоустройството, здравеопазването и изкуството	56	25	81	1,3
Съюзи и централи	135	34	169	2,7
Всичко	2,359	3,798	6,157	100,0

Отъ тѣзи числа се вижда, че най-много разпространени сж кооперативнитѣ сдружения въ областта на кредита, които съставляватъ 47,1% отъ всички кооперативни сдружения въ страната. Това сж предимно земеделскитѣ кредитни кооперации. Въ тази група влизатъ още и популярнитѣ банки (градски и селски).

На второ мѣсто, по своя брой и разпространението, идватъ кооперативнитѣ сдружения въ областта на производството, които съставляватъ 27,2% отъ броя на всички кооперативни сдружения въ страната. Къмъ тази категория кооперативни сдружения спадатъ всички чисто производителни, трудо - производителни, спомагателно-производителни и чисто трудови кооперации въ областта на земедѣлието, занаятитѣ, транспорта и съобщенията.

На трето мѣсто, по своя брой, следватъ кооперативнитѣ сдружения въ областта на търговията, които образуватъ 21,1% отъ общия брой на всички кооперативни сдружения въ страната. Въ тази група кооперативни сдружения попадатъ: 1) всички потребителни кооперации; 2) всички кооперации за общи доставки съ производителна целъ и 3) всички кооперации за общи продажби на собствени произведения.

Останалитѣ видове кооперативни сдружения се характеризиратъ съ сравнително слабо разпространение.

Броят на членовете на различните кооперативни сдружения през 1938 год. е билъ следния:

Категории и видъ на сдруженията	Ч л е н о в е			
	Индивидуални	Колективни	Всичко	%
Въ областта на производството	169,770	2,485	172,255	18,6
Въ областта на търговията	110,963	1,027	111,990	12,1
Въ областта на кредита	471,015	1,976	472,991	51,1
Въ областта на застрахователното дѣло	142,420	88	142,328	15,4
Въ областта на благоустройств., здравеопазването и изкуството	16,623	321	16,944	1,9
Съюзи и централи	5,385	3,605	8,990	0,9
Всичко	915,996	9,502	925,498	100,0

Числата на тази таблица показватъ, че отъ всички кооперативни сдружения въ страната, кредитните

кооперации иматъ най-много членове и че въ това отношение тѣ и тукъ стоятъ пакъ на първо мѣсто. Така, отъ всичко 915,996 членове, на колкото възлиза общиятъ брой на всички кооперативни сдружения въ страната, кредитните кооперации иматъ 472,991 членове, или 51,1%.

На второ мѣсто следъ тѣхъ идватъ пакъ производителните кооперативни сдружения, съ своите 172,255 членове, които съставляватъ 18,6% отъ общия брой на членовете на всички кооперативни сдружения. Следъ тѣхъ се редятъ кооперативните сдружения въ областта на застрахователното дѣло, следъ това — тия въ областта на търговията, благоустройството, здравеопазването и изкуството, и на последно мѣсто — съюзите и централите.

Финансовото състояние на кооперативните сдружения може да се види отъ следващата таблица, въ която ние сме групирали отделните пасивни пера въ две основни групи, а именно, собствени и чужди сръдства:

Видъ и категории на сдруженията	Капитали въ хиляди лв.					
	Собств.	%	Чужди	%	Всичко	%
Въ областта на производството	1,065,290	37,0	1,812,270	63,0	2,877,560	100,0
Въ областта на търговията	158,929	28,7	394,391	71,3	553,310	100,0
Въ областта на кредита	1,982,902	25,1	5,902,721	74,9	7,885,623	100,0
Въ областта на застрахователното дѣло	814,685	85,7	135,168	14,3	949,853	100,0
Въ областта на благоустройството, здравеопазването и изкуството	39,738	54,0	33,832	46,0	73,570	100,0
Съюзи и централи	251,038	8,0	2,801,649	92,0	3,052,687	100,0
Всичко	4,312,582		11,080,021		15,392,603	

Числата на тази таблица показватъ, миратъ въ рѣцетъ на кредитните че кооперативните сдружения въ кооперативни сдружения, 3 милиарда България разполагатъ съ единъ капиталъ отъ близо 15 и половина милиарда лева. Отъ тѣхъ, близо 4 и половина милиарда лева представляватъ тѣхни собствени сръдства, а 11 милиарда лева чужди сръдства, предимно влогове.

Сжщата таблица сочи, че около половината отъ тия капитали се на-

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

По своето значение, Пощенската спестовна каса е първиятъ държавенъ

Dr S.

институтът у насъ за събиране и оползотворяване на народните спестявания. Ето защо, едно проучване на нейната организация и дейност би било твърде полезно и поучително.

Към края на 1938 г., Пощенската спестовна каса е имала 640,669 индивидуални вложители, или съ 73,131 въ повече, отколкото презъ предшестващата година. Социалният състав на тия вложители е следния:

Земледълци	120,830—18,86 %
Индустриалци и занаятчи	75,279—11,75 %
Търговци	22,359—3,49 %
Работници	44,334—6,92 %
Домашни прислужници	24,346—3,80 %
Държавни и др. служители	87,708—13,69 %
Служащи въ частни предприятия	5,125—0,80 %
Студенти и ученици	43,694—6,82 %
Свободни професии	18,259—2,85 %
Домакини жени	169,905—26,52 %
Други професии	28,830—4,50 %

Отъ тѣзи числа се вижда, че Пощенската спестовна каса ректрутира своитѣ вложители почти отъ всички обществени групи въ страната. Най-добре сж застъпени, обаче, групата на домакините-жени, следъ това групата на земеделцитѣ и тази на държавнитѣ и други служители, които, заедно, съставляватъ близо половината (49,24%) отъ броя на всички вложители.

Въ края на 1938 г., общата сума на влоговетѣ е възлизала на 3,330,479,958 лева, или въ сравнение съ предшестващата година, влоговетѣ на Пощенската спестовна каса сж показали едно увеличение отъ 472,158,989 лева.

По размѣръ, тия влогове се разпредѣлятъ както следва:

Размѣръ на влоговетѣ	Брой	%	хил. лв.	%
До 1,000 лв.	312,257	55,1	161,712	9,4
1,001—5,000 лв.	185,094	32,8	478,102	27,8
5,001—10,000 лв.	39,009	6,9	301,185	17,6
Надъ 10,000 лв.	25,848	5,2	774,709	45,2

Отъ тази таблица става ясно, че докато по-голѣмата частъ отъ броя на вложителитѣ на Пощенската спестовна каса сж лица, които участвуватъ съ влогове до 1,000 лв. (55,1%), то най-малката частъ отъ броя на вложителитѣ на сжщата сж лица, които участвуватъ съ влогове надъ 10,000 лв. (5,2%). Успоредно съ това, обаче, тази таблица показва сжществуването и на друга една, точно обратна на това разпредѣление, тенденция, а именно: докато влоговетѣ надъ 10,000 лв. съставляватъ близо половината (45,2%) отъ сумата на всички влогове, то влоговетѣ до 1,000 лв. съставляватъ едва 9,4% отъ сумата на сжщитѣ.

Движението на влоговетѣ на Пощенската спестовна каса се вижда отъ долната разпредѣлителна таблица за извършенитѣ презъ годината изплащания:

Размѣръ	Брой	%	Хил. лв.	%
До 1,000 лв.	382,789	63,8	195,035	14,4
1,001—5,000 лв.	170,771	29,1	434,746	31,9
5,001—10,000 лв.	27,190	4,5	211,499	15,6
Надъ 10,000 лв.	18,256	2,6	521,557	38,1

И тукъ движението на влоговетѣ до 1,000 лв. е най-голѣмо, защото отъ всичко 599,006 влогови изтеглявания, 382,789, или 63,8%, се падатъ на тѣхъ. Това, впрочемъ, се потвърждава и отъ размѣра на изтегленитѣ суми, който е съ 33,933 хил. лв., или съ около 21%, по-голѣмъ отъ размѣра на направенитѣ влогове. Забележително по-устойчиво е движението на влоговетѣ надъ 10,000 лв., защото тукъ, както броятъ, така и размѣрътъ на изтегленитѣ влогове отъ тази група, сж значително по-малки отъ броя и размѣра на направенитѣ влогове. Това най-добре се вижда, когато се сравнятъ числата на горната таблица съ числата на по-предната таблица—за разпредѣле-

нието на влоговетъ по тѣхния размѣръ. Отъ това сравнение ще стане ясно, че докато броятъ на направенитѣ влогове е билъ 25,848 за обща сума отъ 774,709 хил. лв., то броятъ на изтегленитѣ влогове е билъ 18,256, на обща сума 521,557 хил. лв.

Спестовнитѣ влогове, които представяватъ основната маса на срѣдствата, съ които разполага Пощенската спестовна каса, сж били пласирани по следния начинъ:

Влогове въ Българска земеделска и коопер. банка	2,184,050,000 лв.
Текущи смѣтки	313,526,373 лв.
Държавни и гарантирани отъ държавата ценни книжа	217,638,231 лв.
Земеи на държавата	629,550,614 лв.

Това показва, че Пощенската спестовна каса оползотворява по-голямата частъ отъ своитѣ срѣдства при Българска земеделска и кооперативна банка, въ видъ на срочни влогове, защото отъ всичко 3,330,479,958 лв.

спестовни влогове, Пощенската спестовна каса държи въ Българска земеделска и кооперативна банка 2,184,050,000 лв., или 65,6% . Съ друга една значителна частъ отъ тѣхъ, а именно съ 629,550,614 лв., или 18,9%, тя кредитира държавата. А една трета частъ отъ сжщитѣ—217,638,231 лв., или 6,5%, тя има пласирани въ видъ на държавни и гарантирани отъ държавата ценни книжа.

Лихвениятъ процентъ, по който Пощенската спестовна каса оползотворява постѣпващитѣ въ нея народни спестявания, е 4. Съ други думи, размѣрътъ на този процентъ е еднакъвъ съ кредитнитѣ лихви на другитѣ, сродни на Пощенската спестовна каса, институти въ страната, както и съ сконтовия процентъ на Българска народна банка, и съ законния максималенъ процентъ на дебиторнитѣ лихви у насъ.

Dr. S

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ВОЕННИТЪ РАЗХОДИ КАТО ФИНАНСОВЪ И СТОПАНСКИ ПРОБЛЕМЪ

Презъ 1933 год., военнитѣ разходи на всички държави въ свѣта възлизаха крѣгло на 3,9 милиарда стари долари, а презъ 1938 год. тѣ достигнаха вече 17,4 милиарда, съ тенденция къмъ още по-голямъ ръстъ презъ последната година. Вѣрно е, че презъ историческия развой на държавитѣ, военнитѣ разходи винаги сж били доминиращия елементъ въ държавнитѣ бюджети, но такова колосално развитие, каквото наблюдаваме днесъ, тѣ никога не сж имали. Само за единъ периодъ отъ 5 години, тѣ нарастватъ почти 5 пѣти, а при това, едва отъ последната година, Англия и Съед. Щати почнаха да хвърлятъ грамадни суми за въоръжения. Презъ което принудиха и дру-

гитѣ държави да последватъ примѣра имъ. Увеличението на военнитѣ имъ кредити между годинитѣ 1937, 1938 и 1939 е колосално. Не сж изключени случаетѣ, когато, само за този кжсъ периодъ, даденитѣ кредити да се удвоятъ, па дори и утроятъ. Сжщевременно, нѣма абсолютно никакви изгледи за спиране на това гигантски и страхотно надпреварване въ въоръженията, което нѣма подобно на себе си въ историята на свѣта. Всѣка държава, мисли, че все още не е добре въоръжена и че все още трѣбва да хвърли милиарди за въоръжения.

Освенъ това, трѣбва да изтъкнемъ, че не е само размѣрътъ, който прави въоръженията отъ нашата епоха по-други, отколкото тѣзи въ миналото. Безспорно, величината на военнитѣ кредити играе огромна роль,

но, все пакъ, има и други елементи, които налагатъ своя отпечатъкъ и правятъ днешната трѣскава подготовка за война съвършено различна отъ онази въ миналото. Това е преди всичко военната техника. Въ последно време тя се развива съ такава шеметна бързина, че само единъ периодъ отъ 4—5 години е достатъченъ, за да направи значителна частъ отъ въоръженията старомодни. Това важи преди всичко за авиацията. Отъ друга страна, промѣната въ воденето на войната, предизвикана отъ района на действие на въздушнитѣ флоти, налага вече по-други сръдства за отбрана и за организиране на тила. До като въ миналото воюващиятъ можеше да нанесе поражения въ тила на противника си само следъ пробива на фронта, днесъ аеропланитѣ, въпрѣки всички препятствия, иматъ възможностъ да уязвятъ доста части отъ тила на своя противникъ. А това налага сръдства за отбрана, каквито никоя епоха до сега не е познавала. Поради всичко това, разходитѣ за въоръженията постепенно губятъ своя чисто финансовъ характеръ и взематъ все повече финансово-стопански обликъ. Днесъ разходитѣ не отиватъ, както въ миналото, само за набавяне на оръжия и муниции, а голѣма частъ отъ тѣхъ се поглѣща отъ нови муниционни и други фабрики, които се строятъ въ сравнително по-защитени точки отъ територията на всѣка страна. Ние присѣтствуваме на грандиозни опити за премѣстване на стари или създаване нови и голѣми индустриални центрове въ вжтрешността на различнитѣ държави. Русия отдавна съсръдоточи своята тежка индустрия въ недостъпнитѣ склонове на Уралъ; Германия я изтегли отъ западната си граница и разположи въ вжтрешността на страната. Англия, Италия, Франция, Полша и други държави следватъ тѣх-

ния примѣръ. Но съ цената на какви усилия става това? На този въпросъ ще се опитаме да отговоримъ, като се спремъ набързо върху военнитѣ разходи на по-голѣмитѣ свѣтовни държави.

Русия. Русия бѣ първата, която трѣгна по този пътъ. Трудно е, обаче, да се дадатъ цифри за нейнитѣ въоръжения. Това, което се срѣща въ нейнитѣ бюджети, е само една крайно малка частъ отъ милиардитѣ, които се хвърлятъ за тази целъ. Финансирането на петилѣткитѣ, които сж насочени точно въ тази насока — да създадатъ тежка и военна индустрия въ Русия, става по начини, които не винаги позволяватъ да се изчислятъ истинскитѣ разходи. Може само да се каже, че отъ години вече руското стопанство се развива подъ знака на военнитѣ нужди и че още десетилѣтия ще му сж нуждни, може би, за да може да се справи съ огромнитѣ пространства на обширната руска земя. По своитѣ въоръжения, оръжейни фабрики и неизчерпаеми природни богатства, Русия смѣло може да заеме видно мѣсто между великитѣ сили въ свѣта.

Германия. Германия започна своитѣ въоръжения отъ 1933 год. Идването на националъ-социалистичнѣ на властъ може да се отбележи като епоха не само въ нейния стопански животъ, но преди всичко въ въоръженията. Обаче, и тукъ, както и въ Русия, е извънредно трудно да се дадатъ точни сведения на цифритѣ по въоръженията, които сж колосални. Споредъ английскитѣ източници, военнитѣ разходи на Германия сж нарастнали отъ крѣгло 3 милиарда марки презъ финансовата 1933/34 год., на почти 16 милиарда презъ 1938 год., а за цѣлия периодъ на националъ-социалистическо управление, т. е. за 6 години, Германия е хвърлила 60 милиарда марки, или, превърнати въ лева, 1,980 милиарда,

което прави общата сума на нашия държавен бюджет, на бюджета на железниците и на всички общини във България за около 200 години, а присъединяването на Чехия и донесе материали и въоръжения за около 150 милиарда лева. Какъ тази бедна отъ капитали страна е могла да покрие тѣзи огромни разходи? Това е тайна на германското финансиране; тайна, която се крие въ новата стопанска организация, която бѣ въведена въ страната и която даде възможностъ за развитието на едно производство, каквото тя никога не е имала до сега. До като презъ 1933 год. Германия имаше около 7 милиона безработни, днесъ тя има недостигъ отъ работни рѣце и на нѣколко пѣти вземаше десѣтки хиляди работници отъ Италия и Полша, а сега и отъ насъ. Кредитътъ бѣше основата за раздвигването на този огроменъ стопански апаратъ. Почти $\frac{3}{4}$ отъ горната сума е била покрита съ кредитъ: 30 милиарда сж краткосрочни финансирания, 15 милиарда—дългосрочни, а останалитъ 15 милиарда сж покрѣти съ данъчни постѣпления. Тѣзи огромни финансирания, обаче, не сж останали безъ стопански отзвукъ. Държавата е изсмуквала и изсмуква всички свободни капитали, съ което възможноститъ на частни емисии сж сведени почти до нула. Данъцитъ сж силно увеличени, за да могатъ да се противопоставятъ на голѣмия стопански подъемъ, и заедно съ другитъ стопански, валутни и парични мѣрки, да ограничатъ и избѣгнатъ инфлацията. Отъ крѣжго 6,8 милиарда презъ 1933 год., данъцитъ сж достигнали до 17 $\frac{1}{2}$ милиарда презъ 1938 год. Но въпрѣки това, страната е поставена подъ такова голѣмо напрежение, каквото само дисциплината на нѣмския народъ може да издържи. Ето защо, отъ миналата година Германия преминава вече къмъ дългосрочно кредитиране. Въ края на 1938 година, държавниятъ дългъ е възлизалъ на 19 милиарда и 100 милиона марки, а съгласно предвижданията на настоящата година, той ще достигне въроятно надъ 25 милиарда. Изплащането на военнитъ доставки става чрезъ специални данъчни бонове, които до голѣма степенъ иматъ силата на принудително платежно сръдство въ страната. Предприятията, които сж получили срещу своитъ доставки отъ държавата такива бонове, иматъ право да ги прехвърлятъ понататкъ на своитъ доставчици и изобщо да ги употребяватъ за своитъ плащания, но при следнитъ две ограничения: 1) съ тѣхъ не могатъ да се изплащатъ суми по-малки отъ 500 марки и 2) тѣ могатъ да се употребяватъ въ размѣръ до 40% отъ дължимата сума—остатъкътъ трѣбва да се изплати съ пари. Сжщевременно, обаче, държавата и общинитъ не ги приематъ като платежно сръдство. По този начинъ, тѣ сж снабдени до известна степенъ съ принудителностъ, но само до колкото се отнася до частнитъ предприятия. По отношение на публичната власть, тѣзи бонове сж два вида: 1) бонове, които могатъ да се употребяватъ за плащане на данъци и въобще за плащания къмъ публичната власть, но не по-рано отъ изтичането на 7 месеца отъ датата на издаването имъ, и 2) бонове, които могатъ да се употребяватъ за сжщитъ цели, но едва 3 години следъ тѣхното издаване, като до тогава тѣ ще трѣбва да останатъ изцѣло въ рѣцетъ на частнитъ лица и предприятия. Напоследъкъ Германия туря рѣжа и на еврейскитъ капитали, които използватъ за целитъ на своитъ въоръжения. Въобще, тамъ всичко е поставено подъ единното рѣководство на държавата. Стопанскитъ животъ е действително въ разцѣтъ, но е много строго контролиранъ и благодарен-

ние само на тѣзи мѣрки е избѣгната до сега инфлацията.

Италия. Въ подобно положение се намира и Италия. Завоюването на Абисиния ѝ откри голѣми стопански възможности, но погълна, па продължава да поглъща още, огромни сръдства. Цифри за въоръженията на Италия, за съжаление, не могат да се дадатъ, защото, откакто Обществото на народитѣ, под натиска на Англия, въведе стопанскитѣ и финансови санкции срещу нея, тя престана да публикува не само своитѣ бюджети, но и обикновенитѣ си стопански статистики. По тази причина не може да се каже нищо по-положително по нейнитѣ военни разходи. Може само по външни признаци да се заключи, че тѣ ще сж огромни. Споредъ английскитѣ източници, годишнитѣ военни разходи на Италия се приближаватъ къмъ 100 милиона английски лири, или къмъ 52 милиарда лева. Трѣбва, обаче, да се отбележи, че Италия сръща огромни трудности при финансирането на въоръженията си. Нейниятъ капиталовъ пазаръ, изглежда, е отдавна изчерпанъ. Голѣмитѣ усилия, които се правятъ за увеличението на данъцитѣ, действително, даватъ своитѣ резултати, но сж далече недостатъчни за да покриятъ дефицититѣ на нейнитѣ бюджети. По този начинъ, държавата бѣше принудена да прибѣгне къмъ облагане капитала на акционернитѣ дружества — една мѣрка, която отъ финансова гледна точка може да се допусне само въ случай на крайна нужда. Всичко това показва, че финансовото положение на Италия не е добро. Това, обаче, нѣма голѣмо значение, защото и тамъ цѣлото стопанство е поставено подъ държавенъ контролъ, благодарение на който опасноститѣ отъ инфлация сж все още твърде малки.

Япония. Може би въ най-затруднено финансово положение понастоя-

щемъ се намира Япония. Нейнитѣ инциденти съ Китай и Мандчуко, макаръ и да ѝ донесоха огромни територии, изтощиха нейния бюджетъ отъ една страна, а отъ друга, налагаха хвърлянето на голѣми суми за стопанското организиране на новитѣ области. По тази причина, бюджетнитѣ дефицити се превърнаха въ нѣщо обикновено, а отъ 1932 год., заедно съ колосалното нарастване на разходитѣ, нарастнаха и тѣ. Докато редовнитѣ бюджетни разходи презъ 1931/32 финансова година сж били около милиардъ и половина йени, презъ миналата година тѣ достигнаха до 3,7 милиарда, или едно увеличение отъ повече отъ два пѣти, и то безъ да се взематъ подъ внимание разходитѣ по воденето на войната въ Китай, които сж отдѣлни, въ самостоятеленъ бюджетъ. Безспорно, че едно такова грамадно увеличение на държавнитѣ разходи изисква и сериозни мѣрки за намиране на сръдства, които за сега сж две: дългосрочни вътрешни заеми и силно увеличение на данъцитѣ. Последното перо е най-сигурното, но има вече признаци, които сочатъ, че подалече въ това направление едва ли би могло да се отиде. Увеличението на данъцитѣ, извършено презъ 1937/38 год., не даде очакванитѣ резултати, защото, въпрѣки всички усилия, едва покри 85% отъ наложитѣ. Отъ друга страна, отъ августъ 1937 год., независимо отъ военнитѣ разходи по редовния бюджетъ, Япония създаде и единъ специаленъ бюджетъ за войната въ Китай, първоначалнитѣ кредити по който бѣха опредѣлени на 2,5 милиарда йени, но презъ миналата година трѣбваше да бждатъ увеличени и днесъ достигатъ до 7,4 милиарда йени, или около 250 милиарда лева. Това сж огромни суми, които Япония трѣбваше да намѣри. Огромнитѣ емисии, които държавата правѣше чрезъ Японската народна

банка, изсмукваха всички свободни суми от кредитния пазаръ. Но японският народъ знае да прави жертви. Кредитниятъ пазаръ бѣ туренъ подъ строгия контролъ на Японската народна банка и по този начинъ бѣ пресѣченъ пътятъ на частнитѣ емисии. Такива се позволяватъ само ако се отнасятъ до военната индустрия. Скоро, обаче, се е видѣло, че и това не е достатъчно. Миналата година държавниятъ дългъ бѣше къмъ 17 милиарда йени, а къмъ края на тази година, вѣроятно, ще достигне до 22—23 милиарда, при единъ националенъ доходъ отъ само 18—19 милиарда. До като преди 2—3 години новитѣ държавни заеми едва достигаха 600 милиона йени годишно, отъ мартъ 1938 год., Япония сключва заеми месечно по за 600 милиона йени. Отъ една страна, това вече надхвърля далече финансовитѣ сили на държавата, а отъ друга—създава сериозни опасения за развитието на една инфлация. Граматното увеличение на данъцитѣ, действително, е сериозна спиратка на инфлацията, но все пакъ не напълно достатъчна. Отъ друга страна, тѣ вече сж далече недостатъчни, за да подхранватъ грамадитѣ военни разходи. Налага се да се изтеглятъ още пари отъ стопанството, а кредитниятъ пазаръ не разполага. До като спестяванията се изчисляватъ общо на около 3 милиарда годишно, нуждитѣ на държавата изискватъ 7—8 милиарда. За да се набави недостига, въ Япония се провежда сега една голѣма спестовна акция. Води се огромна и всестранна пропаганда за увеличение на спестовността и за силното ограничение на консумацията. Въ отдѣлни случаи сж въведени дори задължителни спестявания. Резултатитѣ сж действително задоволителни: презъ 1936 год. спестяванията сж били 2,83 милиарда, презъ 1937 год. — 4,72 милиарда, а само за седемтѣхъ

месеца на 1938—4,74 милиарда йени. Освенъ това, издаватъ се и специални военни банкноти, които въ сжщностъ не сж нищо друго, освенъ облигации, издадени въ копюри, като банкнотитѣ. Предназначени сж изключително за окупиранитѣ китайски области, кждето иматъ силата на размѣнно срдѣство. По този начинъ, тѣ биха могли да се таксуватъ като принудителни заеми, сключени отъ китайското население.

Цѣлото това развитие оказва огромно въздействие върху развоя на индустрията. По липса на капитали, прекъснато е образуването на каквито и да било нови предприятия, съ изключение на военнитѣ индустрии. Ограничението на консумацията пъкъ, намалява нуждата отъ много фабрики и компенсира по този начинъ липсата на нови предприятия. Но това засѣга така сжщо и индустрията, която работи за износъ и която е извънредно необходима, защото Япония е бедна страна и грамадна частъ отъ нуждитѣ ѝ сурови материали трѣбва да внася отъ чужбина; а това може да стане само чрезъ износа на фабрики. За да не спъва изонса, Япония е възприела, отъ месецъ юлий 1938 год., системата на изравняване на вноса и износа на експортната индустрия, т. е. колкото повече дадено предприятие успѣе да изнесе въ чужбина, толкова повече може да внесе. Създаденъ е, сжщо така, единъ „ротационенъ фондъ“, съ капиталъ 300 милиона йени, който финансира вноса, но при условие, че всичко, въ опредѣленъ срокъ, ще се преизнесе и дадената отъ фонда сума ще му бжде върната въ чужди девизи. Тѣзи мѣрки се указали доста благотворни и презъ 1938 год. сж довели силно пасивниятъ имъ до тогава търговски балансъ до единъ малкъ излишекъ. Полагатъ се голѣми усилия за увеличаване производството на злато.

Изобщо, може да се каже, че Япония е сложила цялото си стопанство във служба на войната и че тамъ идеята за прокарване на едно плано-во стопанство и строгъ държавенъ контролъ не само че не е чужда, но е намѣрила вече широко приложение.

Франция. Въ Франция положението е много неясно. Нейнитѣ бюджетни цифри сж така замъглени и преплетени, че трудно може да се опредѣли, какво точно се предвижда презъ отдѣлнитѣ години за въоръжения, на които тя сжщо не е чужда. Може би да е много парадоксално ако се каже, че Франция, банкерката на Европа, приживѣва страшни финансови затруднения, но все пакъ това е действителното положение. Отъ нѣколко години насамъ, всѣко правителство—а правителствата въ Франция, както се знае, се смѣнятъ много често—следъ героична борба съ трудноститѣ и свръхчовѣшки усилия да уравни бюджета, предава държавнитѣ финанси на новото правителство още по-заплетени и въ още по-плачевно състояние. Дефицититѣ следватъ единъ следъ другъ все по-голъми и по-голъми, а държавниятъ дългъ хвърчи напредъ. Въ края на миналата година той е билъ 580 милиарда франка, а тази година ще нарасне минимумъ съ още 80—100 милиарда. Всичко бѣ пуснато въ ходъ: заеми—външни и вътрешни, обезценки, преоценки и пр. Презъ настоящата година, военнитѣ кредити възлизатъ, по редовния бюджетъ, на около 15 милиарда и по извънредния—на 25, а преди нѣколко дни бѣха пласувани още 7½ милиарда, или всичко на 47½ милиарда франка, което прави надъ 150 милиарда лева. Но има сериозни основания да се предполага, че тази сума нѣма да бжде окончателна и че едно увеличение на военнитѣ кредити презъ течение на годината ще се направи. При сегашното положение, дефицитъ

на държавния бюджетъ възлиза на около 63 милиарда, т. е. повече отъ половината отъ редовния и извънреденъ бюджетъ. Всичко това затруднява извънредно много държавата, още повече, че много отъ паричнитѣ манипулации, като обезценки и пр., сж вече изпитани. За сега, въоръженията се кредитиратъ съ вътрешни заеми, каквито богатиятъ френски пазаръ все още може да покрива, но въпрѣки това, тукъ възможноститѣ отъ инфлация и стопански усложнения се явяватъ по-голъми, отколкото въ другитѣ страни. Трудно е още да се изтъкне какви насоки ще вземе развитието на стопанството, но има известни указания за това, че и тукъ държавата смѣло се намѣсва въ стопанската дейность. Откупването преди известно време на редица военни фабрики отъ държавата, е единъ признакъ, че ако не навсѣкжде, то поне въ военната индустрия, въ тѣсния смисълъ на думата, държавата се старае да си осигури надмощие.

Англия. Може би на мнозина да се види невѣроятно, но все пакъ, безспорно е, че разходитѣ за превъоръженията създаватъ най-голъми грижи въ Англия. И то не затова, защото сж огромни (Англия е достатъчно богата да изнесе на плещитѣ си много по-голъми разходи), но затова, защото тѣ налагатъ на нейното обществено мнение въпроси отъ голѣмо стопанско значение, за разрешението на които то не е подготвено. Докато разходитѣ се движеха въ единъ по-умѣренъ размѣръ, всичко вървѣше спокойно, но когато тѣ нарастнаха до степенъ, която далече надхвърля границитѣ на чисто финансовитѣ въпроси, положението се значително усложни. Презъ 1935/36 год., военнитѣ разходи на Англия сж възлизили крѣгло на 137 милиона английски лири, презъ 1936/37 г. тѣ сж 186 милиона, презъ

1937/38 год. нарастват на 262 мил., но се появява и дефицитът от 65 мил., миналата година сж били 406 мил., при дефицитът от 132 мил., и за тази година се очертават на 580 мил. лири, при дефицитът 350 мил. Но този бюджетъ съвсемъ не вземаше подъ внимание нито огромнитъ нови кредити за въздухоплаването, нито пъкъ въвеждането на задължителната военна повинност, която удвои числеността на английската армия. Всичко това принуди английския финансовъ министъръ да предприеме редица нови увеличения. Окончателно той се бѣ спрѣлъ на 630 мил. лири. На 13 юлий, заедно съ създаването на министерството на военнитъ доставки и силното увеличение на въоръженията, тази сума бѣ увеличена съ още 100 мил. лири, а малко по-късно, съ нови 20 мил. за нуждитъ на отбраната. По този начинъ, военниятъ бюджетъ на Великобритания достигна до кръглата цифра 750 мил. лири, надъ 400 милиарда лв., отъ които 250 мил. лири дефицитът. Но въпреки колосалността на цифритъ, не сж голѣмитъ суми, които плашатъ англичанитъ. Тѣ взематъ едва 10%—15% отъ националния имъ доходъ, а освенъ това, Англия разполага съ гласуванъ кредитъ отъ 800 мил. лири, които сж напълно достатъчни за покриване на горния дефицитъ. Но страхътъ на англичанитъ иде отъ голѣмитъ стопански и социални последици, които изтеглянето на тѣзи суми отъ народното стопанство би оказало върху последното. Този въпросъ срещнахме вече при Франция, но съ още по-голѣма сила той се налага тукъ, по простата причина, че Англия е страна на голѣмата стопанска свобода.

При тѣзи условия, инвестирането на грамадни суми въ нови предприятия и прѣкомѣрното засилване на работата въ други, ще доведе неми-

нуемо до размиѣствания въ работническия персоналъ, а може би и до голѣма оскѣдица на квалифицирани работници, чрезъ което ще се покачатъ тѣхнитъ надници и ще се поскѣпи производството. За да се попрѣчи на това, нѣкои предлагатъ да се засили облагането, за да се спъне стопанския развой и освободятъ работни рѣце за държавнитъ нужди. Обаче, и тази мѣрка не е ефикасна, защото държавата има нужда отъ квалифициранъ работнически персоналъ, а по този начинъ ще се освободи преди всичко неквалифициранъ такъвъ, съ което ще се усили безработицата. Други пъкъ препорѣчватъ да се засили облагането само въ нѣкои индустрии, които работятъ предимно съ квалифициранъ персоналъ, за да намалятъ производството имъ и да освободятъ нуждитъ работни рѣце. Но това би значило ограничение на износа и консумацията; нѣщо, което сжщо така е нежелано. Отъ друга страна, увеличението на данѣцитъ и безъ това трѣбва да се направи за покриване на известна частъ отъ бюджетнитъ дефицити, а има опасностъ, че това може още повече да спъне и безъ това навлизащото въ криза английско стопанство. Всичко това създава единъ хаосъ, който извънредно много тревожи английскитъ стопановеди. При това се прибавятъ и нови усложнения. Видѣхме, че държавнитъ бюджети презъ последнитъ години свършватъ съ огромни дефицити, които трѣбва да се покриятъ. Въ миналото това не е било особено трудно. Но сега положението е значително промѣнено. Действително, правителството има разрешени кредити и може спокойно да покрие тази годишна дефицитъ, но пита се, какви ще бждатъ резултатитъ отъ това? Споредъ изчисленията на специалисти, сумата на спестяванията може да бжде

450—500 милиона. Отъ тѣхъ годишно отиватъ 120 мил. за инвестиции на другитѣ публично-правни тѣла. Значи, докато дефицитътъ не надмине 350 мил., той би могълъ да се покрие отъ частнитѣ спестявания, като при това положение не оставатъ капитали за частнитѣ предприятия, което може да се отрази въ намаляване на стопанската активностъ; а когато той надмине тази сума, както е сега, положението е още по мжчно. По този начинъ, англичанитѣ попадатъ въ единъ омагьосанъ кръгъ, отъ който не могатъ да излѣзатъ. Въ Англия нѣма две мнения относно въоръженията. Всички сж съгласни, че тѣ трѣбва да станатъ. Съгласни сж и гласуваха нуждитѣ срѣдства, съ които английското народно стопанство действително разполага. И въпрѣки това, натъкватъ се на мжнотиин, които поне за сега сж много трудно преодолими. Данѣцитѣ сж вече увеличени, но постѣпленията пакъ не сж въ състояние да компенсиратъ общото намаление на постѣпленията, вследствие намаляването на стопанската дейностъ. Голѣма е вѣроятността, поради сериозността на положението, да се използватъ частъ отъ аваритѣ на валутния уравнителенъ фондъ, отъ кждето биха могли да се добиятъ къмъ 150 мил. лири, които биха могли да окажатъ значителна помощъ, но все пакъ, тѣ сж още недостатъчни за покриване на този огроменъ дефицитъ. Трудно би могло, сжщо така, да се разсчита и на нѣкакво увеличение на стопанската активностъ, вследствие на което да се увеличатъ значително постѣпленията отъ данѣци, дори и следъ въвеждането на новитѣ данѣци върху увеличенитѣ печалби отъ военнитѣ доставки. Новитѣ военни разходи не могатъ да действуватъ поощрително, защото тѣ, отъ една страна, ще изсмучатъ спестяванията и ще оставятъ частнитѣ

предприятия безъ нови капитали, а отъ друга страна, могатъ да увеличатъ надницитѣ на квалифициранитѣ работници и да поскъпятъ производството. Ето, това сж въпроситѣ, които подлежатъ на разрешение и изходътъ отъ които за мнозина е въ плановото стопанство. Но за подобно нѣщо въ Англия е още рисковано да се говори. За целта, привърженицитѣ на тази идея искатъ за сега само единъ по-строгъ контролъ на държавата върху стопанството, произведенъ главно чрезъ дефиренциалното облагане, т. е. различното облагане на различнитѣ видове предприятия, съ цель да се спъне дейността на едни стопански браншове, а се оставятъ незасѣгнати или дори се поощрятъ други, а така сжщо и съ срѣдствата на кредитната политика. Трудно е да се каже, до колко тѣзи мѣрки биха били ефикасни и дали държавата нѣма да бжде принудена да ги разшири, но все пакъ, ясно е, че военнитѣ разходи предизвикватъ и въ Англия, класическата страна на либерализма, стопански промѣни, които биха могли да иматъ трайни и голѣми последици върху бждещото развитие на английското стопанство. Следователно, въ заключение може да се каже, че въпрѣки Англия да е една отъ малкото страни въ свѣта, разполагащи почти съ неизчерпаеми стопански възможности, по-особената стопанска организация, която тя притежава, е причината за голѣми грижи и безспокойства, които днеска я вълнуватъ. По този начинъ, ясно е, че тя има сравнително най-благоприятно положение по отношение посрещането на военнитѣ разходи, отколкото разгледанитѣ до сега държави, но само отъ финансова гледна точка. Какви сж нейнитѣ стопански, политически и военни позиции, това е въпросъ, който действително е много тѣсно свързанъ съ нейната финансова мощъ, но който,

при все това, не се намира въ изключителна зависимост отъ това и по този начинъ не може да бжде предметъ на настоящето ни разглеждане.

Съединенитѣ Щати. Бързото развитие на събитията стряска вече и Съед. Щати. До като преди нѣколко години тѣ се бѣха почти деинтересирали отъ другитѣ континенти и държаха здраво за доктрината на Монро, днесъ събитията отъ голѣмо свѣтовно значение ги каратъ да излѣзатъ отъ своята изолираностъ. И въпрѣки че все още тѣхниятъ главенъ интересъ е насоченъ къмъ Далечния изтокъ, тѣ чувствуватъ, че въ Европа се подготвятъ събития, които биха могли да иматъ своето ехо и по другитѣ континенти, и за които тѣ трѣбва да се подготвятъ. Докато презъ финансовата 1933/34 год. военнитѣ разходи възлизатъ на 499 милиона долара, презъ миналата година, т. е. 5 години по-късно, тѣ сж вече 1,010 милиона долара, значи —увеличени повече отъ два пѣти, а за текущата финансова година сж гласувани 1,319 милиона, което прави 300% отъ разходитѣ презъ 1933/34 финансова година и 150% отъ тѣзи презъ миналата година. Превърнати въ лева, кредититѣ само за настоящата година правятъ надъ 186 милиарда. Докато при другитѣ държави авиацията заема първо мѣсто, въ Съед. Щати най-голѣмо увеличение иматъ кредититѣ за флота и специално за строежъ на нови военни параходи, които сж удвоени въ сравнение съ миналата година. По този начинъ, и Съед. Щати, въпрѣки своето особено благоприятно географско положение, сж заразени отъ общата въоръжителна трѣска и почватъ бързо да се превъоръжаватъ.

Но и тукъ, както навсѣкжде, и то въпрѣки несмѣтнитѣ богатства на страната, мѣнотитѣ не сж малко. Бюджетътъ на Щатитѣ, който и безъ това бѣше претоваренъ поради фи-

нансирането на голѣмитѣ Рузвелтови реформи, сега почва да дава огромни дефицити. Презъ финансовата 1937/38 год. той е приключилъ съ единъ дефицитъ отъ крѣгло 1,384 милиона долара, презъ миналата година дефицитътъ се е почти утроилъ, като е достигналъ до 3,972 милиона, а тази година е посоченъ на 3,326 милиона, но по всичко изглежда, че тази сума е много ниска и че той ще достигне до 4 милиарда долара. А това значи, че само за текущата година Съед. Щати ще иматъ единъ дефицитъ отъ повече отъ 460 милиарда лева. При това, трѣбва да се отбележи, че Щатитѣ сж едва въ началото на своитѣ нови и голѣми въоръжения. Вѣрно е, че тѣхното стопанство е богато и че то би могло да издържи много по-голѣмъ товаръ, отколкото току-що описания, но и тукъ изпѣква отново въпросътъ, съ който се сблъскахме вече при Англия, а именно, какви стопански промѣни биха предизвикали тѣзи огромни военни кредити и какъ би реагирало американското стопанство на тѣхъ. Безспорно, че тѣ и тукъ ще трѣбва да оставятъ своитѣ дълбоки и трайни следи. Бързото и грамадно нарастване на американския държавенъ дългъ показва, колко нашироко е била практикувана кредитната политика на държавата. Понастоящемъ, държавниятъ дългъ на Съед. Щати възлиза крѣгло на 40 милиарда долара, съ всички изгледи до края на годината да се качи на 44 милиарда. А това сж колосални цифри, които дори и за едно така силно стопанство, като американското, сж отъ голѣмо значение.

Д-ръ С. С.

ВИСШЕТО СТОПАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВЪ ЧУЖБИНА И У НАСЪ

У насъ не веднажъ е билъ слаганъ на разглеждане въпросътъ за висшето образование изобщо, както и въ частностъ за това, дали трѣбва и по-

нататък да се дава възможност на все така много младежи да следват в университета и другите висши училища. Спорящите страни сж изтъквали множество аргументи в полза на двете противоположни становища. Не е наша задача сега да разглеждаме този въпрос, нито пък да слагаме на разглеждане не по-малко интересния въпрос относно това, дали е правилно да се поставят ограничения само за следването на едни науки, докато се оставя напълно свободно и, дори, като се поощрява следването на други науки. Нашата задача е много по-скромна: ние желаем да се спрем само върху броя на следващите по стопански науки — както в университетите, така и в търговските висши училища — и то главно, като си послужим с едно сравнение на цифрите за следващите висше образование в Германия, Швейцария, Италия и България. Ние смѣтаме, че резултатите от това сравнение сж така релефни, че всеки читател самъ лесно ще може да си направи заключение, дали имаме преситеност в висшето стопанско образование и, изобщо, известна диспропорционалност в следването на разните науки.

За съжаление, ние не разполагаме за посочените четири страни с окончателни данни за през най-последните години. Данните, които имаме, се отнасят: за Швейцария—за зимното полугодие на 1937/1938 год.; за Германия—за зимното полугодие на 1936/1937 учебна година; за Италия и за България—за 1937/1938 учебна година. При това, според най-положителни сведения, за през следващите по-късни полугодия, развитието се е очертало както следва: в Швейцария и Италия, броят на студентите е останал почти стабилен; в Германия той се е значително намалил, а в България, об-

ратно, се е увеличил, което се отнася особено за стопанските науки.

В Швейцария, през зимното полугодие на 1937/1938 академическа година, е имало в университетите 9063 студенти, от които 1461 жени; в висшето техническо училище е имало 1791 студенти (от тях само 1380 швейцарски поданици) и в Висшето търговско училище в Сан Гален е имало 127 студенти, или всичко студенти в Швейцария — 10981 души, от които само 8674 души швейцарци. Като се вземе предвид, че населението в страната е кръгло 4,066,000 души, то на 10000 души от населението се падат срѣдно следващи висшите училища 21·30 души.

От всички студенти в Швейцария, стопански науки в университетите сж следвали 636 души (от тях 94 жени), а в Висшето търговско училище — 127 души, или всичко 763 души, което прави кръгло 7% от всички студенти. На 10000 души от населението, висше образование по стопанските науки се стремят да добият срѣдно 1·88 души, което трѣбва да се смѣтне като доста ниска цифра.

В Германия, максимумът на следване в висшите училища е бил достигнат в 1931 год., когато в всички видове висши училища е имало 133,629 студенти, от които, германски поданици 126,537 души, което прави 19,4 души на 10000 души от населението. След тази година броят на студентите постепенно почва да пада. През зимното полугодие на 1936/1937 год., общият брой на студентите е само 71,850 души, от които 9858 жени. Нови студенти сж щият семестър сж се записали 9607 души, а през предидущия лѣтен семестър—5133 души, или общо, нови студенти през годината е имало 14740 (2651 жени) души. От всички тия студенти, германски поданици сж

67082 души, отъ които 9410 жени. При това, тия данни обхващатъ университетитѣ, техническитѣ, ветеринарни, земеделскитѣ, търговскитѣ, лѣсовѣднитѣ и теологическитѣ висши училища, и учителскитѣ академии. Ако извадимъ последнитѣ отъ общия брой, понеже не е правилно да се смѣта, че тѣ даватъ пълноправно висше образование (а въ тѣхъ има 7368 студенти), тогава ще имаме въ действителностъ студенти въ висшитѣ училища 64,482 души, отъ които крѣгло 59,700 германски поданици. Ако вземемъ населението на Германия, споредъ последното преброяване, за крѣгло 66,029,000 души, то на 10000 души отъ населението, студенти въ висшитѣ училища имаме 9,05 души срѣдно.

Отъ всички студенти въ Германия, стопански науки следватъ само 3981 (637 жени) души, отъ които 3540 (600 жени) души сѣ германски поданици. Съответно на това, следващитѣ стопански науки сѣ 6% отъ германскитѣ студенти. Отъ тия 3540 души, 1676 души следватъ стопански науки въ тѣсенъ смисълъ (т. е. въ университета), 1563 души следватъ търговия и 301 следватъ за търговски учители. Общо, на 10000 души отъ населението, стопански науки следватъ срѣдно 0,54 души.

Въ Италия, презъ 1937/1938 учебна година, въ висшитѣ училища сѣ следвали 74909 души, отъ които 13,363 (близо 18%) жени. Ако приемемъ, че населението въ Италия е крѣгло 43 милиона (безъ империята), то тогава на 10000 души отъ населението се падатъ 17,5 души следващи висше образование въ разнитѣ висши училища, държавни и частни, но безъ тия, следващи теология и изкуство.

Отъ посоченитѣ 75,909 души, презъ сжщата година сѣ следвали политически науки 1413 студента, стопански и търговски науки сѣ следвали 13222 студента и статистика и осигу-

рително дѣло—129 студента, или всичко тия науки сѣ следвали общо 14764 души—малко повече, отколкото следватъ право (14052 души). Висши стопански училища въ Италия има: две държавни: въ Триестъ—сѣ 586 студента, и въ Венеция—сѣ 1,512 студента; частни (свободни) сжщо две: института за социални науки Ч. Алфиери въ Флоренция, сѣ 337 студента, и висшето търговско училище въ Милано—сѣ 1,068 студента. Останалитѣ студенти по стопанскитѣ и политически науки следватъ въ университетитѣ.

При посочения общъ брой на студентитѣ въ Италия, лесно е да се пресмѣтне, че броятъ на студентитѣ по стопански науки представлява крѣгло 20% отъ всички студенти. На 10000 души отъ населението въ Италия, стопански и политически науки следватъ 3,4 души.

Да се опредѣли точния брой на следващитѣ у насъ висше образование е по-трудно, понеже у насъ твърде мнозина следватъ въ чуждестранни висши училища. Тѣхниятъ брой не е известенъ и преценки, които се даватъ, сѣ твърде различни. Ще се ограничимъ да посочимъ само официалнитѣ данни за следващитѣ висшитѣ учебни заведения въ страната, като включимъ за корекция и художествената и музикална академии (сѣ тѣхнитѣ висши отдѣли само), така че, сведенията се отнасятъ до следнитѣ висши училища: Държавниятъ университетъ, Висшитѣ търговски училища въ Варна и Свищовъ, Свободниятъ университетъ и и Художествената и Музикална академии. Въ тия училища, презъ академическата 1937/1938 год., за зимното полугодие, сѣ били записани 9739 студенти, отъ които 1747 жени. Отъ всички студенти, до края на годината (за Държавния университетъ записани за лѣтни семестри), сѣ следвали 9023 души (1622 жени).

Презъ същата академическа година сж завършили образованието си съ дипломъ 1655 души (365 жени). Ако вземемъ населението на България кржгло 6,100,000 души, то на 10000 души, следващи висше образование се падатъ срѣдно 15 души кржгло.

Презъ академическата 1937/1938 г. въ България е имало 3 висши стопански училища — Висшитъ търговски училища въ Варна и Свищовъ, и т. н. Свободенъ университетъ. Стопанскиятъ отдѣлъ при Юридическия факултетъ на Държавния университетъ се откри едва презъ есенята на настоящата 1938/1939 год. Въ тритъ тогава съществуващи училища, впрочемъ, е имало записани 4201 студенти (отъ тѣхъ 148 жени), като отъ тѣхъ, до края на годината сж останали 3909 души, или сж следвали срѣдно презъ годината 4055 души. Отъ всички следващи въ страната висше образование, това прави 43.14%, но цифрата не е напълно сравняема съ тѣзи за Германия и Швейцария, понеже въ общия брой на следващите не сж посочени студентитъ въ висшитъ технически училища вънъ отъ страната. На 10000 души отъ населението у насъ, стопански науки следватъ срѣдно 6.76 души.

Общото заключение, което може да се извади отъ досега посоченитъ данни е, струва ни се, следното:

Въ България стремежътъ къмъ висшето образование е, общо взето, много по-голѣмъ, отколкото въ страни като Германия, Италия и Швейцария, което се вижда отъ обстоя-

телството, че процентътъ на следващите у насъ ѣ много по-голѣмъ, отколкото въ Германия, и ако се взематъ предвидъ студентитъ въ чужбина, не е по-малкъ отъ този въ Италия и Швейцария. Това, отъ гледището на изостаналостта на страната назадъ въ културно отношение, е сигурно изгодно и правилно. Отъ друга страна, обаче, броятъ на следващите стопански науки, абсолютно взето, е петорно по-голѣмъ отъ този въ Швейцария и е доста по-голѣмъ отъ този на следващите въ Германия. Дори и въ миналото, при много по-голѣмъ брой студенти въ Германия, никога броятъ на следващите стопански науки не е билъ значително по-голѣмъ отъ броя на следващите у насъ висше стопанско образование. Само въ Италия, броятъ на следващите стопански науки е по-голѣмъ. Като се вземе предвидъ, че България е предимно земеделска страна, че търговията, банковото дѣло и индустрията у насъ сж твърде много назадъ—отъ една страна, като се вземе предвидъ отъ друга страна голѣмината на България, Германия, Италия и Швейцария, (стопански науки следватъ въ Германия 0.54, въ Швейцария — 1.88, въ Италия 3.4 а у насъ 6.76 души на 10000 отъ населението) като се вземе всичко това предвидъ, може лесно да се отговори на въпроса, който се постави въ началото: има ли диспропорционалностъ въ нашето висше образование? Отъ тукъ и яснитъ заключения, които трѣбва да се теглятъ отъ отговорнитъ за образователната политика на България фактори.

Д-ръ С.

КНИГОПИСЪ

Списание на Българското Икономическо Дружество—Год. XXXVIII — кн. 3—1939 г. Редакторъ Н. Стояновъ.

Списание на Института на заклетитъ експертъ-счетоводители въ България — год. VIII. — брой 4.

Списание на Съюза на народнитъ кооперативни банки — год. VIII, кн. 3, 4, 5 — 1939 година.

Ekonomist — Mjesecnik za savremena ekonomika i socijalna pitanja—Zagreb, april — maj 1939 г., кн. 4—5.

Кооперацията въ разни държави и народи — отъ Д-ръ Пр. Кирановъ. — Кооперативното движение въ неговата цялостъ.

Кооперативна пробуда — год. IV. 1939 год. — издание на Съюза на народнитъ кооперативни банки.

Бюлетинъ на Българската земеделска и кооперативна банка — год. V, 1939 г., януарий и февруарий.

Месечни известия на Главната дирекция на статистиката — год. XXVIII, 1939 година, № 5.

Трудовѣна Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ:

1938 — № 4. Д-ръ К. Бобчевъ—Външната търговска политика на България следъ войната.

1939 — № 1—2 Б. — Асень Г. Христофоровъ — Развитие на конюнктурния цикълъ въ България.

Стопански проблеми — списание за икономика, социална политика, кооперативно дѣло. Ред. Д-ръ Пр. Кирановъ, год. IV. кн. 3, 4 и 5.

Славянска беседа — год. III. кн. 2. Ред. Д-ръ Хр. Д. Иванъ. Двумесечно списание за култура и общественостъ — издание на Д-во „Славянска беседа“.

Архивъ за стопанска и социална политика — год. XVI, кн. 2, 1939 г.

Философски прегледъ — год. XI, кн. 2. Двумесечно списание. Редакторъ Д. Михалчевъ — София.

Отецъ Паисий — год. XII, кн. 3—4.

Списание на държавнитъ железници и пристанища въ България—год. XIV. 1939 г., бр. 1, 2, 3, 4, 5 и 6.

Бразда — седмично списание за обществена култура и стопански въпроси — Ред. Хр. Стойковъ, год. IV. 1939 г., кн. 12—20.

Месо и млѣко — месечно списание за проблемитъ на месото и млѣкото отъ обществено, стопанско и здравно гледище. Кн. 1—5, 1939 година.

Български туристъ — органъ на Българския туристически съюзъ, София, год. XXXI, кн. 2, 3 и 4.

Българско стопанство — полумесечно списание, год. I, кн. 7.

Народно стопанство — популярно икономическо списание—ред. Д-ръ Ив. Златаровъ, год. XXXIV, кн. 8—9.

Земедѣлие — Списание на Българското земеделско дружество. Ред. Н. Платикановъ, год. XLIII, кн. 3, 4 и 5.

Тютюновъ прегледъ—месечно списание за повдигане българското тютюнопроизводство—год. VIII. кн. 2, 3 и 4.

Индустриаленъ прегледъ — органъ на Съюза на българскитъ индустриалци, год. X, брой 4 и 5.

Кооперативно движение — списание на Националния комитетъ на българската кооперация, год. III — кн. 3 и 6.

Кооперативно дѣло — двумесечно списание за кооперативна наука — год. XIII. 1939 г. — кн. 1.

Б. И. Д. Списание на българскитъ инженери и архитекти, год. XXXIX, 1939 г.—брой 5, 6, 7, 8, 14, 15, 16 и 17.

в. Известия — на Сдружението на стопанскитъ служители, год. V, брой 1—4.

в. Народенъ кооперативенъ гласъ — органъ на Кооперативна централа Напредъ, год. XVI, брой 9 и 10.

в. Проломъ — двумесечникъ за напредака на българщината, год. I. брой 11.

в. Просвѣтно единство—седмиченъ органъ на Просвѣтния съюзъ, год. V. 1939 г., брой 29 (177).

в. Академически гласъ—на Д-вото на завършилтъ Свободния университет, год. VIII, брой 71—72. Тютюнопроизводителъ — двуседмиченъ тютюнопроизводителенъ вестникъ — год. VI, брой 8—9.

в. Икономически прегледъ — органъ на Русенската търг.-инд. камара — год. XIV, 1939 г. брой 7—10. Финансовъ вестникъ — издание на на Акц. Д-во „Финансовъ животъ“—год.XXII, брой 6, 10, 11 и 15.

в. Кооперативно знание — Двумесеченъ независимъ кооперативенъ вестникъ, год. VII, брой 13—16. La Parole Bulgare — Hebdomadaire politique, économique et littéraire. Quatrième année—№ 577, 578, 579, 581, 583, 584 и 585.

Българска народна банка

Основана въ 1879 година

КАПИТАЛЪ 500,000,000 ЛЕВА

РЕЗЕРВИ 1,251,278,000 ЛЕВА

Централно управление София

К Л О Н О В Е :

София, Бургасъ, Варна, Видинъ, Габрово, Дупница, Кюстендилъ, Пловдивъ, Плѣвень, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливень, Стара-Загора, Пазарджикъ, Търново, Хасково, Шуменъ, Ямболъ, Казанлъкъ, Асеновградъ и Враца.

А Г Е Н Т У Р И :

Червень-Брѣгъ, Г.-Орѣховица, Г.-Джумая, Карнобатъ, Ловечъ, Нова-Загора, Орѣхово, Попово, Провадия, Разградъ, Самоковъ, Севлиево, Фердинандъ, Червень-Брѣгъ, Чирпанъ, Айтось, Бѣла-Слатина, Берковица, Борисовградъ, Ботевградъ, Дрѣново, Карлово, Левски, Луковитъ, Мездра, Неврокопъ, Никополъ, Павликени, Перникъ, Пещера, Петричъ, Радомиръ, Свиленградъ, Сливница, Стражица, Трѣвна, Троянъ, Търговище, Харманли, Ардино, Бѣла, Бѣлоградчикъ, Брѣзникъ, Брѣзово, Дѣвинъ, Елена, Елхово, Златоградъ, Ивайловградъ, Исперихъ, Ихтиманъ, Кнежа, Котелъ, Крумовградъ, Кула, Лжджене, Малко-Търново, Момчилградъ, Нови-Пазаръ, Новоселци, Омортагъ, Панагюрище, Пирдопъ, Поморие, Преславъ, Разлогъ, Свети-Врачъ, Симеоновградъ, Смолянъ, Сръдецъ, Тетевень, Тополовградъ, Тръмбешъ, Трънь, Кубратъ.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ ЗА ОБСЛУЖВАНЕ СЪ КРЕДИТЪ БЪЛГАРСКОТО СТОПАНСТВО И КООПЕРАЦИИ

Основано въ 1864 г. Преустроено въ 1879, 1904 и 1934 г.

Основен капиталъ и запасни фондове за 31 дек. 1935 г.

1,150,000,000 лева. Капиталътъ е неограниченъ

Въ края на всѣка операционна година къмъ собственитѣ банкови сръдства се прибавя и цѣлата чиста печалба.

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ

Земедѣлскитѣ стопанства, земедѣлскитѣ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчийскитѣ и занаятчийскитѣ кооперации; популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи

ДОСТАВЯ:

Земедѣлски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и пр.

ПРИТЕЖАВА:

16 антрепозитни складове за пашкули съ пашкулосушилни въ главнитѣ бубоотгледни и производителни села и градове, 8 модерни винарски изби.

НАДЗИРАВА:

Кооперативното розоварене и посрѣдници за продажбата и износа на розовото масло.

ПОСРѢДНИЧИ:

За продажба и износъ за чужбина на земедѣлски произведения, събрани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, машини, сахтиянь, килими и др.

ЗАСТРАХОВА:

Земедѣлскитѣ култури срещу градушка и други природни стихии; добитъкъ срещу смъртъ и злополука; държавнитѣ и обществени имоти срещу пожаръ и вършачко-пригетелитѣ срещу гражданска отговорность

ИЗВЪРШВА:

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия

Седалище и управление въ София:

100 клона и 48 агенции, въ всички производителни земедѣлски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба. Постоянна кооперативна изложба въ София — произведения на занаятчийски производителни кооперации и на занаятчий, членуващи при популярни банки, и подвижна занаятчийска изложба въ всички по-голъми центрове въ Царството

СЪЮЗЪ
на
ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

Централна банка на популярните банки
София, ул. Раковски 116 Телеф. № № 2 19-65; 2-19-66; 2-19-67

Обединява 206 популярни банки въ всички
градове и по-големите села въ Царството, съ
120,000 индивидуални членове-кооператори

Собствени средства на Съюза	59,000,000	лв.
Влогове от частни лица	217,000,000	"
Влогове на популярни банки	306,000,000	"
Пласментъ въ кредитъ	374,000,000	"
Имущество и резерви	235,000,000	"
Собствени средства на съюзените 206 поп. банки	527,000,000	"
Влогове	1,427,000,000	"
Други средства	446,000,000	"
Всичко	2,400,000,000	"
Пласментъ въ кредитъ	1,600,000,000	"
Пласментъ въ стопанска дейност	153,000,000	"
Разполагаеми средства и др. пласменти	647,000,000	"
Всичко	2,400,000,000	лв.

Съюзътъ и членуващите при него популярни банки
извършватъ: преводна, инкасова, гаранционна,
информационна и банково-чекова служба

СЪЮЗНИ ИЗДАНИЯ:

„Списание на Съюза на попу-
лярните банки“ и илюстрирано
спис. „Кооперативна просвета“

С Ъ Ю З Ъ
на
НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ
СОФИЯ

ул. Гурко № 3

Телефони № № 2-51-53 и 2-51-57

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

обединяваща 63 народни кооперативни (популярни) банки

ЧЛЕНОВЕ - КООПЕРАТОРИ 70,000

Собствени сръдства	410,000,000
Влогове	950,000,000
Пласменти	1,100,000,000
Наличностъ и излишъци	290,000,000

**ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**

ПРИЕМА ВЛОГОВЕ

Пощенска Спестовна Каса

Основана въ 1896 год. подъ гаранция на държавата

Централно управление въ
София, ул. Московска № 19.

I. СПЕСТОВНА СЛУЖБА

Вложители 640.000 лица

Събрани влогове 3.050.000.000 лева

II. ЧЕКОВА СЛУЖБА

Смѣткопритежатели надъ 4.500

Авоари по смѣтките 75.000.000 лв.

ОБОРОТЪ ПРЕЗЪ 1938 ГОД.:

2.500.000 операции за 10 милиарда лв.

Касова служба при централното
управление въ София и при всички
телеграфо-пощенски станции
въ страната.

ОБЩЪ СЪЮЗЪ

на

Българските земеделски кооперации

Презъ 1937 година е изнесълъ
на външния пазаръ:

1.039 вагони плодове и зеленчуци за	30.000.000 лв.;
43.000.000 бройки яйца за	52.000.000 лв.
събралъ на вътрешния пазаръ и изнесълъ въ чужбина	
205.000.000 кгр. зърнени храни, слън-	
чогледъ и др. за	650.000.000 лв.
93 кгр. розово масло за	2.790.000 лв.;
4.500 кгр. ментово масло за	2.340.000 лв.;
млѣчни и животински произведения	32.000.000 лв.;

Презъ сѣщото време
Общиятъ съюзъ е доставилъ и пласиралъ
въ страната:

колониални стоки за	60.000.000 лв.;
машини и резервни части за	19.000.000 лв.;
петролъ и петролни деривати за	84.772.000 лв.;
и книжни материали за	2.000.000 лв.

Презъ изтеклата година Общиятъ
съюзъ е отбелязалъ значителни
успѣхи и въ своята организационна
и културно-просвѣтна дейность.

Днесъ той обединява 38 районни
съюзи и синдикати, съ 1500 земе-
дѣлско-стопански кооперации, въ
които членуватъ надъ 200,000
земеделски стопани.

БРАТЯ ТЕНЕВИ а. д.

ИНДУСТРИЯ — ТЪРГОВИЯ

ВАРНА

телефонъ № 22-09

ТЕХНИЧЕСКО БЮРО

СТАНКО КАЛЧЕВЪ

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО

и складъ на радиоапарати,

електрически, инсталационни

и др. материали

— ВАРНА —

ТЕЛЕФОНИ: { Магазинъ № 27-14
 { Салонъ № 27-30

ДЪРЖАВНИ МИНИ

КАМЕНОВЪЖЛЕНИ МИНИ

ПЕРНИКЪ

БОБОВЪ ДОЛЪ

МАРИЦА

ПРОИЗВОДСТВО НА КАМЕННИ ВЪЖЛИЩА И БРИКЕТИ.

Доставка на електрическа енергия за всички видове индустрии въ и около гр. Перникъ, по специални износни цени.

Вноски и поръчки за въжлища и брикети се правятъ навсѣкжде въ страната чрезъ

1. БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Преводна служба;

2. ТЕЛЕГРАФО-ПОЩЕНСКИТЪ СТАНЦИИ;

Пощенска чекова смѣтка № 50

3. ПОПУЛЯРНИ БАНКИ

4. КАСАТА НА МИНИТЪ

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на които става излишно да се пише отдѣлно писмо—уведомление отъ страна на клиентитъ.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ НА МИНИТЪ ВЪ ГР. ПЕРНИКЪ

Агенция на минитъ въ София, ул. Алабинска, 54

Телефонъ № 2-18-49

ФАБРИКА
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

== ВАРНА ==

ПРОИЗВОДСТВО
на
ВСИЧКИ ВИДОВЕ
— ПРЕЖДИ —

Телефони № № 25-12 и 25-13

I-ва БЪЛГАРСКА
КОНЦЕСИОНИРАНА ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДѢЛИЯ
„КИРИЛЪ“

АКЦ. Д-ВО — ВАРНА

Фабриченъ складъ — София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА:

Зебла (кеневири), торби (чували),
тютюневъ амбалажъ, ютени кар-
пети (пжтеки) и килимчета, чисто
вълнени килими, килимчета и пж-
теки персийски типъ, ленени пжте-
ки, бризенти, канафаца, памучни и
ленени платове, плюшове, астра-
гани, каракюли, кадифета и др.

Телефони: фабриката 27-72, магазина 27-71

Телеграми: „КИРИЛЪ“

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО-ЗАСТРАХОВАТЕЛНО Д-во

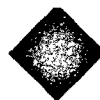
К Л О Н О В Е :

**жизотъ, пожаръ, злополука и за-
страховка за деца.**

**Извлечение изъ баланса на дружеството
на 31.XII.1937 год.:**

Застрахованъ капиталъ по клонъ ЖИВОТЪ, лв.	1,645,832,740
Новосключени застраховки по ЖИВОТЪ презъ 1937 год.	234,250,000
Събрани премии по третъ клона презъ 1937 год.	91,550,000
Изплатени загуби по смъртни случаи и пожаръ	13,497,000

**Печалбитъ на Чиновническото
кооперативно взаимно - застрахо-
вателно дружество сж предна-
значени за общополезни цели:
даване парична помощъ на бедно-
болни дружествени членове,
подпомагане благотворителни и
общеполезни начинания, създа-
ване лѣчебни курортни станции
за нуждаещи се болни друже-
:-: ствени членове и пр. :-:**

ВАРНЕНСКА
ПОПУЛЯРНА БАНКА
ВАРНА

Кредитно кооперативно сдружение, основано 1910 год.

Площадъ „Независимост“ № 45, Телефони № № 29-55; 29-56, 29-59

АГЕНЦИИ: ул. „Владиславъ“ № 56, тел. № 25-29.

квар. „Аспарухово“, ул. „Св. Кирилъ и Методий“ № 24, тел. № 29-64.

Къмъ 30 май 1938 г. банката има:

ЧЛЕНОВЕ-кооператори: индивидуални 5000

колективни 51

Собствени срѣдства — дѣловъ капиталъ	22,000,000
Рез. фондъ и фондъ несъбираеми вземания	8,500,000
Други фондове	2,000,000
Фондъ „Посмъртна каса“	3,200,000
Влогове	91,000,000
Пласменти	114,000,000

КРЕДИТЕНЪ ОТДѢЛЪ:

ОТПУСКА ЗАЕМИ на членоветъ си при най-износни условия.
ИЗВЪРШВА ПРЕВОДИ до всички градове и по-голѣми села
въ страната.

ПРИЕМА ВЛОГОВЕ — безсрочни, срочни и детски.

ПРИЕМА ЕФЕКТИ ЗА ИНКАСО.

ИЗДАВА УДОСТОВѢРЕНИЯ ЗА ГАРАНЦИИ по търгове,
сждебни и др.

Приморска Популярна Банка -- Варна

Телегр. адресъ ПРИМОРБАНКЪ

Централа, СОБСТВЕНЪ БАНКОВЪ ДОМЪ

ул. Преславъ № 25, телефонъ 23-68

Агенция — ул. Владиславъ, тел. 23-69

Извършва всички банкови операции:
преводи, инкасо, акредитиви и др.
Приема всѣкакви влогове. Специална
служба срочни влогове, съ седмични
вноски. Колетна служба съ
складове за вараптъ.

ЖИТЕНЪ ОТДѢЛЪ:

Агенция на Дирекция Храноизносъ

Кооперативни захарни фабрики О. О. Д-во

РУСЕНСКА ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ

Дружеството е основано презъ
1938 г. отъ кооперация „Българска
захар“, Централа „Напредъ“, Чинов-
ническото кооперативно сп. застр.
д-во и Русенската популярна банка
съ 80,000,000 лева основенъ
капиталъ напълно внесенъ

Фабриката е най-голяма захарна фабрика

въ страната и е единствена снабдена
съ двойна рафинерия

ПРОИЗВЕЖДА

ВСИЧКИ ВИДОВЕ ЗАХАРЪ:

бучки пресовани, адантови обикновени и
английски типъ, всички видове пѣсъкъ,
грисъ и пудра

Добива рѣзанки-прѣсни и сушени и меласа

Произвежда меласиранъ фуранъ,
ценна храна за добитѣкъ

АДРЕСЪ: ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, БУЛ. ЦАРЬ ОСВОБОДИТЕЛЪ 6
ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ — РУСЕ

Телеграфически адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

ДИРЕКЦИЯ

за закупуване и износъ на зърнени храни

СОФИЯ

ул. „Раковска“ 118,

телегр. адресъ

ХРАНОИЗНОСЪ

Телефони

2-60-13 2-60-14

2-60-15 2-60-17

2-60-16 2-60-18

Държавенъ институтъ

за търговия съ:

пшеница,

ржжъ,

слънчогледово семе,

оризова арпа,

конопено влакно,

ленено влакно,

памукъ и

памучно семе.

Представителства въ:

Бургасъ, Варна, Пазарджикъ и Свищовъ.

„ТЕКСТИЛЪ“

**АКЦ. Д-ВО ЗА ПАМУЧНО ПРЕДАЧЕСТВО и ТЪКАЧЕСТВО
ВАРНА**

КАПИТАЛЪ ЛВ. 30,000,000 — НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ

**ПРЪЖДИ, ПЛАТНА БЪЛГАРСКИ —
БЪЛЕНИ, НЕБЪЛЕНИ И ОКСФОРДИ**

**ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕ-
НИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА**

Телефони:
№ 29-21, 29-22, 23-76

За телеграми
„ТЕКСТИЛЪ“

ВАРНА

най-модерното българско морско лътовще

Общодостъпно за всички

Категоризирани и нормирани хотели,
квартири, пансиони, ресторанти.

Специално намаление отъ 50% по БДЖ.

ЗА ОТИВАНЕ И ВРЪЩАНЕ

отъ 1 май до 30 октомврий.

КРАСИВА ПРИРОДА.

Чудесни околности за екскурзии и излети.

Всѣкидневни концерти обѣдъ и вечеръ.

Дансинги. Барове. Джазъ. Устройване

МОРСКИ ТЪРНЕСТВА.

ВЕНЕЦИАНСКИ НОЩИ.

НОЩНО КЪПАНЕ ПРИ ФЕЕРИЧНО ОСВѢТЛЕНИЕ

Изборъ „Царица на плажа“ и „красиво дете“.

Св. Константинъ

Прелестно кѣтче край морския

брѣгъ за почивка и отмора.

Редовна автобусна връзка съ града по разписание.

ЗА ВСИЧКИ СВЕДЕНИЯ — до Курортната Дирекция — Варна.

Печатница „Изгръвъ“ — Варна, Кн. Александъръ 10, тел. 27-94

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ПРИ ТЪРГОВСКО-ИНДУСТРИАЛНАТА КАМАРА ВЪ ГР. ВАРНА

Дава висше образование на лица отъ двата пола, които се готвят за ръководни и организационни служби въ частни, обществени и държавни предприятия и учреждения.

Дава теоретически и практически знания на кандидати за преподаватели въ търговски и специални училища.

Разработва общественостопанскитъ и търговско-техническитъ науки изобщо и съ огледъ на икономическия животъ на страната. Училището се намира подъ ведомството на Министерството на народното просвѣщение.

За студенти се приематъ завършили гимназия или сръдно търговско училище.

Курсътъ на учението е четиригодишенъ (8 семестра)

Завършилитъ съ дипломенъ изпитъ получаватъ правата на лица съ висше образование.

Записванията ставатъ отъ 1. до 25. октомврий срещу свидетелства: зрълостно, кръщелно, медицинско и сждебно. Таксата за учение е 1250 лева за семестъръ.

ДИСЦИПЛИНИ:

1. **Търговско-технически:** уводъ въ търговско-техническитъ науки, счетоводство (обща теория, индустриално, банково и селскостопанско счетоводство), теория и критика на баланситъ, търговско смѣтане, политическа аритметика, търговска кореспонденция, организация на предприятията, осигурително дѣло, стокознание.
2. **Икономически:** политическа икономия, статистика, икономическа география, стопанска история, икономическа политика, (аграрна, търговска, индустриална, занаятчийска, социална и банково дѣло), финансова наука, комунални финанси и общинско самоуправление, кооперативно дѣло.
3. **Езици:** френски, нѣмски и английски, съ културна история и търговска кореспонденция на съответния езикъ (единъ езикъ се изучава задължително). Освенъ това се изучава и български езикъ.
4. **Юридически:** обща теория на правото, учение за държавата, гражданско право, търговско право, морско право, международно право, административно право.

Канцеларията на училището изпраща
безплатно проспекти съ подробни сведения
за училището и живота въ гр. Варна.

Отъ Ректората.